

***Diagnoza sytuacji społecznej,
gospodarczej i przestrzennej
Partnerstwa Turystyczne Bieszczady***

Wrzesień 2025

Opracowano przy współpracy samorządów:
Gminy Baligród, Gminy Cisna, Gminy Komańcza, Gminy Olszanica, Gminy Solina,
mieszkańców i innych interesariuszy z firmą InicjatywaLokalna.pl sp. z o.o.

Spis treści

Wstęp	4
1. Metodyka opracowania Diagnozy	5
2. Uwarunkowania wynikające z położenia geograficznego – dostępność komunikacyjna i mobilność	7
3. Ludność, zachodzące procesy demograficzne i rozwój w wymiarze społecznym	11
4. Gospodarka i rynek pracy	28
5. Środowisko naturalne i infrastruktura	44
6. Kultura i dziedzictwo kulturowe	65
7. Sport, turystyka i rekreacja	74
8. Planowanie i zagospodarowanie przestrzenne	79
9. Bezpieczeństwo publiczne	84
10. Polityka społeczna	86
11. Edukacja i wychowanie	91
12. Kapitał społeczny	94
13. Finanse samorządowe	99
14. Turystyczny charakter obszaru	110
15. Podsumowanie i wnioski z Diagnozy	118
15.1 Analiza SWOT	118
15.2 Ogólny wskaźnik rozwoju gmin	121
15.3 Wyniki badań ankietowych	131
15.4 Wnioski	132
Spis map	135
Spis rysunków	136
Spis tabel	137
Spis wykresów	139

Wstęp

Wyzwania związane z perspektywą finansową Unii Europejskiej na lata 2021–2027 oraz wejściem w życie przepisów wprowadzonych *Ustawą z dnia 15 lipca 2020 r. o zmianie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz niektórych innych ustaw* (Dz. U. z 2020 r. poz. 1378 z późn. zm.), powodują konieczność opracowania przez jednostki samorządu terytorialnego strategii rozwoju zintegrowanych z nowymi przepisami. Opracowanie strategii jest niezbędne w celu ukierunkowania i zabezpieczenia ciągłości polityki rozwoju poszczególnych gmin współtworzących Partnerstwo Turystyczne Bieszczady oraz stanowi kluczowy instrument pozyskiwania środków zewnętrznych na realizację planowanych zadań.

Przedstawiona Diagnoza stanowi punkt wyjścia oraz bazę do opracowania *Strategii Rozwoju Ponadlokalnego dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady na lata 2025–2030*.

Partnerstwo Turystyczne Bieszczady tworzy pięć gmin wiejskich – cztery z powiatu leskiego: Baligród, Cisna, Olszanica, Solina i jedna z powiatu sanockiego – Komańcza. Gminy Partnerstwa położone są na południowo-wschodnim krańcu województwa podkarpackiego. Przedstawiciele jednostek samorządowych tworzących Partnerstwo, dążąc do trwałego, zrównoważonego i efektywnego rozwoju samorządów i uznając, że współpraca regionalna jest nieodzownym czynnikiem efektywnego kulturalnego, społecznego i ekonomicznego rozwoju społeczności lokalnych, a jednocześnie mając na celu jak najlepsze wykorzystanie endogenicznych własnych potencjałów, zadeklarowali wolę współpracy w zakresie przygotowania i realizacji *Strategii Rozwoju Ponadlokalnego dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady na lata 2025–2030*. W tym celu zawarli *Porozumienie określające zasady współpracy jednostek samorządu terytorialnego w celu przygotowania i realizacji Strategii Rozwoju Ponadlokalnego dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady na lata 2025–2030* (Dz. Urz. Woj. Podkarpackiego, poz. 2686). Partnerzy Porozumienia powierzyli Gminie Cisna pełnienie funkcji Lidera.

Niniejsze opracowanie jest efektem gromadzenia i analizy danych na temat gmin wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady i ich otoczenia. Celem Diagnozy jest identyfikacja najważniejszych wewnętrznych i zewnętrznych uwarunkowań rozwoju gmin, a także nazwanie głównych barier i szans wynikających ze zidentyfikowanych uwarunkowań. Przedstawiono potencjały gmin i obszaru jako całości, nawiązując do dostępnych zasobów oraz lokalnej specyfiki, w tym zróżnicowania terytorialnego.

Przeprowadzona analiza danych statystycznych dla gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady oraz porównanie ich do danych dla obszarów podobnych, województwa i kraju, dają możliwość zobrazowania obecnej sytuacji obszaru oraz określenia kierunków rozwoju.

1. Metodyka opracowania Diagnozy

W niniejszej Diagnozie zostały zgromadzone i poddane analizie ilościowej i jakościowej dane odnoszące się do obszaru Partnerstwa Turystyczne Bieszczady, tj. gminy wiejskiej Komańcza z powiatu sanockiego i gmin wiejskich z powiatu leskiego: Baligród, Cisna, Olszanica i Solina, jak też ich otoczenia zewnętrznego. Na podstawie niniejszego opracowania możliwa stała się identyfikacja wewnętrznych i zewnętrznych uwarunkowań rozwoju obszaru Partnerstwa. Dane wykorzystane w Diagnozie służą głównie ocenie obecnej sytuacji, wyznaczeniu mocnych i słabych stron Partnerstwa, a także jego potencjałów i problemów, co z kolei jest podstawą do sformułowania celów i wyznaczenia najważniejszych kierunków rozwoju.

W ramach przeprowadzanej diagnozy obszaru wykorzystano metody analityczne i badawcze polegające m.in. na analizie *desk research*, analizie tekstów i dokumentów programowych, analizie dokumentów prawnych, analizie danych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS), danych publikowanych przez Monitor Rozwoju Lokalnego Związku Miast Polskich, spotkania informacyjno-konsultacyjne w trybie stacjonarnym i warsztaty tematyczne, badanie ankietowe, dyskusje panelowe.

W związku z powyższym opracowanie przedstawia dane ilościowe w poszczególnych dziedzinach badawczych, uwzględniających:

- możliwie najbardziej aktualne dane statystyczne, w ramach prowadzonej statystyki GUS dla gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady, województwa podkarpackiego, Polski oraz Obszarów Strategicznej Interwencji (OSI) o podobnym charakterze. Do porównania wybrano obszary z województwa podkarpackiego: Miejski Obszar Funkcjonalny Sanok-Lesko, który znajduje się w najbliższym sąsiedztwie, a dodatkowo skupia się wokół ośrodków powiatowych (powiat sanocki, powiat leski), z którymi Partnerstwo ma relacje wiążące (przepływ osób, dóbr, kapitału), a także Partnerstwo Roztocze (powiat lubaczowski), które podobnie jak Partnerstwo Turystyczne Bieszczady jest obszarem cennym przyrodniczo, pełniącym funkcje turystyczne;
- treści udostępniane na oficjalnych stronach internetowych instytucji i podmiotów cytowanych w Diagnozie;
- dane pozyskane z samorządów gminnych oraz jednostek im podległych;
- zapisy wybranych dokumentów planistycznych, programowych, badań, ewaluacji i innych: Polski, województwa podkarpackiego oraz poszczególnych gmin;
- wyniki istniejących i opublikowanych raportów oraz opracowań eksperckich przytaczane w Diagnozie.

Narzędziem pozwalającym na analizę sytuacji rozwojowej obszaru był Monitor Rozwoju Lokalnego (MRL), który został przygotowany w ramach Systemu Analiz Samorządowych przez Związek Miast Polskich w ramach projektu finansowanego z Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014–2020 – pozwala on na syntetyczną ocenę potencjału społeczno-ekonomicznego wybranej gminy w czasie i w relacji do innych gmin o podobnej funkcji w strukturze osiedleńczej kraju. Nie jest to ocena w kategoriach bezwzględnych – a zawsze w porównaniu z tym, co dzieje się w jednostkach samorządu terytorialnego, stanowiących grupę porównawczą. Nie jest to również ocena w sensie formalnym, ale punkt wyjścia do analizy. Tym samym jest to wsparcie władz i mieszkańców w przygotowaniu

decyzji, przede wszystkim o charakterze strategicznym¹. Narzędzie to jest jednym z wielu wykorzystanych na potrzeby niniejszej Diagnozy.

W celu przygotowania Monitora Rozwoju Lokalnego, jego twórcy poddali analizie wiele aspektów decydujących o rozwoju jednostki samorządu terytorialnego. Zgodnie z teorią zrównoważonego rozwoju wyodrębniono trzy wymiary tegoż rozwoju: gospodarczy, społeczny i środowiskowo-przestrzenny. Następnie w ramach każdego z wymiarów wyodrębniono od 3 do 5 obszarów analizy, charakteryzujących główne sfery funkcjonowania gminy. Tych obszarów łącznie wyodrębniono 12. Obszary podzielone są na podobszary (od 2 do 5) – jest ich łącznie 48. Podobszary charakteryzowane są przez wybrane wskaźniki. W sumie w Monitorze Rozwoju Lokalnego poddano analizie 152 wskaźniki pochodzące ze statystyki publicznej. W niniejszym opracowaniu zaprezentowano kilka z nich.

Wszystkie gminy wiejskie z powiatu leskiego zostały zakwalifikowane w statystykach MRL do grupy porównawczej *G4 Gminy wiejskie o rozwiniętych funkcjach pozarolniczych* – w grupie tej znajduje się 130 gmin. Natomiast Gmina Komańcza została zakwalifikowana do grupy porównawczej *J4 Gminy wiejskie ekstensywnie zagospodarowane (funkcje leśne, ochrony przyrody)*, w której znajduje się 177 gmin.

Dla lepszego zobrazowania sytuacji obszaru, dokonano porównania danych Partnerstwa Turystyczne Bieszczady z danymi dla obszarów podobnych (Partnerstwo Roztocze, MOF Sanok-Lesko) oraz województwa podkarpackiego i Polski. W skład Partnerstwa Roztocze wchodzi podkarpackie gminy miejsko-wiejskie Narol i Cieszanów, gminy wiejskie Horyniec-Zdrój i Lubaczów oraz gmina miejska Lubaczów. Natomiast MOF Sanok-Lubaczów stanowią podkarpackie gminy miejsko-wiejskie Lesko i Zagórz, gmina wiejska Sanok oraz gmina miejska Sanok. Obszary te wybrano do porównania ze względu na ich charakter, walory przyrodnicze i potencjał turystyczny.

¹ Strona internetowa Związku Miast Polskich, *miasta.pl*, inf. z dnia 27.05.2025 r.

2. Uwarunkowania wynikające z położenia geograficznego – dostępność komunikacyjna i mobilność

Gminy Partnerstwa Turystyczne Bieszczady leżą w południowo-wschodniej części województwa podkarpackiego (mapa 1). Rejonizacja fizycznogeograficzna Polski według Jerzego Kondrackiego, która ma na celu wydzielenie spójnych obszarów wynikających m.in. z ich położenia geograficznego, historii rozwoju, czy też wzajemnego powiązania poszczególnych elementów, przyporządkowuje teren Partnerstwa do obrębu megaregion Region Karpacki, prowincja Karpaty Wschodnie z Podkarpaciem Wschodnim, podprowincja Beskidy Wschodnie, makroregion Beskidy Lesiste i Beskidy Środkowe, które składają się z mezoregionów: Góry Sanocko-Turczańskie, Bieszczady Zachodnie oraz Beskid Niski².

Obszar obejmujący Partnerstwo Turystyczne Bieszczady zajmuje 1 112 km² i obejmuje 55 sołectw³. Największa powierzchniowo jest Gmina Komańcza, zaś najmniejsza – Gmina Olszanica.

- Gmina Komańcza: 388,77 km² (38 769 ha), 14 sołectw: Czystogarb, Dołżyca, Komańcza, Mików, Nowy Łupków, Radoszyce, Rzepedź nad Osławicą, Rzepedź wieś, Smolnik, Szczawne-Kulaszne, Turzańsk, Wisłok Wielki, Wola Michowa, Wysoczany⁴;
- Gmina Cisna: 288,69 km² (28 689 ha), 7 sołectw: Cisna, Kalnica, Przysłop, Smerek, Strzebowiska, Wetlina, Żubracze⁵;
- Gmina Solina: 185,00 km² (18 500 ha), 16 sołectw: Berezka, Bereźnica Wyżna, Bóbrka, Bukowiec, Górzanka, Myczkowce, Myczków, Polańczyk, Rajskie, Rybne, Solina, Terka, Werlas, Wola Matiaszowa, Wołkowyja, Zawóz⁶;
- Gmina Baligród: 158,00 km² (15 800 ha), 10 sołectw: Baligród, Cisowiec, Jabłonki, Kielczawa, Mchawa, Nowosiółki, Roztoki Dolne, Stężnica, Zahoczewie, Żerdenka⁷;
- Gmina Olszanica: 94,00 km² (9 402 ha), 8 sołectw: Olszanica, Orelec, Paszowa, Rudenka, Stefkowa, Uherce Mineralne, Wańkowa, Zwierzyń⁸.

Gminy Baligród, Cisna, Olszanica i Solina leżą w powiecie leskim, który usytuowany jest w całości w dorzeczu Górnej Wisły i charakteryzuje go bogactwo w zasoby wodne. Główną sieć rzeczną w powiecie tworzy rzeka San wraz z dopływami: Solinki, Hoczewki, Olszanki oraz gęstą siecią potoków górskich. Odrębną grupę stanowią zbiorniki zaporowe: Solina oraz Myczkowce. Z racji swoich walorów przyrodniczo-krajobrazowych i kulturowo-historycznych obszar Partnerstwa należy do jednych z najatrakcyjniejszych turystycznie regionów Polski. Pasma górskie i wyznaczone na nich szlaki turystyczne o różnym stopniu trudności, stwarzają wspaniałe warunki uprawiania turystyki pieszej, konnej, rowerowej, a zimą – narciarskiej.

² Zintegrowana Platforma Edukacyjna, serwis Ministerstwa Edukacji Narodowej, Regiony i krainy fizycznogeograficzne Polski, zpe.gov.pl/b/regiony-i-krainy-fizycznogeograficzne-polski/PtOT6O335, inf. z dnia 27.05.2025 r.

³ Statystyczne Vademecum Samorządowca, portal GUS, svs.stat.gov.pl

⁴ Strona internetowa Gminy Komańcza, komancza.pl

⁵ Strona internetowa Urzędu Gminy Cisna, gminacisna.pl

⁶ Strona internetowa Gminy Solina w Biuletynie Informacji Publicznej, bip.solina.regiony.pl

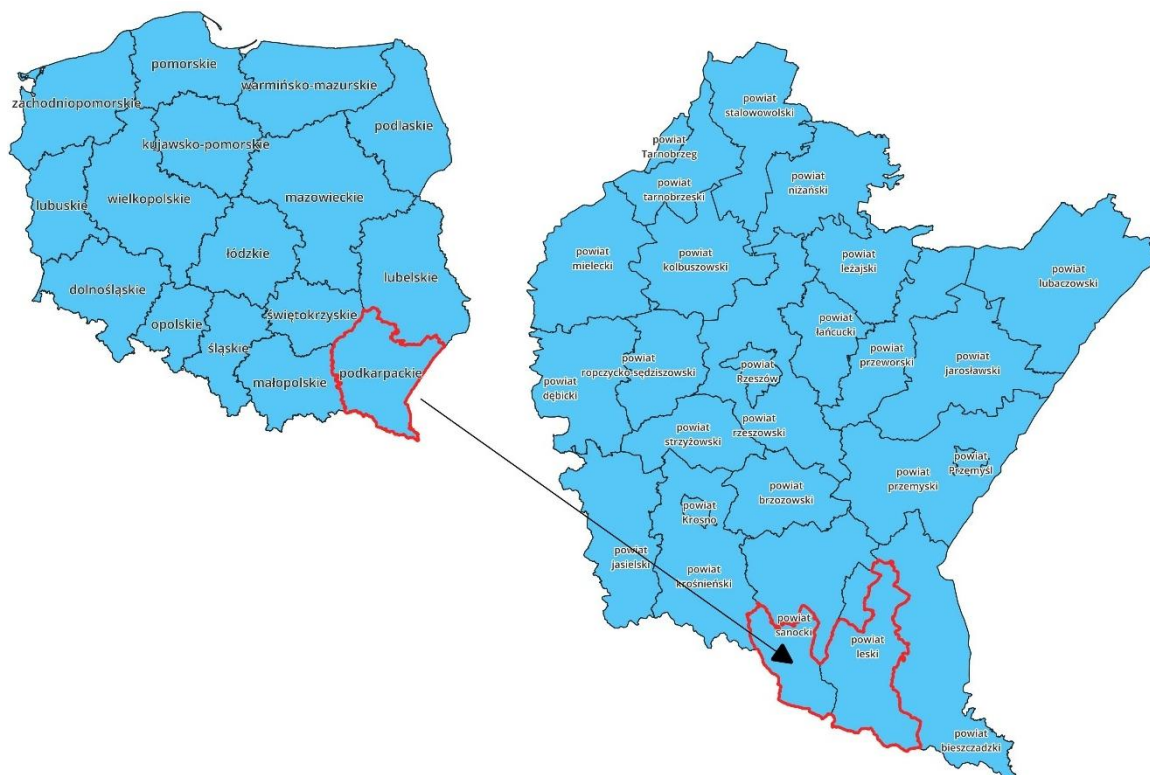
⁷ Strona internetowa Urzędu Gminy Baligród, baligrod.pl

⁸ Strona internetowa Gminy Olszanica, gminaolszanica.pl

Przez powiat przebiegają liczne szlaki spacerowe, ścieżki przyrodnicze oraz szlaki związane z historią i kulturą Bieszczad. Dobrze rozwinięta jest baza turystyczno-sportowa⁹. Natomiast Gmina Komańcza leży w powiecie sanockim, w dolinie Osławy i Osławicy, na granicy Bieszczadów i Beskidu Niskiego. Na jej terenie leży m.in. dzikie i owiane licznymi legendami pasmo Chryszczatej. W Gminie Komańcza żyje jedyna w Bieszczadach zwarta grupa ludności autochtonicznej, która częściowo uniknęła przesiedleń lat 1945–1947. Łemkowie osławiacy kultywują bogate tradycje oryginalnej kultury duchowej górali wschodnio-beskidzkich¹⁰.

Na mapie 1 przedstawiono położenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady na tle województwa podkarpackiego.

Mapa 1 Położenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady na tle Polski i województwa podkarpackiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych państwowego rejestru granic i powierzchni jednostek podziałów terytorialnych kraju – PRG, z wykorzystaniem programu QGIS 3.16.6 – Hannover

Na mapie 2 przedstawiono sieć komunikacyjną na obszarze Partnerstwa Turystyczne Bieszczady, która uwzględnia przebieg drogi krajowej, dróg wojewódzkich i powiatowych, a także przebieg dróg kolejowych. Przez Partnerstwo przebiega droga krajowa nr 84 Sanok – Olszanica – granica państwa (Ukraina) oraz drogi wojewódzkie: nr 892 Zagórz – Komańcza – Radoszyce – granica państwa (Słowacja), nr 893 Lesko – Baligród – Cisna, nr 894 Hoczew – Polańczyk – Czarna Góra, nr 895 Uherce Mineralne – Solina – Myczków oraz nr 897 Tylawa – Komańcza – Cisna – granica państwa (Ukraina). W Gminie Cisna znajduje się przejście graniczne ze Słowacją: Radoszyce – Palota. Przez teren Partnerstwa przebiegają dwie linie

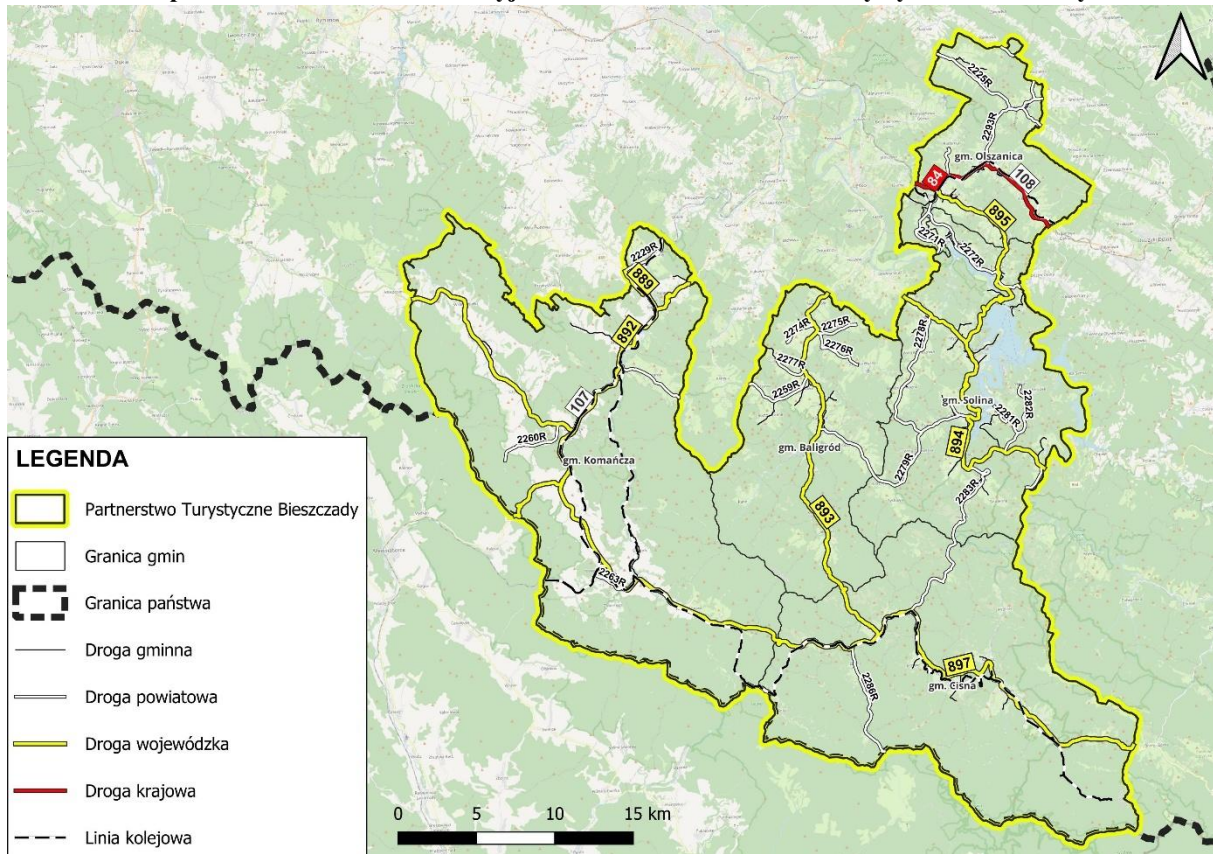
⁹ Plan rozwoju gospodarki wodą na terenach wiejskich na lata 2023–2026, Powiat leski, Lokalne Partnerstwo na rzecz Wody, 2022.

¹⁰ Strona internetowa Powiatu Sanockiego, powiat-sanok.pl/strona-3371-gminy_powiatu.html

kolejowe o znaczeniu lokalnym tj. linia kolejowa nr 107 Nowy Zagórz – Łupków – granica państwa (Słowacja) oraz nr 108 Stróże – Krościenko – granica państwa (Ukraina). Linia kolejowa nr 107 jest jednotorowa, niezelektryfikowana, w znacznej mierze przebiega przez teren Gminy Komańcza. Z kolei linia nr 108 jest jednotorowa i częściowo zelektryfikowana, przebiega przez teren Gminy Olszanica¹¹.

Na mapie 3 przedstawiono średni czas dojazdu z obszaru Partnerstwa do wybranych najbliższych ośrodków miejskich. Najszybciej dojedziemy do Ustrzyk Dolnych i Sanoka (30 min – 1 godz.), a także do Krosna (1–1,5 godz.). Dojazd do Jasła i Przemyśla zajmuje 1,5–2 godz., do stolicy województwa – Rzeszowa – 2 godz., do Nowego Sącza i Dębicy 2–2,5 godz., a do Mielca (Specjalna Strefa Ekonomiczna „Euro-Park” Mielec) – 2,5–3 godz. Stalowa Wola (ośrodek przemysłowy skoncentrowany wokół przemysłu zbrojeniowego, odlewniczego, stalowego, maszynowego, aluminiowego i metalowego) oddalona jest o 3 godz. jazdy autem, podobnie Tarnobrzeg (Tarnobrzaska Specjalna Strefa Ekonomiczna „Euro-Park Wisłosan”), natomiast dojazd do Krakowa zajmie 3,5–4 godz.

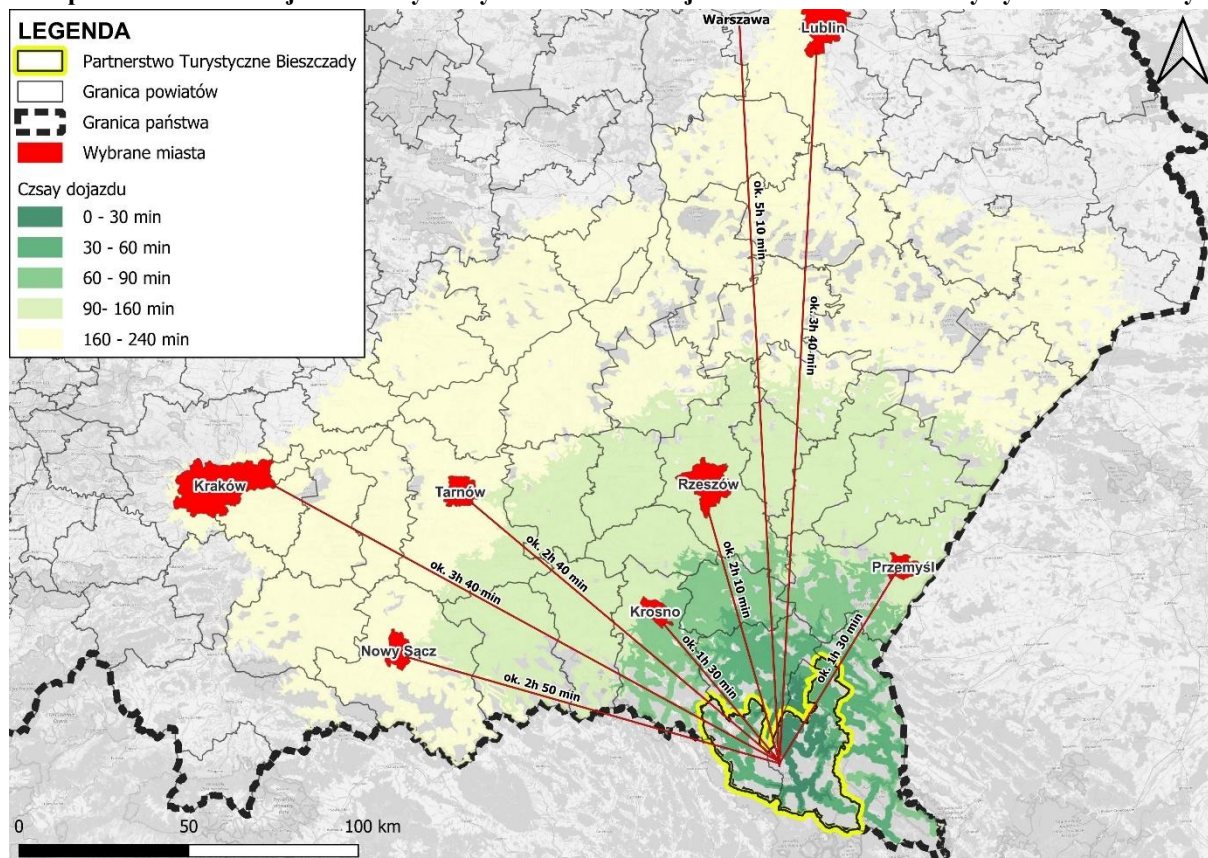
Mapa 2 Główna sieć komunikacyjna na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady

Źródło: Opracowanie własne z wykorzystaniem programu QGIS 3.16.6 – Hannover

¹¹ Atlas Kolejowy Polski, Czech, Słowacji i Podkarpackiej Rusi, atlaskolejowy.net

Mapa 3 Średni czas dojazdu do wybranych ośrodków miejskich z Partnerstwa Turystyczne Bieszczady

Źródło: Opracowanie własne z wykorzystaniem programu QGIS 3.16.6 – Hannover

Na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady istnieje sprawna komunikacja autobusowa, w tym busy, ułatwiająca turystom przemieszczanie się po obszarze Bieszczad. Prywatni przewoźnicy oferują transport do szlaków turystycznych, dworców itp. Funkcjonuje również Bieszczadzki Związek Komunikacyjny w Ustrzykach Dolnych, którego członkami są wszystkie gminy Partnerstwa.

30 kwietnia 2022 uruchomiono bezpośrednie połączenia z Sanoka do Ustrzyk Górnych i Wołosatego (przez Lesko, Ustrzyki Dolne), dzięki czemu aż 6 gmin uzyskało połączenie z Sanokiem w dni wolne od pracy. W lipcu 2022 Bieszczadzki Związek Komunikacyjny uruchomił linie z Sanoka i Ustrzyk Dolnych do Polańczyka i Soliny. Połączenia nad Jezioro Solińskie zsynchronizowano z nową kolejką gondolową PKL w Solinie. Uruchomiono także połączenia w godzinach wieczornych. Obecnie Bieszczadzki Związek Komunikacyjny obsługuje 25 linii autobusowych i dociera do najdalej położonych miejscowości w Bieszczadach, a tym samym realizuje zadania statutowe, mające na celu przeciwdziałanie wykluczeniu komunikacyjnym, mieszkających tam społeczności.

3. Ludność, zachodzące procesy demograficzne i rozwój w wymiarze społecznym

Z danych GUS wynika, iż liczba osób zamieszkujących obszar Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r. wynosiła 18 576, z czego mężczyźni stanowili 9 249 osób, a kobiety 9 327. Gęstość zaludnienia w obszarze Partnerstwa w 2024 r. wynosiła 17 os./km² – najwyższą gęstość zaludnienia odnotowano w Gminie Olszanica – 49 os./km², zaś najniższą w Gminie Cisna: 6 os./km², podczas gdy gęstość zaludnienia w Polsce wynosi 119 os./km², a w województwie podkarpackim 116 os./km².

Liczba ludności na obszarze Partnerstwa Turystyczne Bieszczady spada z roku na rok, w latach 2020–2024 zmniejszyła się o 690 osób, co stanowi spadek w stosunku do 2020 r. o 3,6% liczby osób ogółem, podczas gdy dla Polski i województwa spadek wyniósł 1,6%. Oznacza to, że spadek ludności w Partnerstwie Turystyczne Bieszczady jest szybszy niż w Polsce oraz w województwie podkarpackim. W MOF Sanok-Lesko spadek liczby ludności (-3,2%) następował wolniej niż na terenie Partnerstwa, natomiast w Partnerstwie Roztocze był taki sam (3,6%), więc Partnerstwo Turystyczne Bieszczady nie wyróżnia się w tym aspekcie wśród obszarów podobnych. Na wykresie 1 przedstawiony został trend zmiany liczby ludności w Partnerstwie Turystyczne Bieszczady w latach 2020–2024. Natomiast w tabeli 1 przedstawiono liczbę ludności ogółem w gminach wchodzących w skład Partnerstwa w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w latach 2020–2024.

Wykres 1 Liczba ludności ogółem w Partnerstwie Turystyczne Bieszczady w latach 2020–2024

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

Tabela 1 Liczba ludności ogółem gmin wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w latach 2020–2024

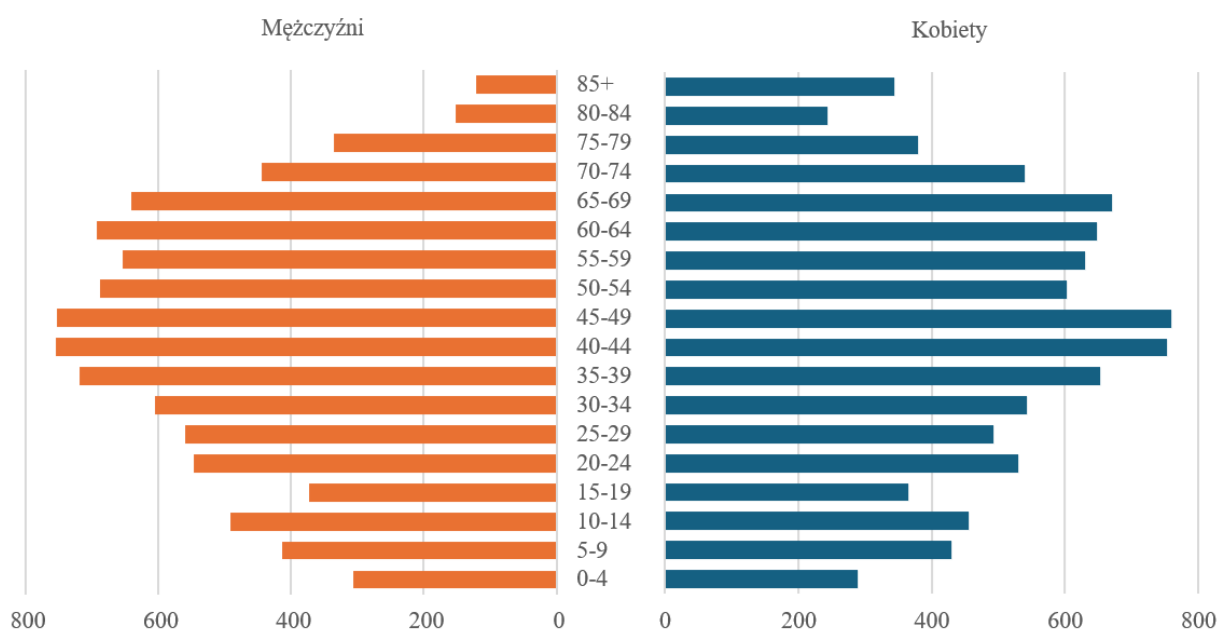
Jednostka terytorialna	Ludność ogółem					2020–2024 zmiana liczby ludności %
	2020	2021	2022	2023	2024	
Gmina Komańcza	4 333	4 233	4 195	4 119	4 053	↓6,5
Gmina Baligród	3 083	3 069	3 055	3 043	3 051	↓1,0
Gmina Cisna	1 710	1 689	1 697	1 689	1 689	↓1,2
Gmina Olszanica	4 815	4 740	4 690	4 661	4 618	↓4,1
Gmina Solina	5 325	5 252	5 237	5 199	5 165	↓3,0
Partnerstwo Turystyczne Bieszczady	19 266	18 983	18 874	18 711	18 576	↓3,6
Partnerstwo Roztocze	39 864	39 464	39 131	38 842	38 437	↓3,6
MOF Sanok-Lesko	77 734	76 970	76 403	75 926	75 209	↓3,2
województwo podkarpackie	2 096 166	2 085 932	2 079 098	2 071 676	2 062 997	↓1,6
Polska	38 088 564	37 907 704	37 766 327	37 636 508	37 489 087	↓1,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

Z przedstawionych danych wynika, że w latach 2020–2024 liczba ludności na obszarze wszystkich prezentowanych gmin systematycznie malała, co jest tożsame z tendencją panującą zarówno w województwie podkarpackim, jak i w Polsce. Największy spadek liczby ludności miał miejsce w Gminie Komańcza – o 6,5% w 2024 r. w porównaniu do 2020 r. Natomiast najmniejszą zmianę liczby ludności zanotowano w gminach Baligród (spadek o 1,0%) i Cisna (spadek o 1,2%) – była korzystniejsza niż w kraju i województwie podkarpackim (spadek o 1,6%).

Jak wynika z danych GUS, w 2024 r. w gminach Partnerstwa mieszkało więcej kobiet (9 327) niż mężczyzn (9 249), przy czym większość ludności w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym (0–64 lata) stanowili mężczyźni. Występująca znaczna nadwyżka kobiet nad mężczyznami w wieku powyżej 70. roku życia jest spowodowana wyższą średnią długością życia kobiet, ponieważ mężczyźni częściej zapadają na choroby cywilizacyjne, układu krążenia i statystycznie częściej ulegają wypadkom. Na wykresie 2 przedstawiona została struktura ludności według poszczególnych grup wiekowych oraz płci, tzw. *piramida wieku i płci* dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady.

Wykres 2 Piramida wieku i płci dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r.

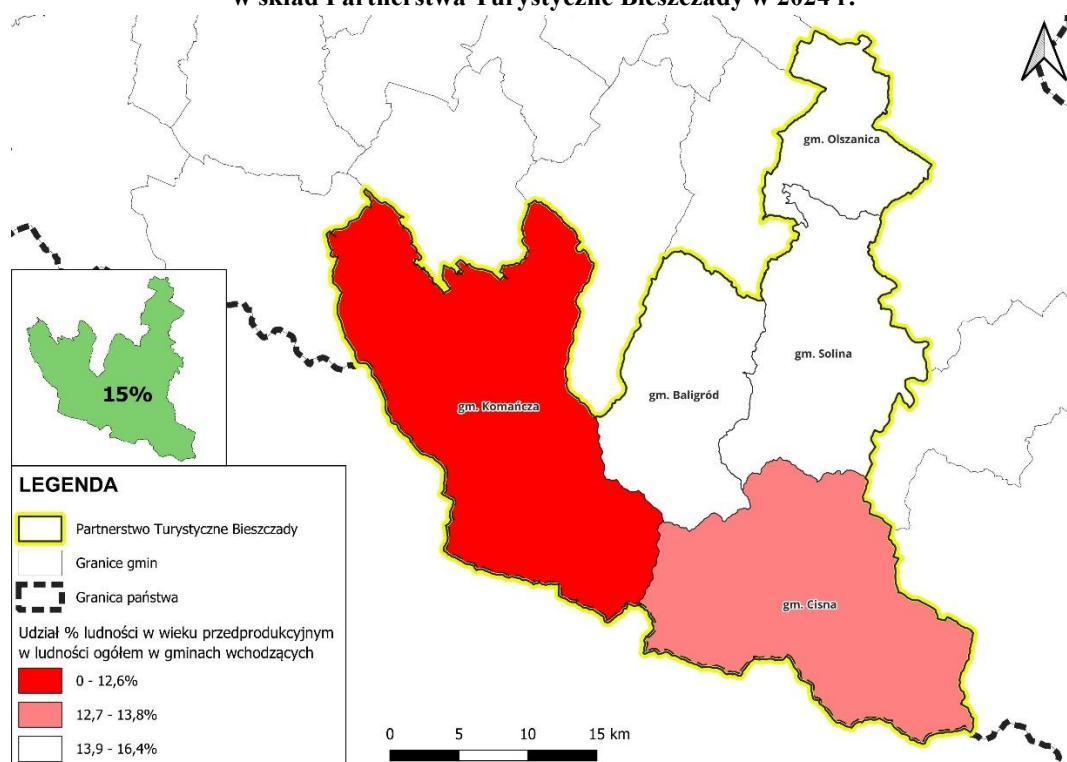

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

Według danych GUS w 2024 r. najniższy udział osób w wieku przedprodukcyjnym w ludności ogółem w Partnerstwie Turystyczne Bieszczady odnotowano w Gminie Komańcza (12,6%), natomiast najwyższy w Gminie Olszanica (16,4%). Średnia wartość wskaźnika (mapa 4) dla Partnerstwa wyniosła 15,0% i była niższa niż dla województwa podkarpackiego (18,3%) i Polski (18,0%). Najniższy udział osób w wieku produkcyjnym w ludności ogółem w 2024 r. odnotowano w Gminie Baligród (59,7%), zaś najwyższy w Gminie Cisna (64,1%). Średnia wartość tego wskaźnika (mapa 5) dla Partnerstwa wyniosła 60,7% i była wyższa niż dla województwa (58,9%) i Polski (58,2%). Natomiast najwyższy udział osób w wieku poprodukcyjnym na terenie Partnerstwa w 2024 r. występował w Gminie Komańcza (26,6%), zaś najniższy w Gminie Cisna (22,1%). Średnia wartość tego wskaźnika (mapa 6) dla Partnerstwa (24,3%) była wyższa niż dla Polski (23,8%) i województwa podkarpackiego (22,8%).

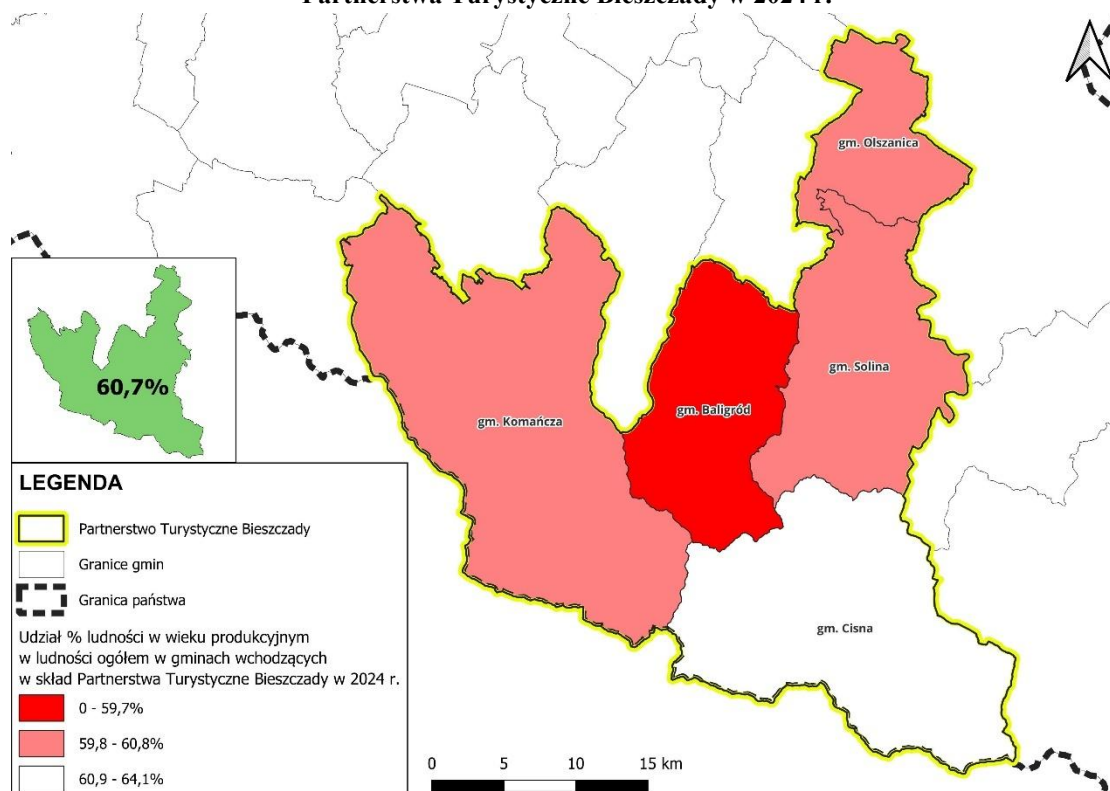
Dane przedstawione na mapach 4–6 wykazują niekorzystną strukturę % udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym dla gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do województwa podkarpackiego i Polski. Dokonując analizy sytuacji wewnętrznej obszaru należy stwierdzić, że najstarsze społeczeństwo przy jednocześnie niewielkim udziale osób młodych występuje w Gminie Komańcza, a najmłodsze społeczeństwo przy stosunkowo niskim udziale osób starszych – w Gminie Olszanica.

Mapa 4 Udział % ludności w wieku przedprodukcyjnym w ludności ogółem w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r.

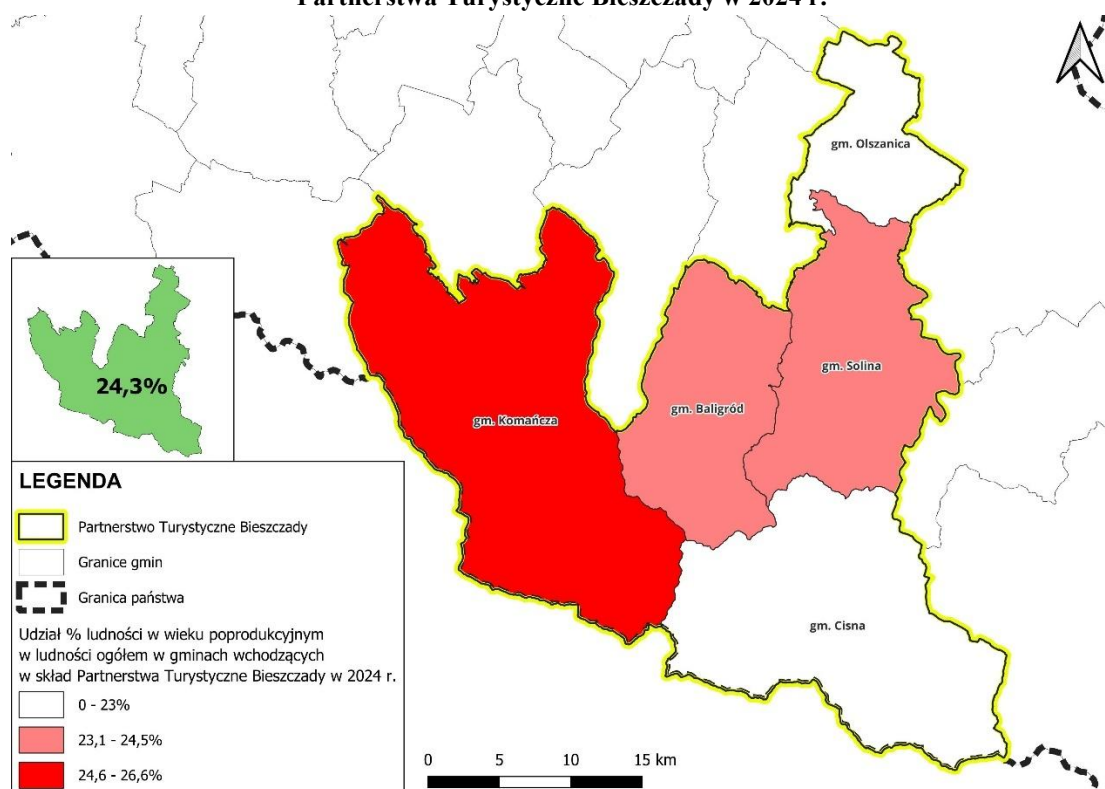
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS, za pomocą programu QGIS

Mapa 5 Udział % ludności w wieku produkcyjnym w ludności ogółem w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS, za pomocą programu QGIS

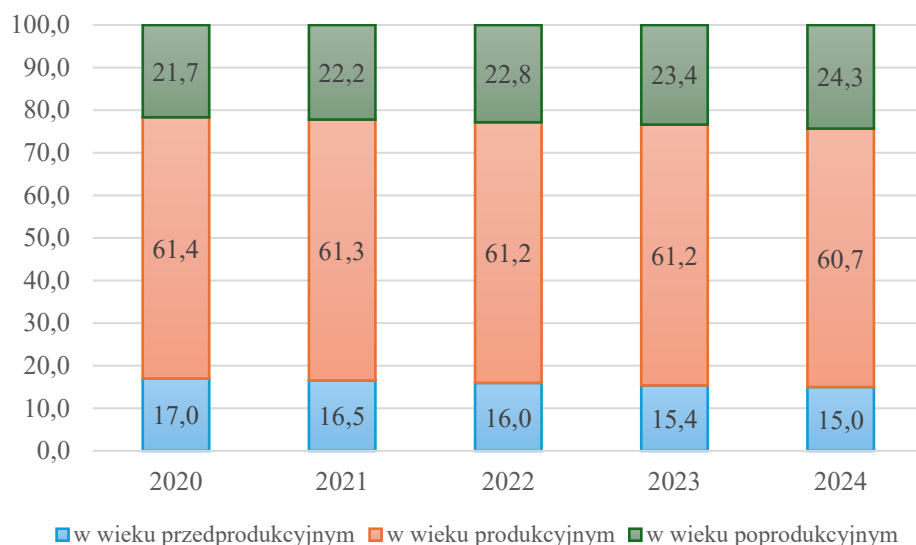
Mapa 6 Udział % ludności w wieku poprodukcyjnym w ludności ogółem w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS, za pomocą programu QGIS

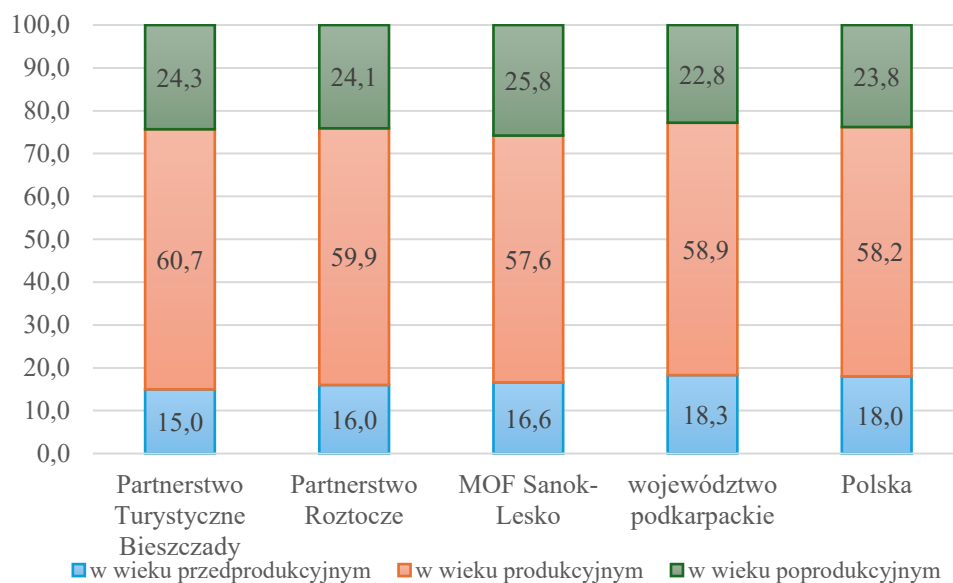
Na wykresie 3 przedstawiono udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady na przestrzeni lat 2020–2024, natomiast na wykresie 4 – udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem dla Partnerstwa w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2024 r. Jak wynika z przedstawionych danych, zjawisko starzejącego się społeczeństwa jest powszechne w Polsce – Partnerstwo nie odbiega od ogólnokrajowego trendu, jednak niepokojący jest fakt, że procesy te postępują szybciej. W Partnerstwie Turystyczne Bieszczady w latach 2020–2024 udział ludności w wieku przedprodukcyjnym oraz produkcyjnym systematycznie spadał, a w wieku poprodukcyjnym rósł – największa zmiana nastąpiła w udziale ludności w wieku poprodukcyjnym w ludności ogółem – wzrost o 2,6 p.p., kolejno w ludności w wieku przedprodukcyjnym – spadek o 2,0 p.p., natomiast najmniejsza w ludności w wieku produkcyjnym – spadek o 0,7 p.p.

Wykres 3 Udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2020–2024

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

Wykres 4 Udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2024 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

W tabeli 2 przedstawiono udział % ludności wg ekonomicznych grup wieku w ludności ogółem dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w latach 2020–2024. Na przestrzeni prezentowanych lat można zauważyć, iż udział ludności w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym malał nie tylko na obszarze Partnerstwa, ale też w porównywanych jednostkach, natomiast udział ludności w wieku poprodukcyjnym – corocznie wzrastał.

Tabela 2 Udział % ludności wg ekonomicznych grup wieku dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w latach 2020–2024

Jednostka terytorialna	Udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem														
	w wieku przedprodukcyjnym					w wieku produkcyjnym					w wieku poprodukcyjnym				
	2020	2021	2022	2023	2024	2020	2021	2022	2023	2024	2020	2021	2022	2023	2024
Partnerstwo Turystyczne Bieszczady	17,0	16,5	16,0	15,4	15,0	61,4	61,3	61,2	61,2	60,7	21,7	22,2	22,8	23,4	24,3
Partnerstwo Roztocze	17,6	17,2	16,8	16,3	16,0	60,6	60,5	60,5	60,2	59,9	21,8	22,3	22,8	23,5	24,1
MOF Sanok-Lesko	17,6	17,5	17,4	17,2	16,6	59,1	58,7	58,2	57,8	57,6	23,3	23,8	24,4	25,1	25,8
województwo podkarpackie	18,9	18,9	18,7	18,5	18,3	60,2	59,9	59,5	59,2	58,9	20,9	21,3	21,7	22,3	22,8
Polska	18,4	18,4	18,4	18,2	18,0	59,4	59,1	58,7	58,4	58,2	22,2	22,5	22,9	23,3	23,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

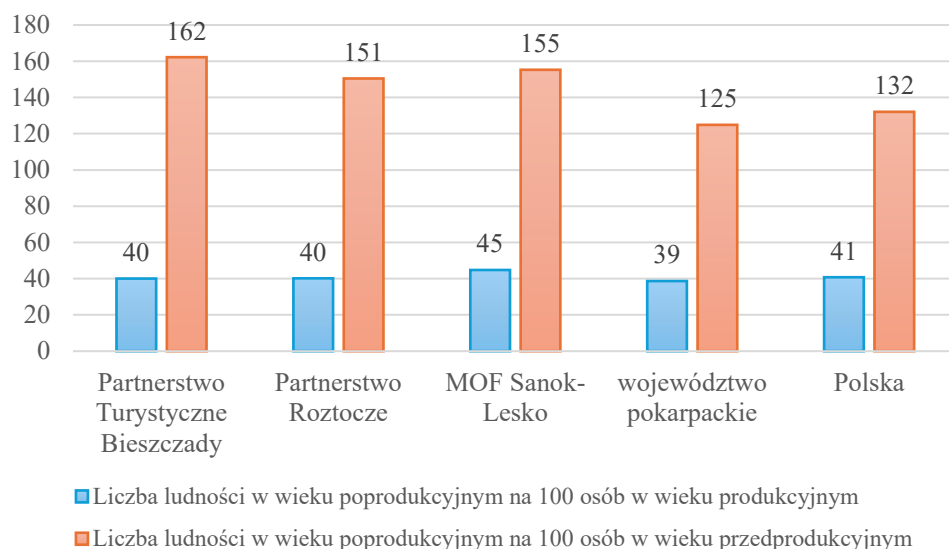
Potwierdzeniem starzejącego się społeczeństwa są również wskaźniki obciążenia demograficznego, do których należą: *ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym* oraz *ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym*. Wartości wskaźników dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady z lat 2020–2024 porównano do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski (tabela 3). Corocznie następował wzrost wartości wskaźników obciążenia demograficznego we wszystkich porównywanych jednostkach, jednak w Partnerstwie Turystyczne Bieszczady niekorzystny trend pogłębiał się szybciej (większa dynamika zmian w MOF Sanok-Lesko w przypadku wskaźnika *ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym*).

Tabela 3 Wskaźniki obciążenia demograficznego dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w latach 2020–2024

Jednostka terytorialna	Wskaźniki obciążenia demograficznego w latach 2020–2024									
	Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym					Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym				
	2020	2021	2022	2023	2024	2020	2021	2022	2023	2024
Partnerstwo Turystyczne Bieszczady	35	36	37	38	40	127	134	143	152	162
Partnerstwo Roztocze	38	37	38	39	40	124	129	136	144	150
MOF Sanok-Lesko	36	40	42	43	45	123	135	140	146	155
województwo podkarpackie	35	35	36	38	39	111	113	115	120	125
Polska	37	38	39	40	41	121	122	124	128	132

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

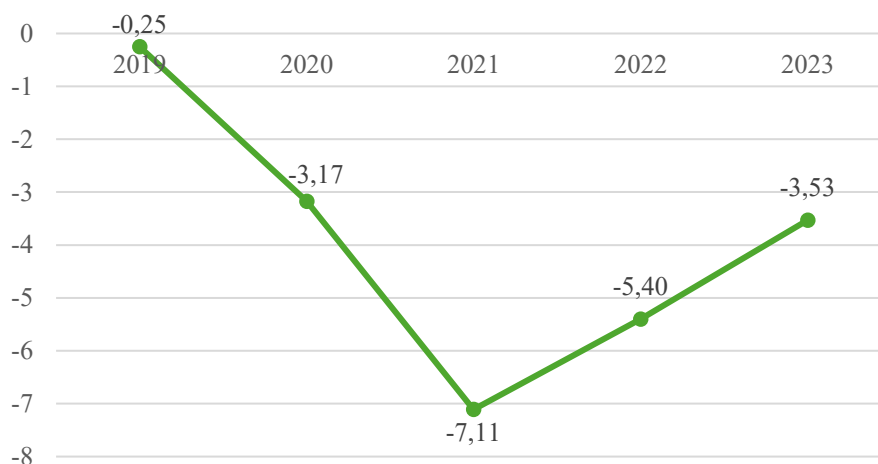
Wykres 5 Wskaźniki obciążenia demograficznego dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2024 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

Wskaźnikiem obrazującym strukturę ludnościową jest również wskaźnik *przyrost naturalny na 1 000 ludności*. Wartość wskaźnika w Partnerstwie Turystyczne Bieszczady w latach 2019–2023¹² była ujemna (wykres 6) – do 2021 r. niekorzystny trend pogłębiał się (co mogło być spowodowane pandemią COVID-19), natomiast od 2022 r. następuje powolny wzrost wartości wskaźnika. W porównaniu do obszarów podobnych, w 2023 r. wartość wskaźnika dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady (-3,53) była korzystniejsza niż w Partnerstwie Roztocze (-4,66) oraz MOF Sanok-Lesko (-3,91), a także korzystniejsza niż w Polsce (-3,62) – wykres 7.

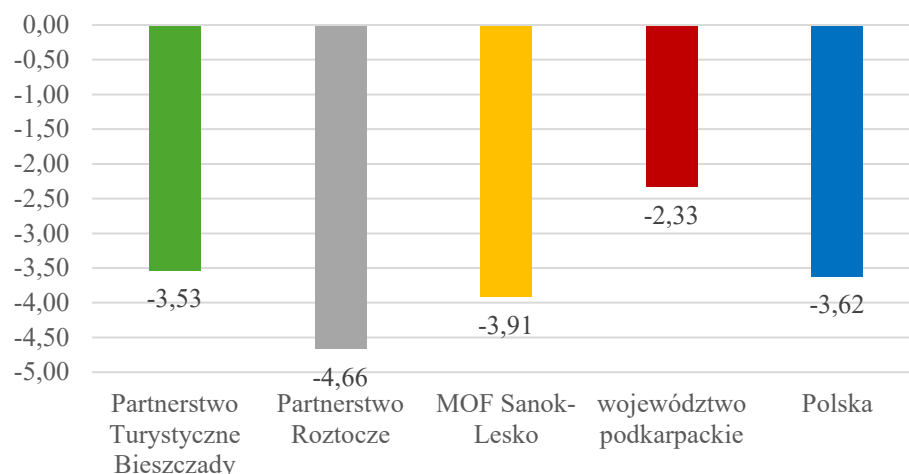
Wykres 6 Przyrost naturalny na 1 000 ludności dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2019–2023

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

¹² Wartość wskaźnika przyrost naturalny na 1 000 ludności przedstawiono w latach 2019-2023, ponieważ w Banku Danych Lokalnych GUS nie są jeszcze dostępne dane za 2024 r., inf. z dnia 17.06.2025 r.

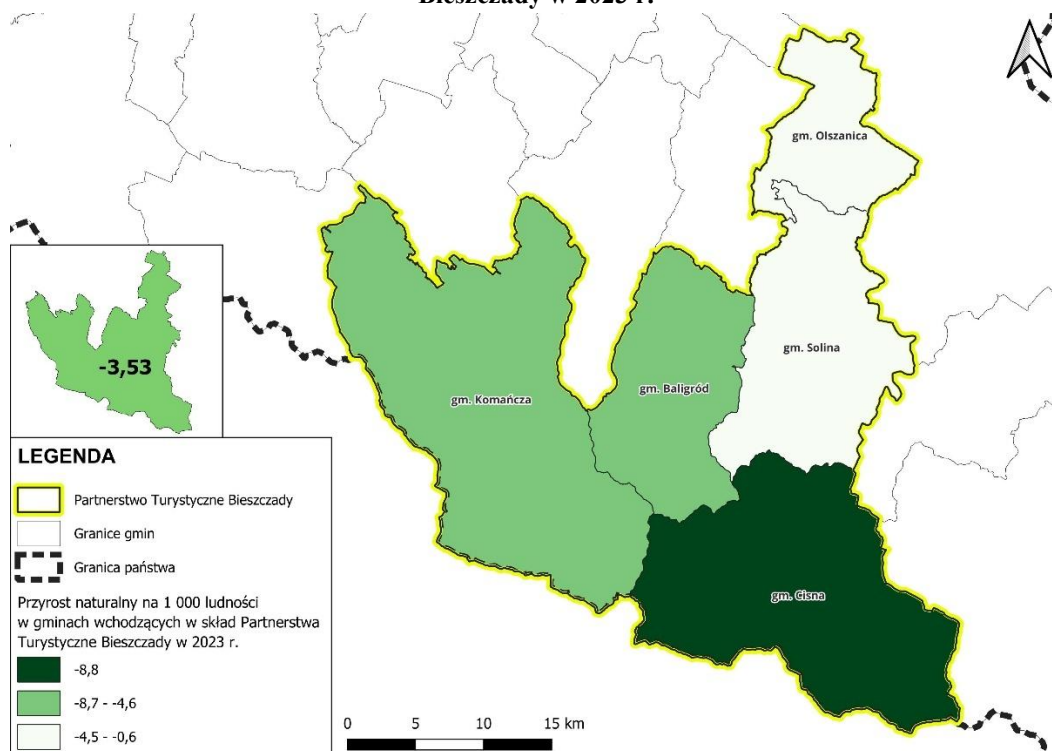
Wykres 7 Przyrost naturalny na 1 000 ludności dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2023 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

Wskaźnik *przyrost naturalny na 1 000 ludności* w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2023 r. przedstawiono na mapie 7. Najmniej korzystna sytuacja w tym zakresie występowała w Gminie Cisna (-8,83), natomiast najkorzystniejsza w gminach Solina (-0,57) i Olszanica (-1,28). Ujemny przyrost naturalny występował nie tylko w gminach Partnerstwa, ale również w województwie i Polsce.

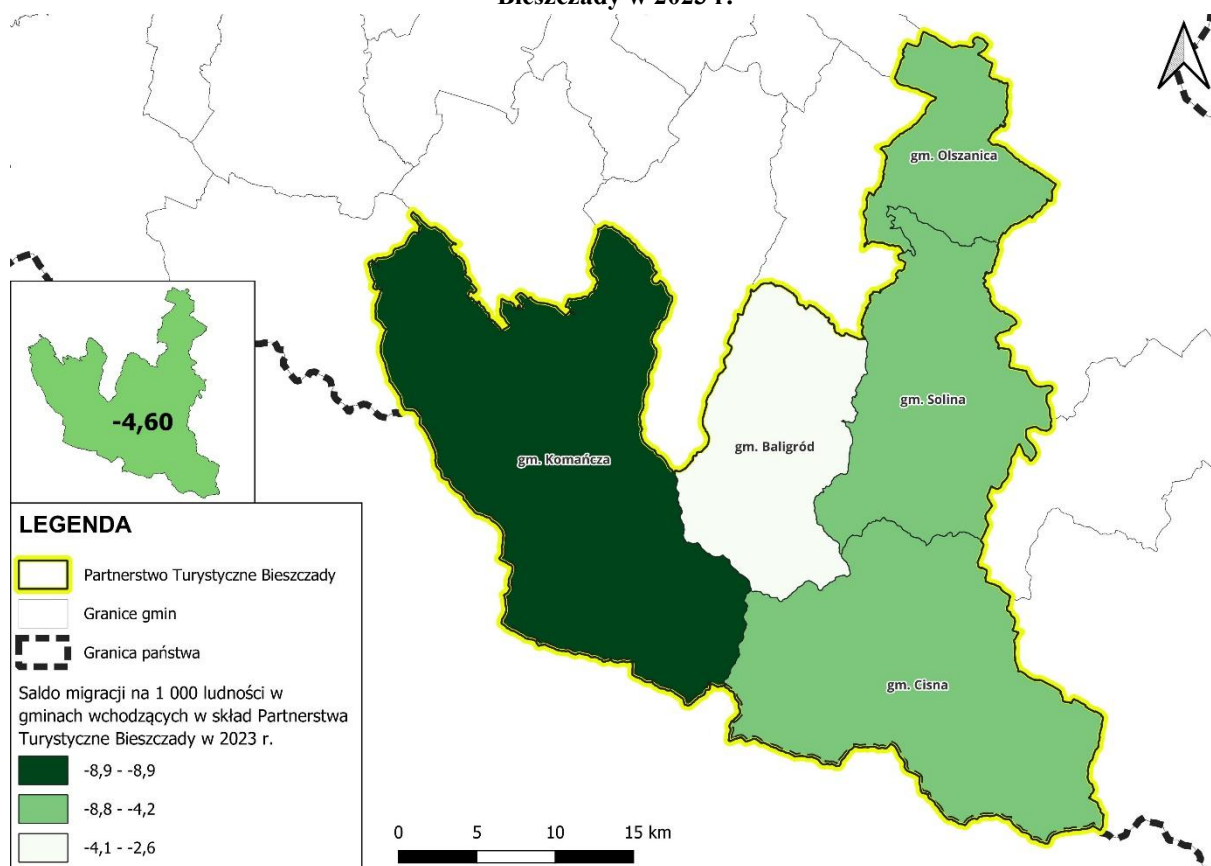
Mapa 7 Przyrost naturalny na 1 000 ludności w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2023 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS, za pomocą programu QGIS

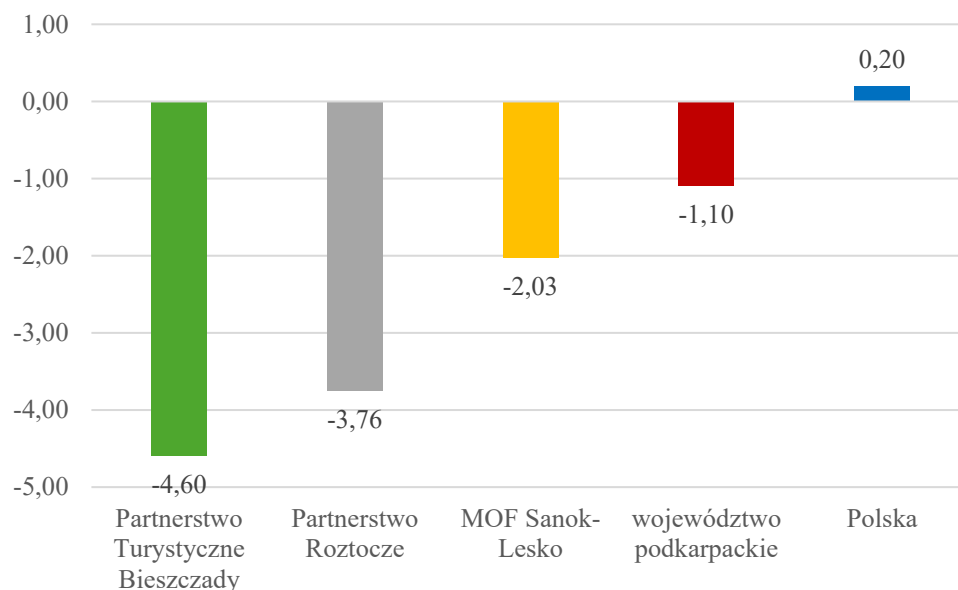
Istotne w kontekście ilości i struktury ludności w danym miejscu jest też saldo migracji, stanowiące różnicę między napływem a odpływem ludności z danego obszaru w określonym czasie. Migracje stanowią jeden z najważniejszych (po liczbie urodzeń i zgonów) czynników kształtujących liczbę ludności na danym obszarze. Saldo migracji podawane w przeliczeniu na 1 000 ludności w 2023 r. dla Partnerstwa wyniosło: -4,60, co jest niekorzystną wartością na tle porównywanych jednostek i stanowi o dużym odpływie ludności (wykres 8). Największy odpływ ludności w 2023 r. nastąpił w Gminie Komańcza (-8,90), natomiast najmniejszy w Gminie Baligród (-2,60) – mapa 8. W porównaniu do województwa podkarpackiego (-1,10) i Polski (0,20), sytuacja w tym zakresie była niekorzystna w gminach Partnerstwa. Według danych GUS w 2023 r. w gminach Partnerstwa więcej było wymeldowań do miast niż na wieś, ale też więcej było zameldowań z miast niż ze wsi.

Mapa 8 Saldo migracji na 1 000 ludności w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2023 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS, za pomocą programu QGIS

Wykres 8 Saldo migracji na 1 000 ludności dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2023 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Według statystyk przeprowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny w ramach *Prognozy ludności dla gmin na lata 2023–2060*, prognozuje się spadek liczby mieszkańców w Partnerstwie Turystyczne Bieszczady w 2060 r. w stosunku do 2023 r. o 35,0%. Największy odpływ ludności do 2060 r. prognozowany jest w Gminie Komańcza – 51,7%, natomiast najmniejszy w Gminie Solina – 28,1%¹³.

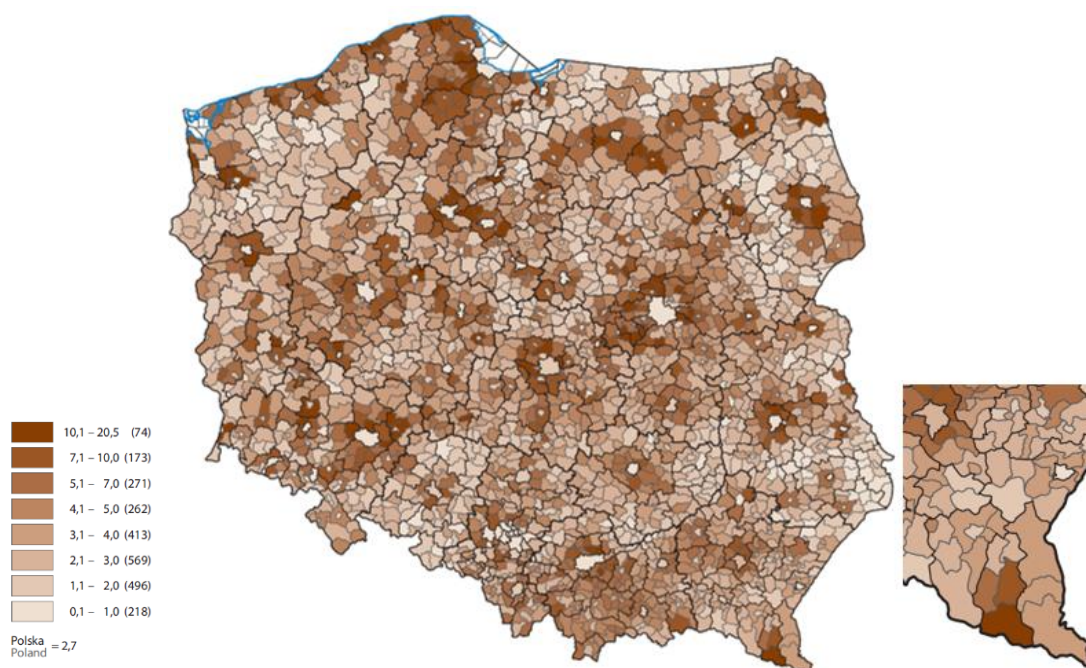
Ważnym czynnikiem świadczącym o potencjale demograficznym danego obszaru jest kwestia związana z budownictwem mieszkaniowym. Na mapie 9 przedstawiono jak kształtował się na polskich wsiach wskaźnik *budowa mieszkań, na które wydano pozwolenia lub przyjęto zgłoszenia zgodnie z projektem budowlanym na 1 000 ludności* (średnia roczna z wielolecia).

Kwestię związaną z budownictwem mieszkaniowym przeanalizowano na podstawie wskaźników: *mieszkania oddane do użytkowania w przeliczeniu na 1 000 osób* oraz *pozwolenia wydane na budowę i zgłoszenia budowy z projektem budowlanym – nowe budynki mieszkalne w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców*. Wskaźniki przedstawione w tabelach 4–5 odzwierciedlają atrakcyjność osadniczą poszczególnych obszarów. Wskaźnik *mieszkania oddane do użytkowania w przeliczeniu na 1 000 osób* w 2024 r. dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady wyniósł 4,4 i prezentował się gorzej niż średnia dla kraju (5,8), ale lepiej od średniej wojewódzkiej (4,1) i wartości dla obszarów podobnych. Natomiast wartość wskaźnika *pozwolenia wydane na budowę i zgłoszenia budowy z projektem budowlanym – nowe budynki mieszkalne w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców* była w 2024 r. w Partnerstwie na wysokim poziomie (39 pozwoleń). W porównaniu ze średnią wojewódzką (27 pozwoleń) oraz dla Polski

¹³ *Prognoza ludności dla gmin na lata 2023–2060*, Główny Urząd Statystyczny, stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosci/prognoza-ludnosci-na-lata-2023-2060,11,1.html

(24 pozwolenia), a także z wartościami dla obszarów podobnych – średnia dla Partnerstwa była wyższa (wykres 9). Na mapie 10 przedstawiono ten sam wskaźnik na poziomie gmin wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r. Najlepsza pod tym względem sytuacja była w gminach Cisna (83 pozwolenia w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców) i Solina (66 pozwoleń w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców).

Mapa 9 Budowa mieszkań, na które wydano pozwolenia lub przyjęto zgłoszenia zgodnie z projektem budowlanym na 1 000 ludności w latach 2018–2023

Źródło: Polska wieś w obiektywie statystycznym, Główny Urząd Statystyczny, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2025

Tabela 4 Mieszkania oddane do użytkowania w przeliczeniu na 1 000 osób w Partnerstwie Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego oraz Polski w latach 2020–2024

Jednostka terytorialna	Mieszkania oddane do użytkowania w przeliczeniu na 1 000 osób				
	2020	2021	2022	2023	2024
Partnerstwo Turystyczne Bieszczady	4,3	5,7	8,5	5,2	4,4
Partnerstwo Roztocze	2,0	2,4	3,2	2,4	2,3
MOF Sanok-Lesko	3,4	3,1	3,3	3,3	3,0
województwo podkarpackie	4,8	4,7	5,4	4,2	4,1
Polska	5,8	6,2	6,3	5,9	5,3

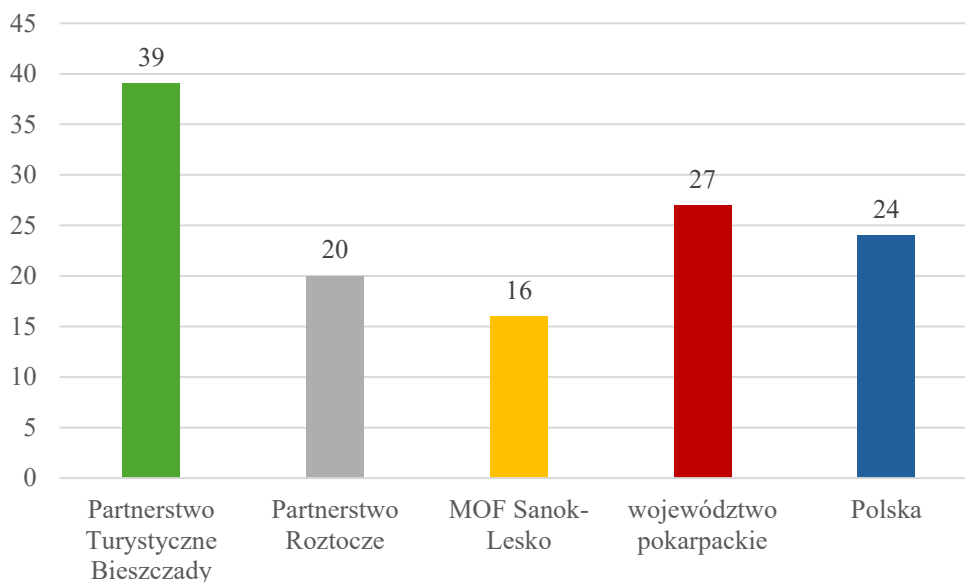
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Tabela 5 Pozwolenia wydane na budowę i zgłoszenia budowy z projektem budowlanym w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego oraz Polski w latach 2022–2024

Jednostka terytorialna	Pozwolenia wydane na budowę i zgłoszenia budowy z projektem budowlanym – nowe budynki mieszkalne			Pozwolenia wydane na budowę i zgłoszenia budowy z projektem budowlanym – nowe budynki mieszkalne w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców		
	2022	2023	2024	2022	2023	2024
Gmina Komańcza	13	10	7	31	24	17
Gmina Baligród	21	17	9	69	56	29
Gmina Cisna	16	13	14	94	77	83
Gmina Olszanica	8	10	9	17	21	19
Gmina Solina	33	43	34	63	83	66
Partnerstwo Turystyczne Bieszczady	91	93	73	48	50	39
Partnerstwo Roztocze	97	90	75	25	23	20
MOF Sanok-Lesko	160	136	120	21	18	16
województwo podkarpackie	6 005	5 134	5 615	29	25	27
Polska	98 040	77 956	88 585	26	21	24

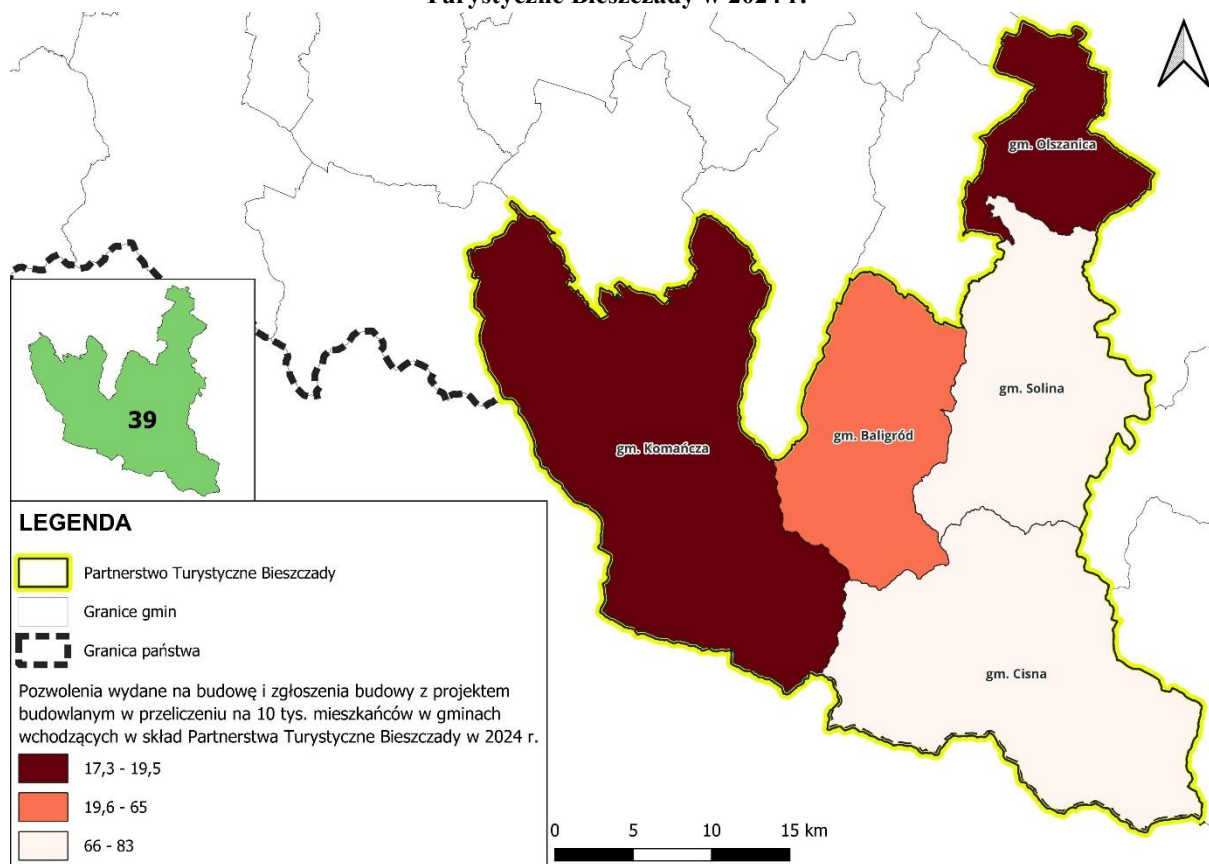
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wykres 9 Pozwolenia wydane na budowę i zgłoszenia budowy z projektem budowlanym – nowe budynki mieszkalne w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2024 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Mapa 10 Pozwolenia wydane na budowę i zgłoszenia budowy z projektem budowlanym – nowe budynki mieszkalne w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS, za pomocą programu QGIS

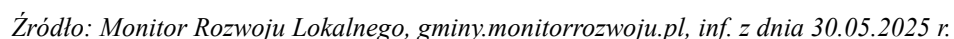
Oprócz danych Głównego Urzędu Statystycznego, do analizy sytuacji rozwojowej gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady wykorzystano narzędzie opracowane przez Związek Miast Polskich, tj. Monitor Rozwoju Lokalnego (MRL)¹⁴. Narzędzie to pozwala na syntetyczną ocenę potencjału społeczno-ekonomicznego gminy. Należy podkreślić, iż MRL to nie ocena w kategoriach bezwzględnych – a zawsze w porównaniu z tym, co dzieje się w jednostkach samorządu terytorialnego, stanowiących grupę porównawczą. Gminy Baligród, Cisna, Olszanica i Solina zostały zakwalifikowane w statystykach MRL do grupy porównawczej *G4 Gminy wiejskie o rozwiniętych funkcjach pozarolniczych* – w grupie tej znajduje się 130 gmin. Natomiast Gmina Komańcza została zakwalifikowana do grupy porównawczej *J4 Gminy wiejskie ekstensywnie zagospodarowane (funkcje leśne, ochrony przyrody)*, w której znajduje się 177 jednostek samorządowych.

Twórcy Monitora Rozwoju Lokalnego w celu jego przygotowania poddali analizie wiele aspektów decydujących o rozwoju jednostki samorządu terytorialnego. Zgodnie z teorią zrównoważonego rozwoju, wyodrębniono trzy wymiary tegoż rozwoju: gospodarczy, społeczny i środowiskowo-przestrzenny. Na wskaźnik rozwoju w wymiarze społecznym składa się 5 obszarów badawczych:

¹⁴ Związek Miast Polskich, Monitor Rozwoju Lokalnego, monitorrozwoju.pl

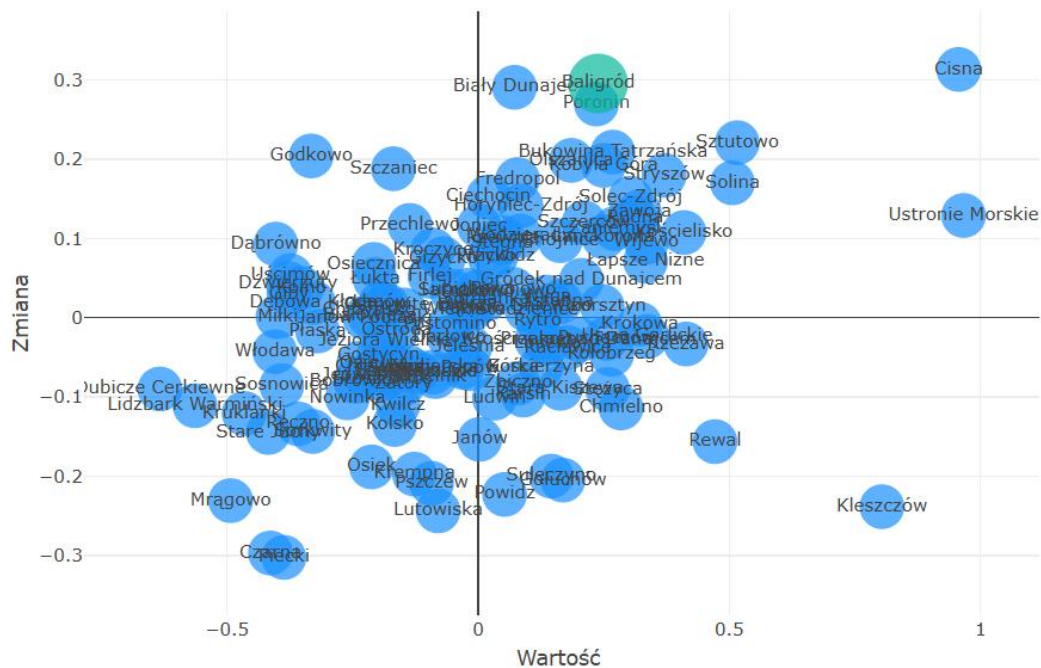
Średnia wartość dla grupy porównawczej znajduje się na środku układu współrzędnych. Zatem jednostki samorządowe, które są po prawej stronie osi X (ćwiartki I i III), mają dodatnie wartości i prezentują wyższy poziom niż grupa porównawcza. Natomiast jednostki samorządowe, które znajdują się po lewej stronie – mają ujemne wartości X, więc prezentują niższy poziom (ćwiartki II i IV). Kolejno: jednostki samorządowe, które są powyżej osi X (mają dodatnie wartości Y – dodatnia dynamika zmian), rozwinęły się w ciągu ostatnich pięciu lat szybciej niż w grupie porównawczej (ćwiartki I i II). Natomiast te, które znajdują się poniżej osi X, a tym samym mają ujemne wartości dynamiki zmian – rozwinęły się wolniej (ćwiartki III i IV).

Rysunek 1 Pozycja Gminy Komańcza w grupie porównawczej – wskaźnik rozwoju w wymiarze społecznym

Gminy Baligród, Cisna, Olszanica i Solina należą do tej samej grupy porównawczej: *G4 Gminy wiejskie o rozwiniętych funkcjach pozarolniczych* – wszystkie położone są w I ćwiartce, co oznacza, że ich sytuacja w wymiarze społecznym jest lepsza niż w grupie porównawczej, a dodatkowo przewaga powiększa się. W najlepszej sytuacji wśród gmin Partnerstwa w wymiarze społecznym znalazła się Gmina Cisna, gdyż ma najwyższą wartość wskaźnika (0,96) i najwyższą dynamikę zmian (0,31).

Rysunek 2 Pozycja Gminy Baligród w grupie porównawczej – wskaźnik rozwoju w wymiarze społecznym

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 30.05.2025 r.

Rysunek 3 Pozycja Gminy Cisna w grupie porównawczej – wskaźnik rozwoju w wymiarze społecznym

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 30.05.2025 r.

Rysunek 4 Pozycja Gminy Olszanica w grupie porównawczej – wskaźnik rozwoju w wymiarze społecznym

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 30.05.2025 r.

Rysunek 5 Pozycja Gminy Solina w grupie porównawczej – wskaźnik rozwoju w wymiarze społecznym

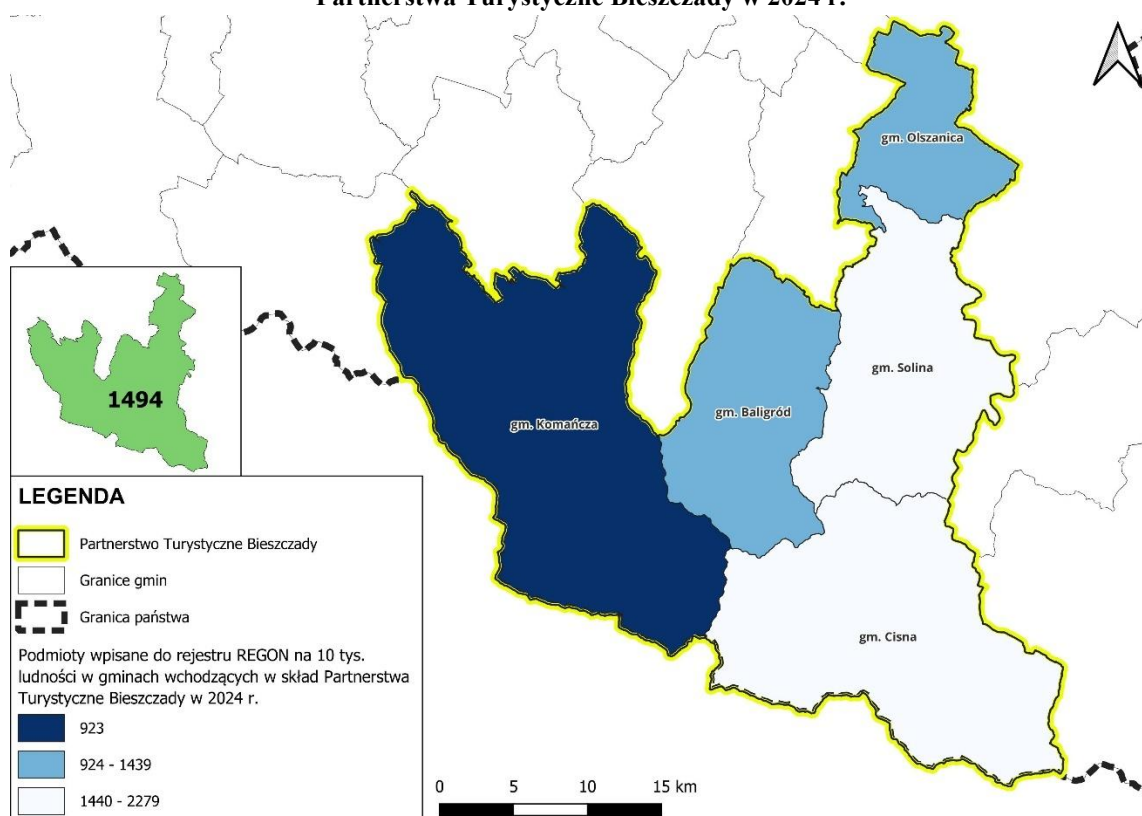
Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 30.05.2025 r.

4. Gospodarka i rynek pracy

Sytuację gospodarczą obszaru Partnerstwa Turystyczne Bieszczady odzwierciedlają wskaźniki gospodarcze tj.: *liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 10 tys. ludności, liczba podmiotów nowo zarejestrowanych w rejestrze REGON na 10 tys. ludności, liczba podmiotów na 1 000 mieszkańców w wieku produkcyjnym, podmioty nowo zarejestrowane na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym i osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 10 tys. mieszkańców.*

Na mapie 11 przedstawiono wskaźnik *podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności* w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r.

Mapa 11 Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS, za pomocą programu QGIS

W tabeli 6 przedstawiono wskaźniki gospodarcze dla gmin wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady, obszarów podobnych, województwa podkarpackiego oraz Polski w latach 2020–2024. Na podstawie przedstawionych danych można stwierdzić, iż w większości gmin zanotowano wzrost wartości wskaźników na przestrzeni lat, z corocznymi wahaniami niektórych z nich. Największą ilość podmiotów nowo zarejestrowanych w rejestrze REGON na 10 tys. ludności spośród gmin wchodzących w skład Partnerstwa zanotowano w ostatnim badanym roku w Gminie Cisna (171), najwięcej podmiotów na 1 000 mieszkańców w wieku produkcyjnym w 2024 r. również zanotowano w Gminie Cisna (356).

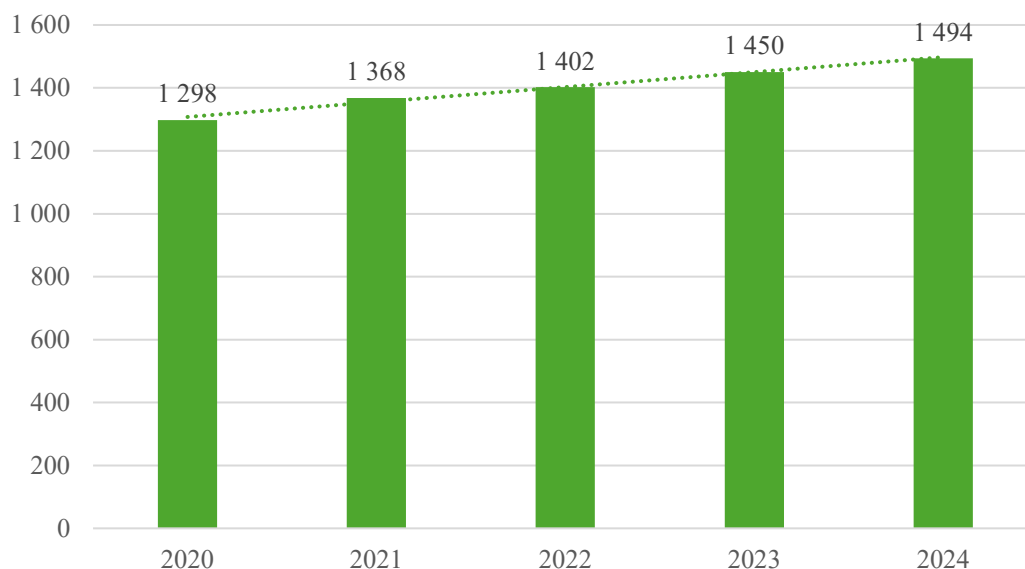
Tabela 6 Wskaźniki gospodarcze w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w latach 2020–2024

Jednostka terytorialna	Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności					Podmioty nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności					Podmioty nowo zarejestrowane na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym					Podmioty na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym					Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 10 tys. mieszkańców				
	2020	2021	2022	2023	2024	2020	2021	2022	2023	2024	2020	2021	2022	2023	2024	2020	2021	2022	2023	2024	2020	2021	2022	2023	2024
Gmina Komańcza	810	841	844	879	923	48	77	43	62	59	80	128	71	103	97	133	138	138	143	152	589	607	605	624	642
Gmina Baligród	1323	1398	1437	1443	1439	103	130	124	102	115	172	216	207	169	192	219	232	240	240	241	1103	1167	1205	1206	1193
Gmina Cisna	2064	2161	2204	2268	2279	119	223	136	147	171	182	352	212	230	268	321	338	345	352	356	1702	1764	1803	1824	1800
Gmina Olszanica	993	1019	1041	1081	1113	106	77	89	75	65	172	127	146	123	107	162	166	170	177	184	800	819	836	871	903
Gmina Solina	1711	1835	1894	1973	2060	204	174	128	149	135	334	286	209	246	225	279	300	310	324	342	1484	1592	1646	1718	1770
Partnerstwo Turystyczne Bieszczady	1298	1368	1402	1450	1494	121	126	100	104	101	197	206	163	170	167	212	223	229	237	246	1070	1126	1156	1192	1216
Partnerstwo Roztocze	711	751	778	806	822	71	74	63	73	67	118	122	104	121	112	117	124	129	134	137	551	584	608	624	633
MOF Sanok-Lesko	925	961	989	1012	1038	62	71	67	66	67	105	123	123	117	116	159	166	172	177	180	693	719	738	752	768
województwo podkarpackie	899	942	977	1009	1038	67	79	79	76	73	112	132	133	129	125	149	157	164	170	176	671	706	733	756	776
Polska	1224	1276	1323	1368	1415	86	97	102	102	101	145	165	174	175	173	206	216	225	234	243	873	909	942	973	1003

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

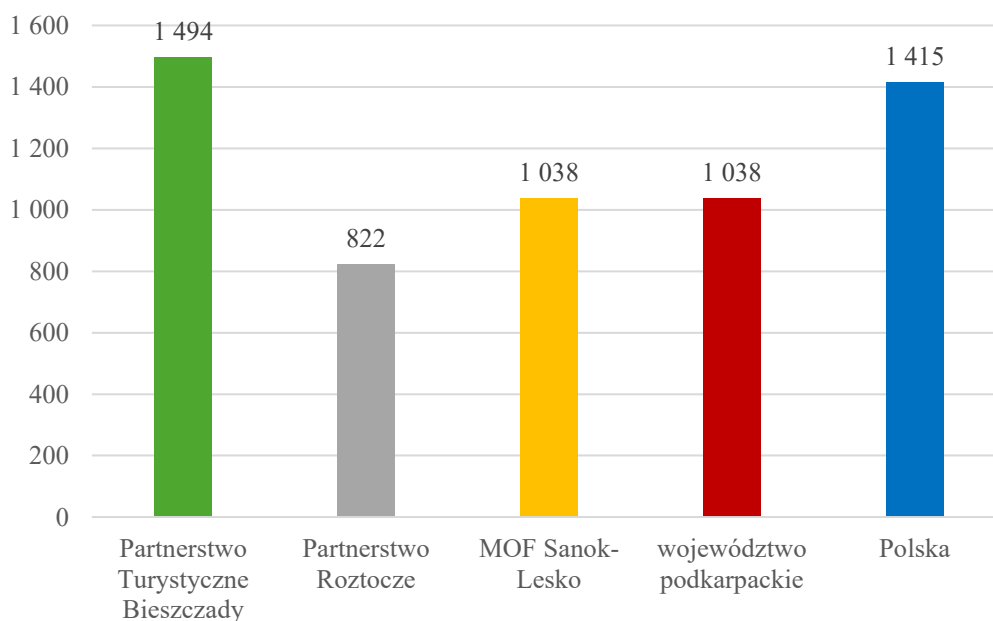
Wartość wskaźnika *podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności* dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w analizowanym okresie wzrastała (wykres 10), w 2024 r. wyniosła 1 494 podmioty (wykres 10) i była znacznie wyższa niż w obszarach podobnych oraz w województwie, a także wyższa od średniej dla Polski (1 415 podmiotów) – wykres 11. Według danych GUS w 2024 r. wśród gmin Partnerstwa najwyższe wartości wskaźnika zanotowały gminy Cisna (2 279 podmiotów) i Solina (2 060 podmiotów).

Wykres 10 Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2020–2024

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

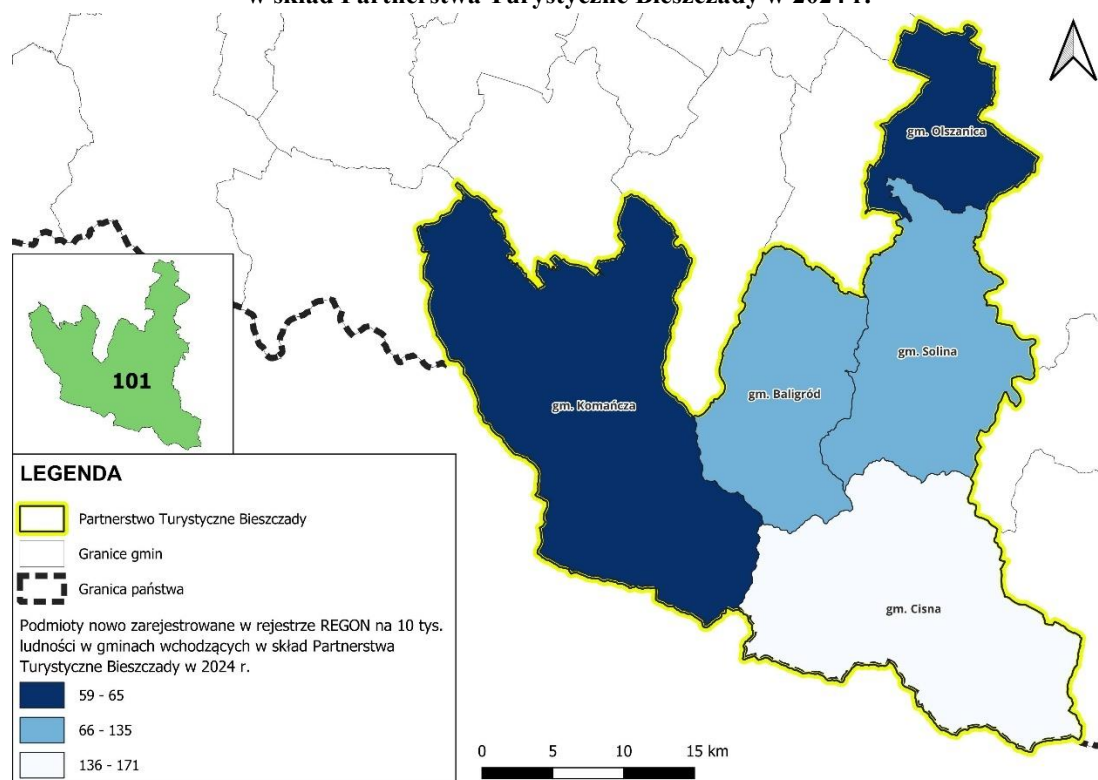
Wykres 11 Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2024 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

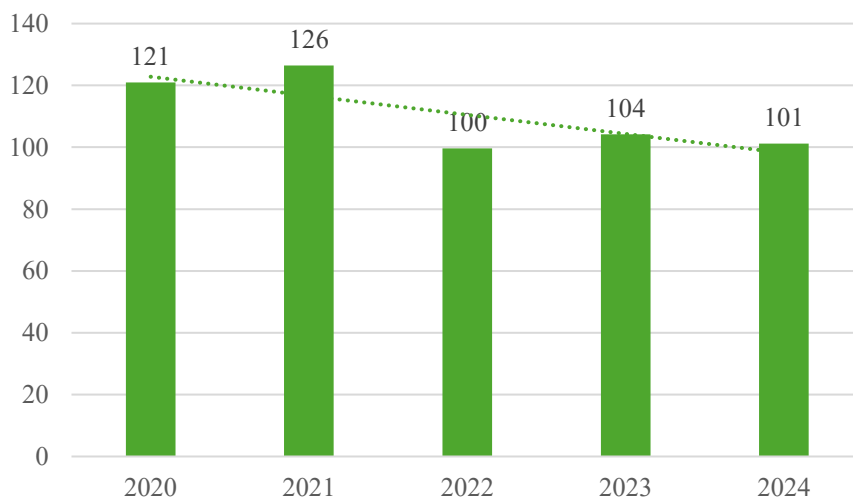
Na mapie 12 przedstawiono wskaźnik *podmioty nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności* w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r. Wartość wskaźnika uległa spadkowi – ze 121 podmiotów w 2020 r. do 101 podmiotów w 2024 r. (wykres 12), co jest niepokojącym zjawiskiem. Pomimo tego w 2024 r. była wyższa od wartości dla obszarów podobnych i województwa oraz równa wartości dla Polski (wykres 13). Wartości wyższe od średniej dla Polski w 2024 r. zanotowały gminy Cisna (171), Solina (135) i Baligród (115).

Mapa 12 Podmioty nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r.

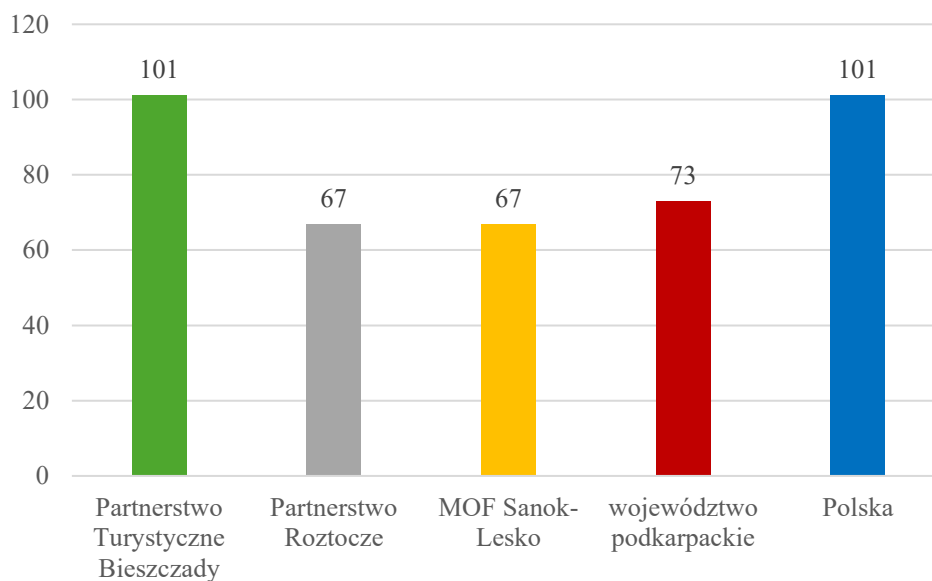
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS, za pomocą programu QGIS

Wykres 12 Podmioty nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2020–2024

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

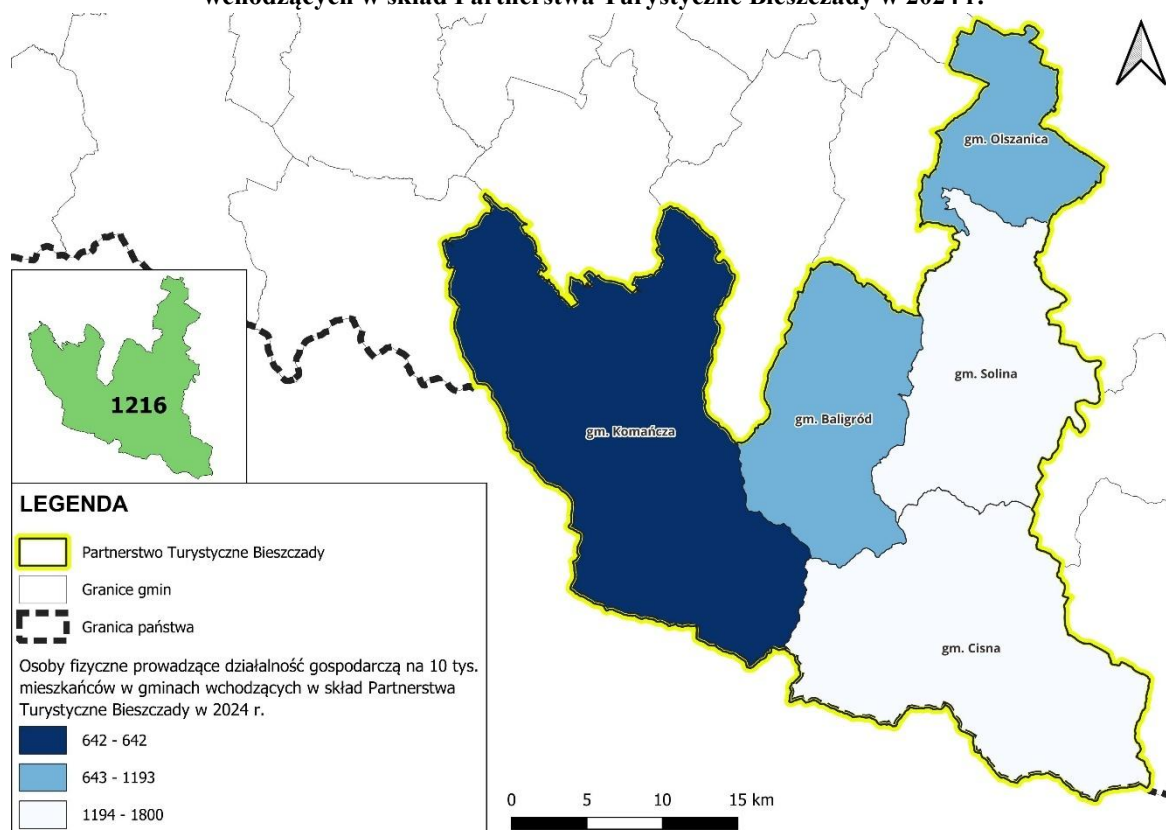
Wykres 13 Podmioty nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2024 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Warto zwrócić uwagę na wskaźnik *osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 10 tys. mieszkańców* – mapa 13.

Mapa 13 Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 10 tys. mieszkańców w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r.

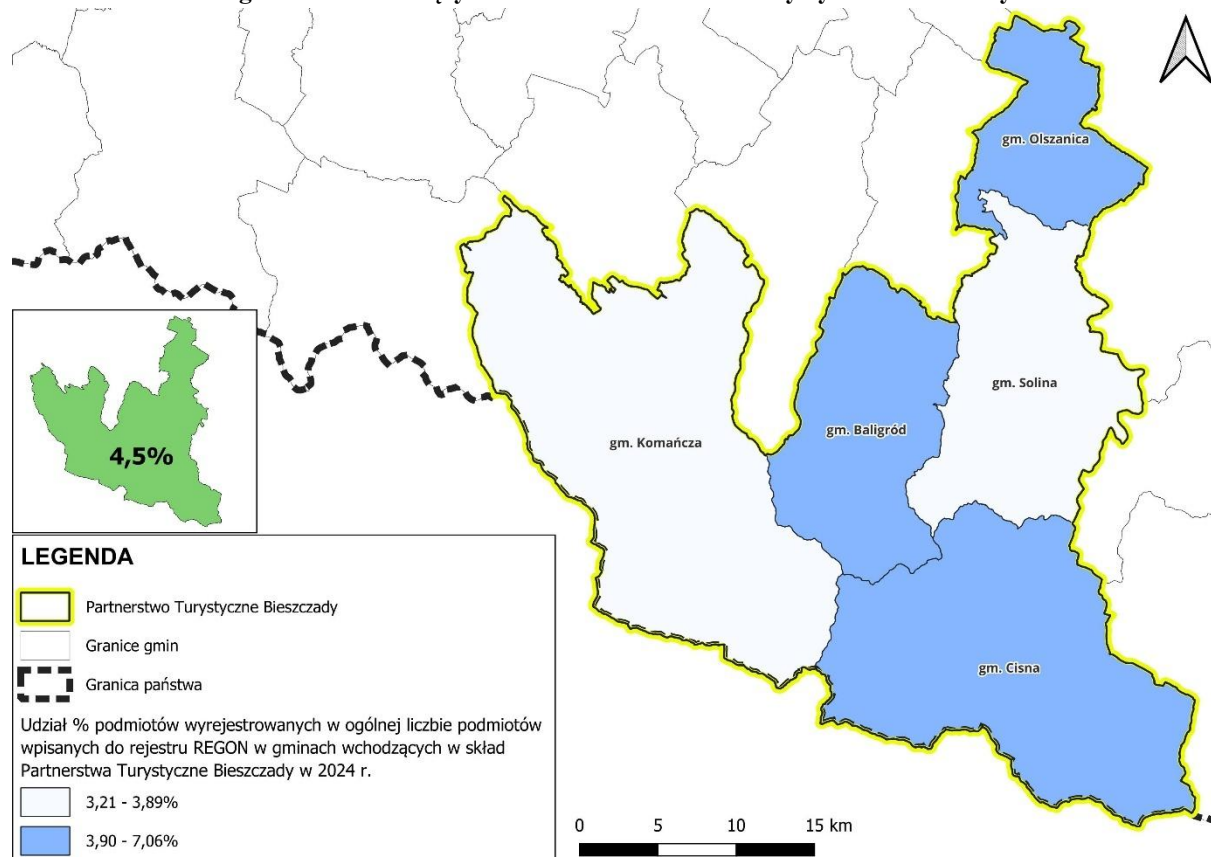

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS, za pomocą programu QGIS

Średnia wartość wskaźnika *osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 10 tys. mieszkańców* dla Partnerstwa (1 216) w 2024 r. była wyższa od wszystkich porównywanych jednostek – w Partnerstwie najwyższa w gminach Cisna (1 800) i Solina (1 770). Analizując dane zawarte w tabeli 6 można zauważyć, że przedsiębiorczością wyróżniają się mieszkańcy gmin Cisna i Solina, które stanowią centrum turystyczne. Partnerstwo Turystyczne Bieszczady osiąga najwyższe wartości w porównaniu do średniej dla obszarów podobnych, a także średniej województwa podkarpackiego, co wskazuje na przedsiębiorczość mieszkańców i dobrą kondycję przedsiębiorstw na tym obszarze.

Należy zwrócić uwagę na wskaźnik *udział % podmiotów wyrejestrowanych w ogólnej liczbie podmiotów wpisanych do rejestru REGON* w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r. – mapa 14. Największy udział podmiotów wyrejestrowanych z rejestru REGON w ogólnej liczbie podmiotów wpisanych do rejestru zanotowano w Gminie Baligród (7,1%) – niekorzystna tendencja w gminie utrzymuje się od 2020 r. (wzrost wskaźnika o 4,6 p.p.). Również wysoką wartość wskaźnika w 2024 r. zanotowano w Gminie Cisna (6,5%) – od 2020 r. wartość wskaźnika wzrosła o 2,3 p.p.

Mapa 14 Udział % podmiotów wyrejestrowanych w ogólnej liczbie podmiotów wpisanych do rejestru REGON w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r.

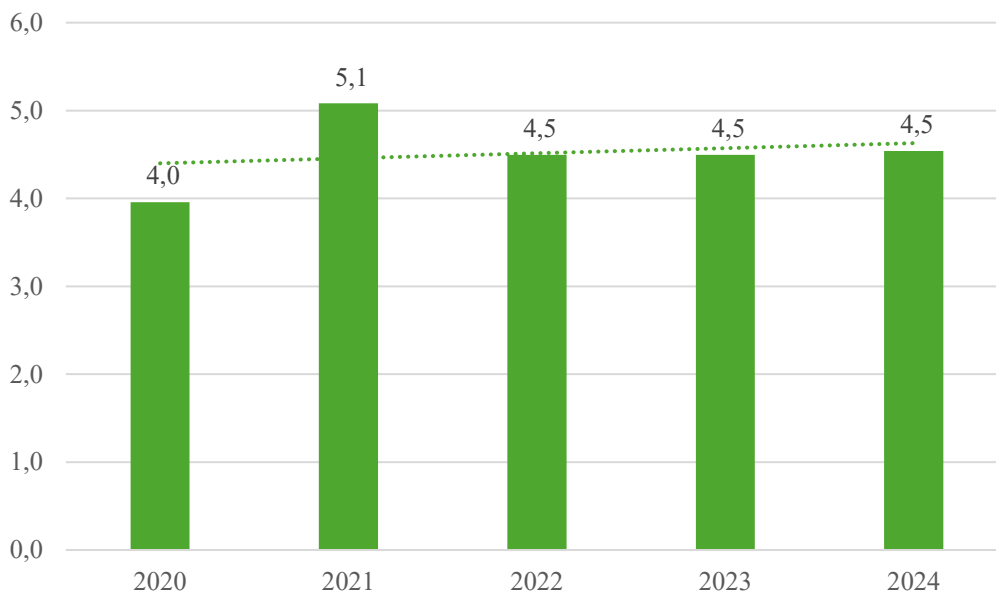

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS, za pomocą programu Qgis

Wartość wskaźnika *udział % podmiotów wyrejestrowanych w ogólnej liczbie podmiotów wpisanych do rejestru REGON* dla Partnerstwa na przestrzeni lat 2020–2024 zaprezentowano na wykresie 14. Natomiast na wykresie 15 ten sam wskaźnik przedstawiono

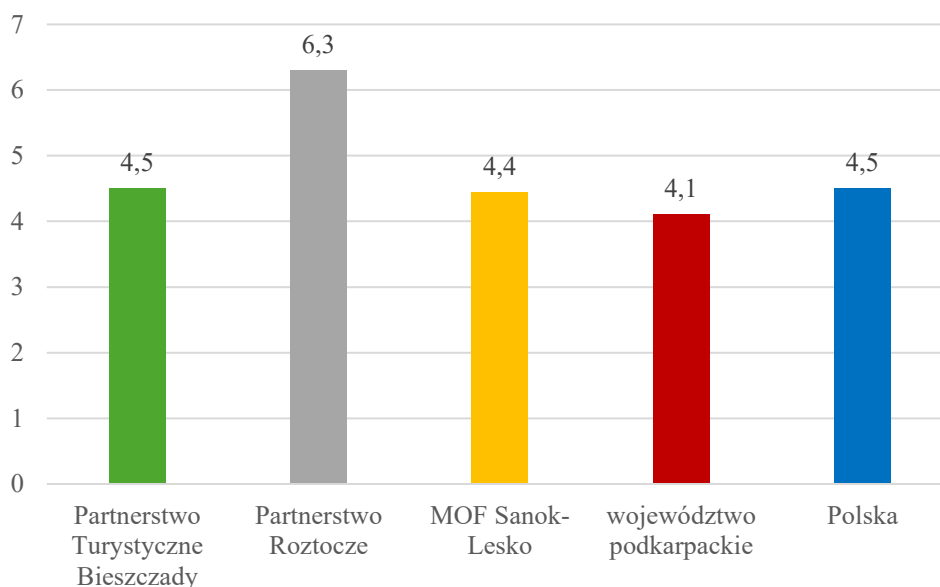
w porównaniu do obszarów podobnych, województwa i Polski. Wartość dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady od 2022 r. utrzymuje się na tym samym poziomie (4,5%) – w 2024 r. była wyższa niż w MOF Sanok-Lesko (4,4%) oraz średnia województwa podkarpackiego (4,1%), natomiast równa średniej dla Polski (4,5%).

Wykres 14 Udział % podmiotów wyrejestrowanych w ogólnej liczbie podmiotów wpisanych do rejestru REGON dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2020–2024

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wykres 15 Udział % podmiotów wyrejestrowanych w ogólnej liczbie podmiotów wpisanych do rejestru REGON dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2024 r.

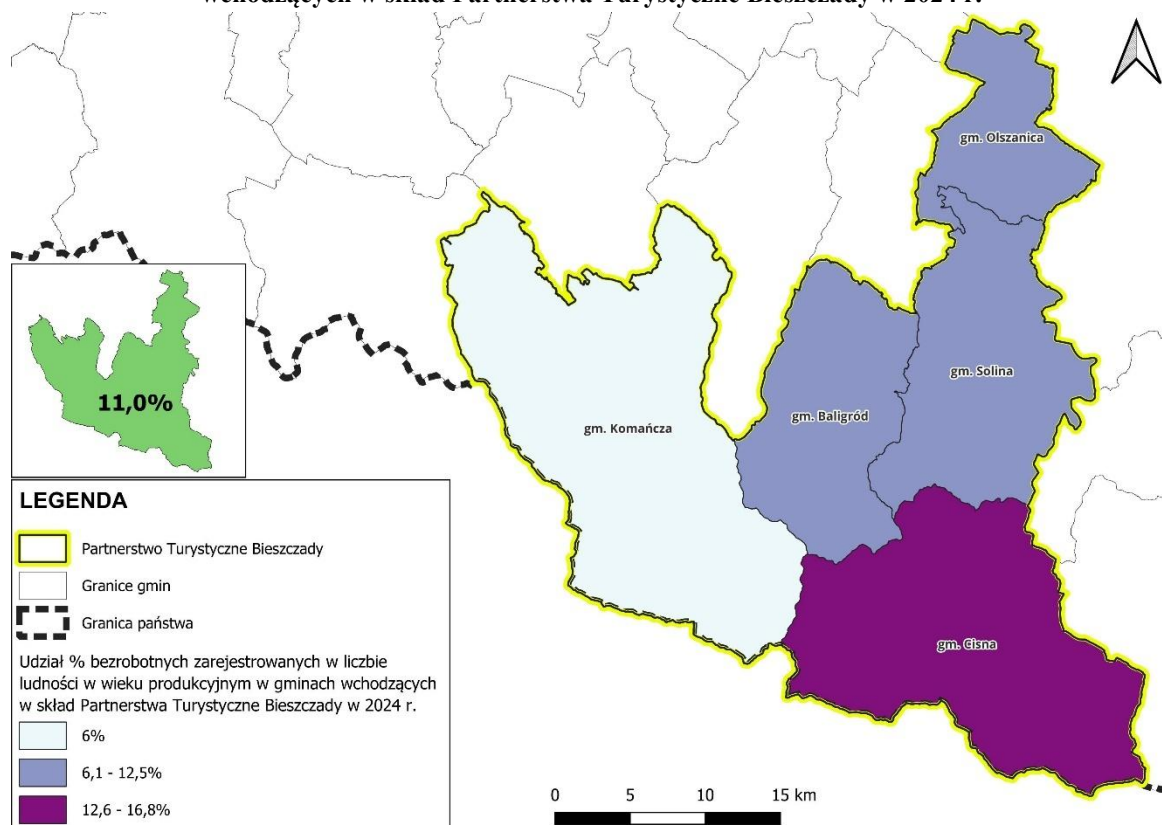

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

O rozwoju gospodarczym obszaru świadczą również wskaźniki obrazujące sytuację na rynku pracy, a więc dotyczące bezrobocia. Jednym z nich jest *udział % bezrobotnych*

zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym, który dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady na przestrzeni lat 2020–2024 zaprezentowano na wykresie 16. Natomiast na wykresie 17 przedstawiono wartość wskaźnika dla obszarów podobnych, województwa i Polski, zaś na mapie 15 – dla gmin wchodzących w skład Partnerstwa w 2024 r. Najwyższą wartość wskaźnika w 2024 r. w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady zanotowano w Gminie Cisna (16,8%), natomiast najniższą w Gminie Komańcza (6,0%) – była ona jednak wyższa od średniej dla kraju (3,6%) i województwa (5,5%).

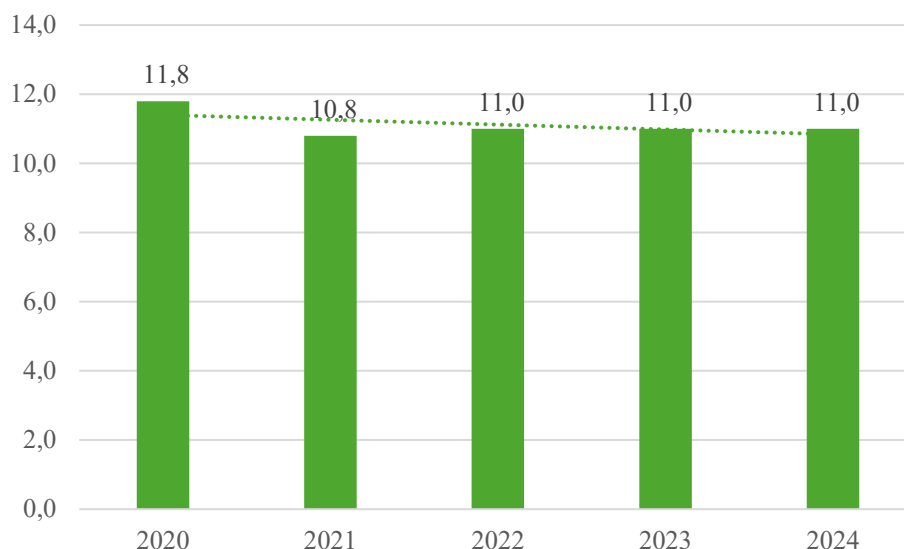
Mapa 15 Udział % bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

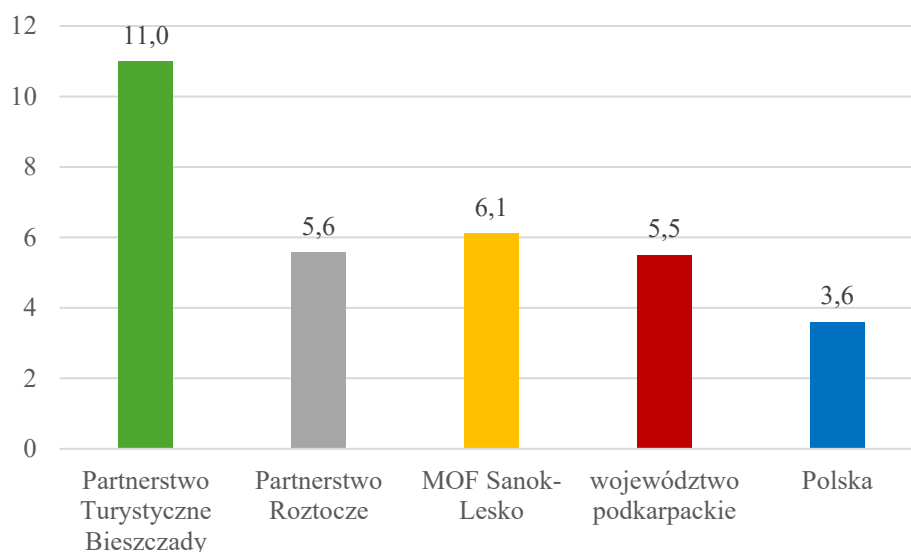
Udział % bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym na terenie Partnerstwa od 2022 r. utrzymywał się na takim samym poziomie – 11,0%, w badanych latach z tendencją spadkową (wykres 16). Na tle porównywanych jednostek wartość wskaźnika dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r. znacznie się wyróżniała, gdyż była dwukrotnie wyższa, a w porównaniu do średniej Polski – trzykrotnie (wykres 17).

Wykres 16 Udział % bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2020–2024

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wykres 17 Udział % bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2024 r.

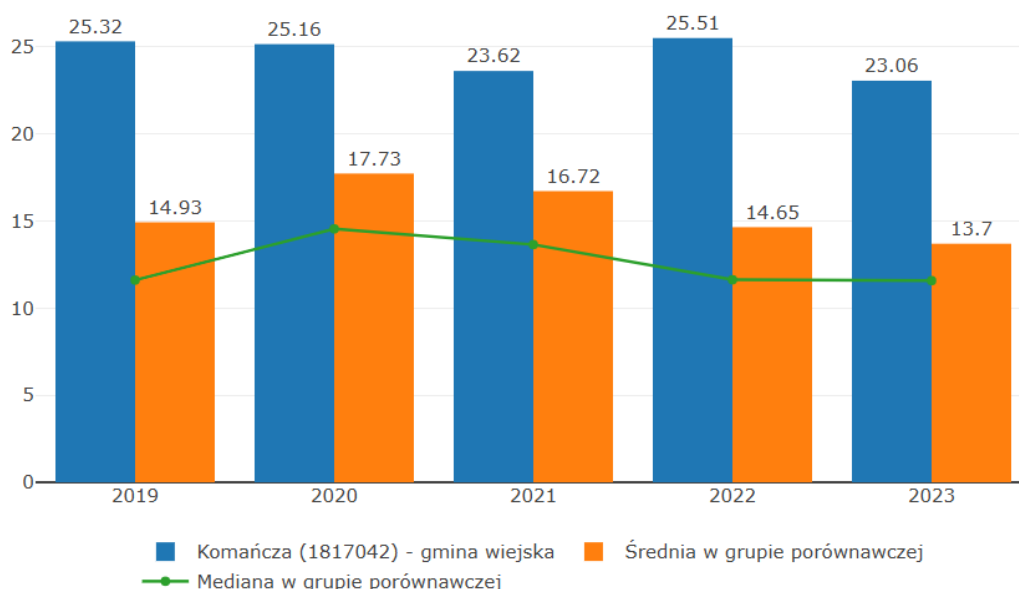

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ważnym aspektem, który warto przeanalizować w niniejszej Diagnozie, jest również zjawisko długotrwałego bezrobocia. Wskaźnik *liczba długotrwale bezrobotnych zarejestrowanych na 1 000 mieszkańców* dla każdej z gmin wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady z lat 2019–2023 porównano w MRL ze średnią w danej grupie porównawczej (wykresy 18–22). W każdej gminie Partnerstwa wartość wskaźnika była wyższa niż średnia w grupie porównawczej – najwyższa, a tym samym najbardziej niekorzystna w Gminie Cisna (wykres 20). Najlepiej, choć wciąż niekorzystnie w zestawieniu ze średnią w grupie porównawczej kształtował się wskaźnik w Gminie Komańcza (wykres 18).

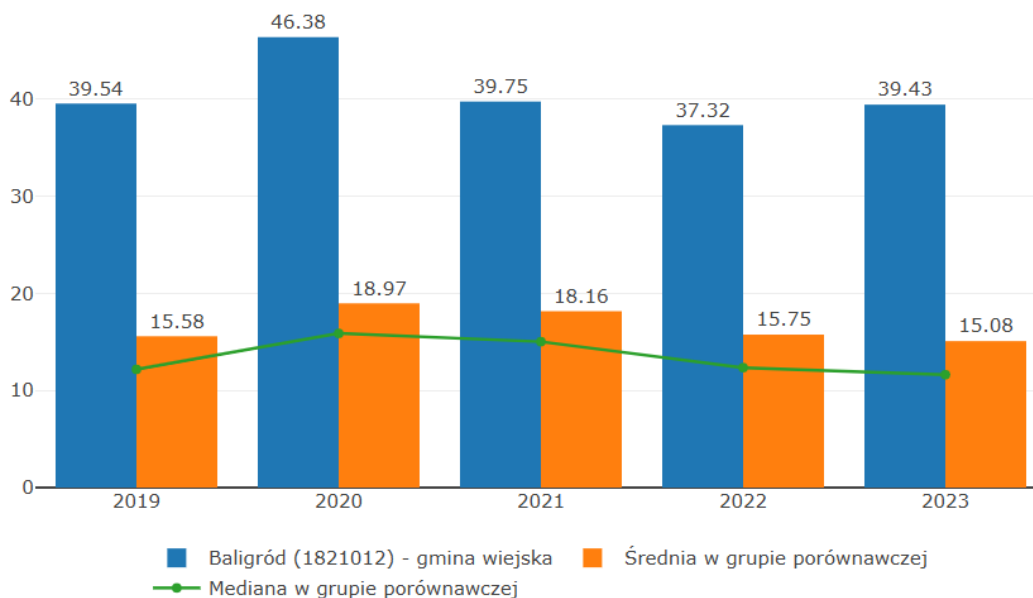
Niepokojące są wysokie wskaźniki dotyczące bezrobocia w gminach Partnerstwa. Zmniejszenie bezrobocia wymaga zdecydowanych działań powiatowych urzędów pracy, centrów doradztwa zawodowego oraz kształcenia ustawicznego. Należy zwrócić uwagę na dopasowanie szkolnictwa zawodowego do potrzeb lokalnych pracodawców, co pomogłoby zniwelować braki wykwalifikowanych pracowników na lokalnym rynku pracy.

Wykres 18 Liczba długotrwale bezrobotnych zarejestrowanych na 1 000 mieszkańców w Gminie Komańcza i średnia w gminach podobnych w latach 2019–2023

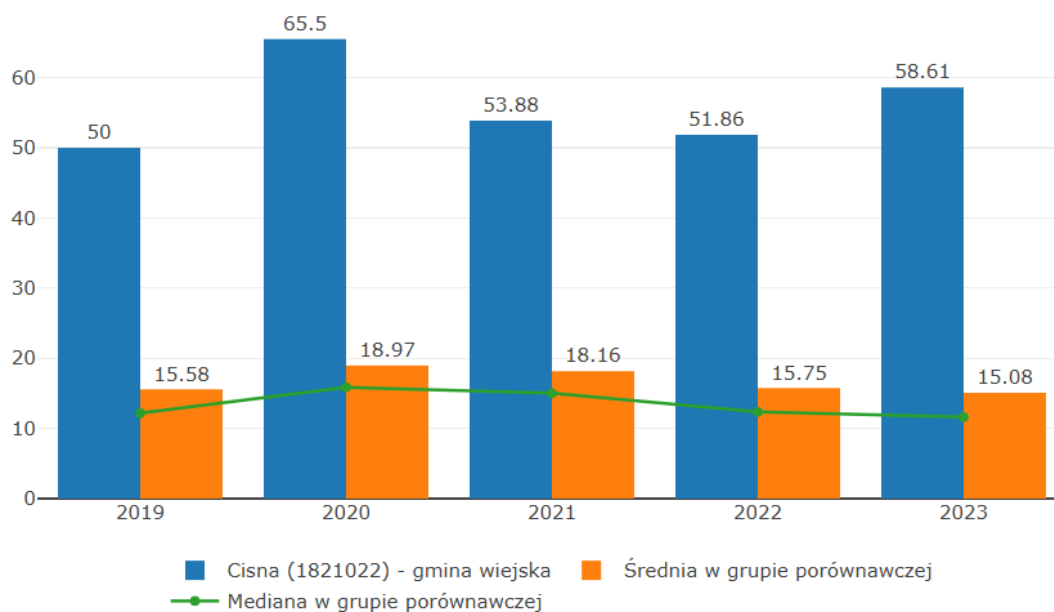
Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 2.06.2025 r.

Wykres 19 Liczba długotrwale bezrobotnych zarejestrowanych na 1 000 mieszkańców w Gminie Baligród i średnia w gminach podobnych w latach 2019–2023

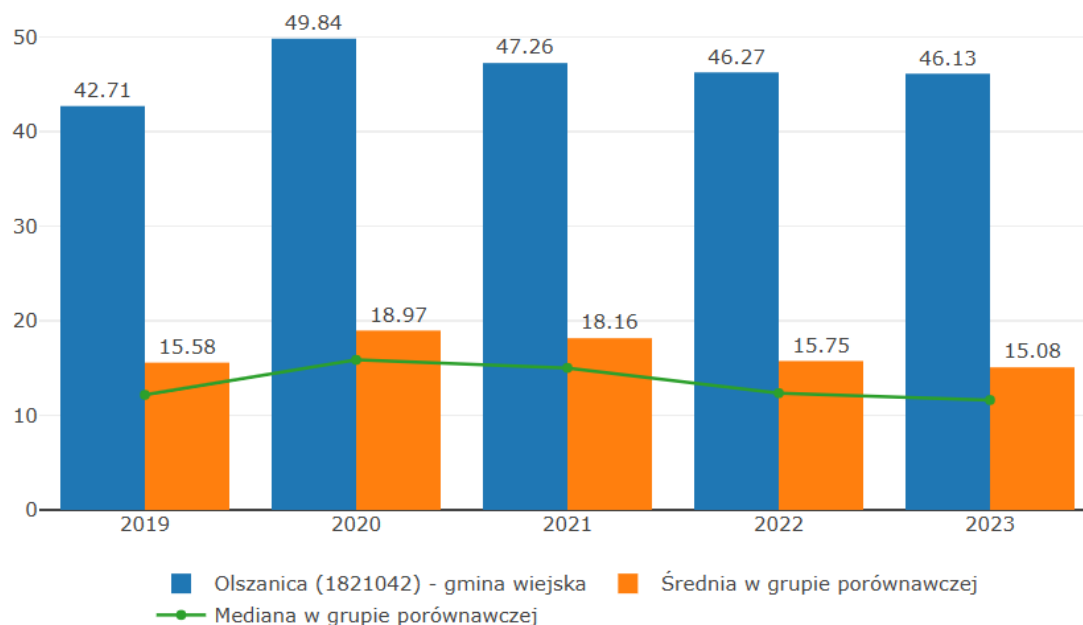
Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 2.06.2025 r.

Wykres 20 Liczba długotrwale bezrobotnych zarejestrowanych na 1 000 mieszkańców w Gminie Cisna i średnia w gminach podobnych w latach 2019–2023

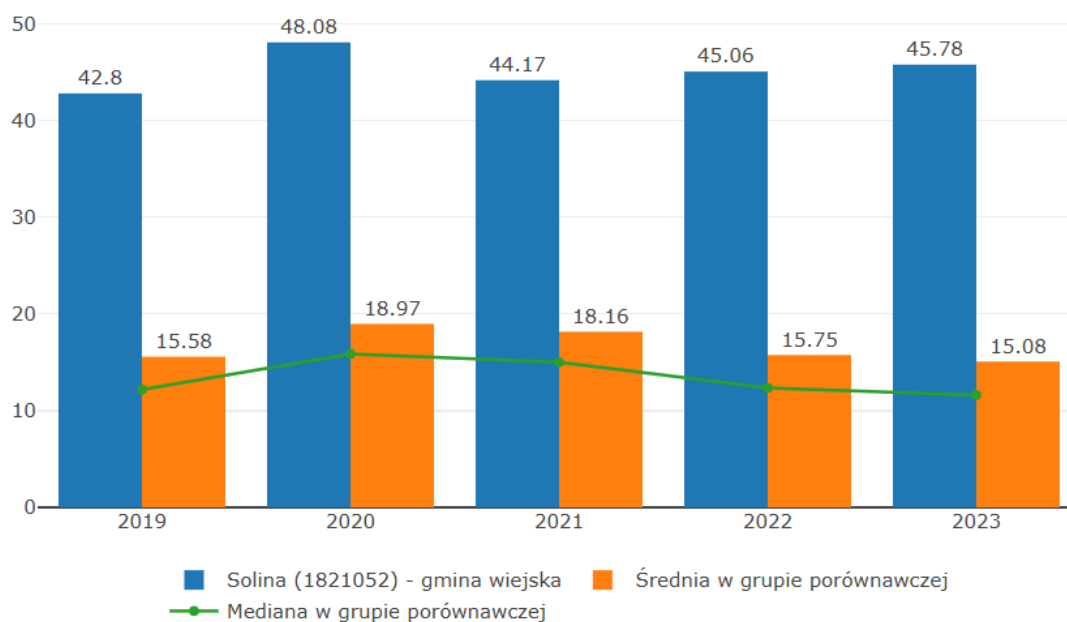
Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 2.06.2025 r.

Wykres 21 Liczba długotrwale bezrobotnych zarejestrowanych na 1 000 mieszkańców w Gminie Olszanica i średnia w gminach podobnych w latach 2019–2023

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 2.06.2025 r.

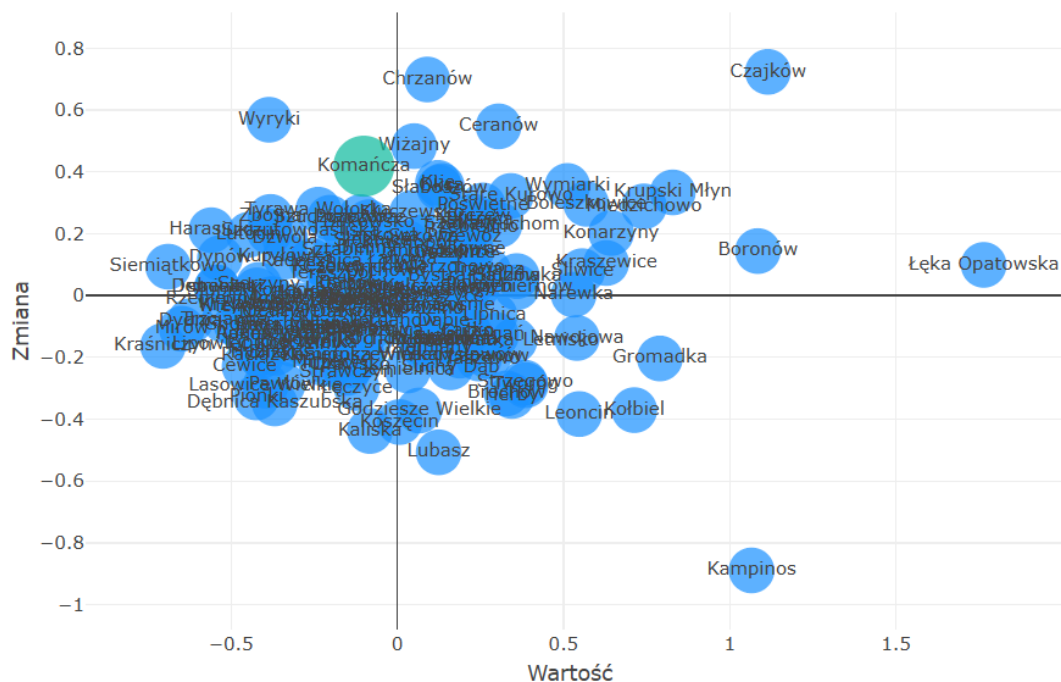
Wykres 22 Liczba długotrwale bezrobotnych zarejestrowanych na 1 000 mieszkańców w Gminie Solina i średnia w gminach podobnych w latach 2019–2023

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 2.06.2025 r.

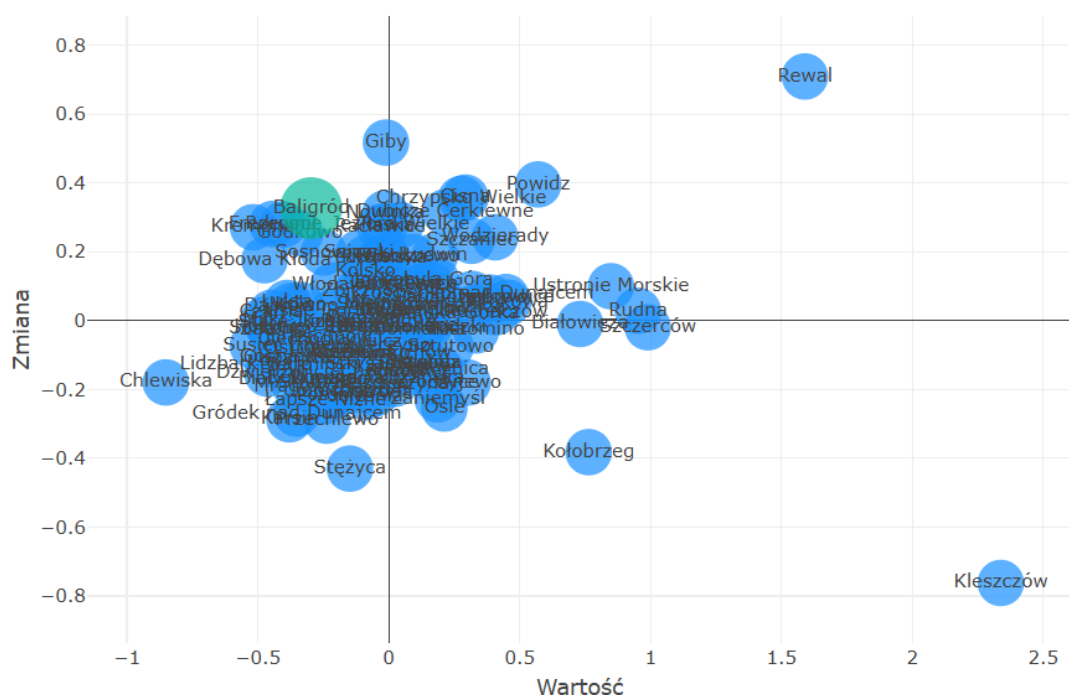
W ramach Monitora Rozwoju Lokalnego, oprócz opisanego w poprzednim rozdziale wymiaru społecznego, badany jest również wymiar gospodarczy. Na rysunkach 6–10 zaprezentowane zostało położenie każdej z gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w odniesieniu do swoich grup porównawczych.

Rysunek 6 Pozycja Gminy Komańcza w grupie porównawczej – wskaźnik rozwoju w wymiarze gospodarczym

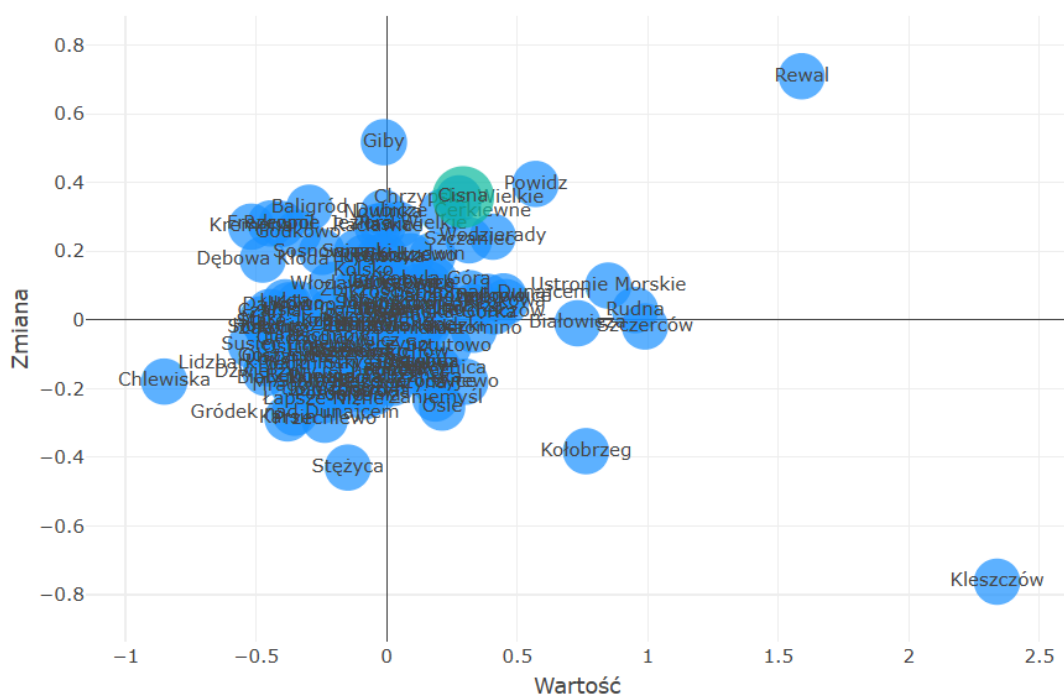
Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 2.06.2025 r.

Rysunek 7 Pozycja Gminy Baligród w grupie porównawczej – wskaźnik rozwoju w wymiarze gospodarczym

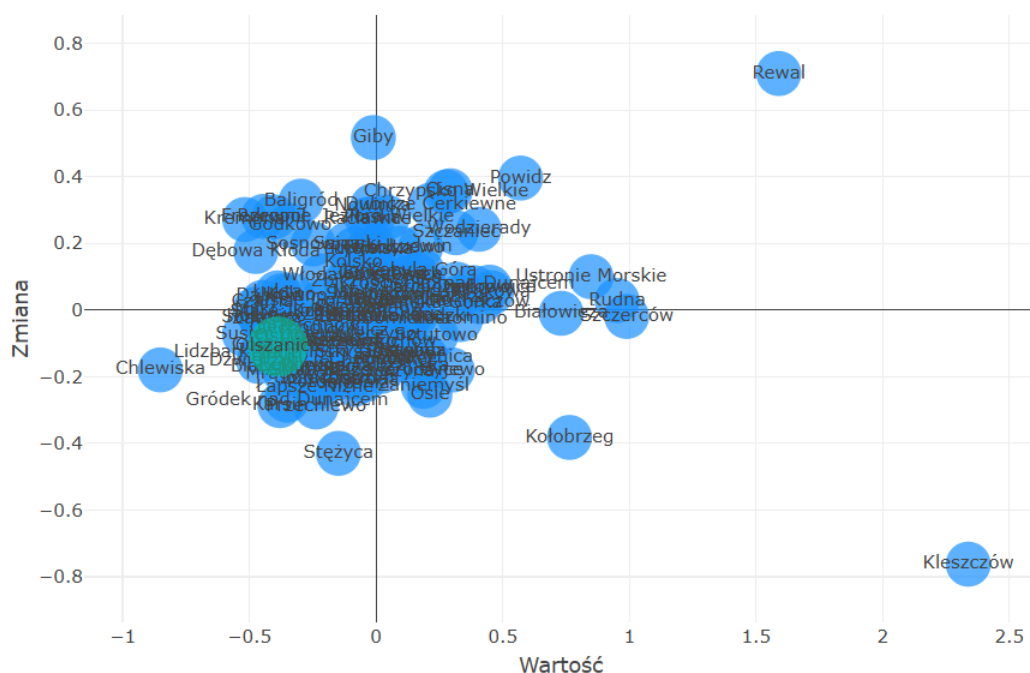
Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 2.06.2025 r.

Rysunek 8 Pozycja Gminy Cisna w grupie porównawczej – wskaźnik rozwoju w wymiarze gospodarczym

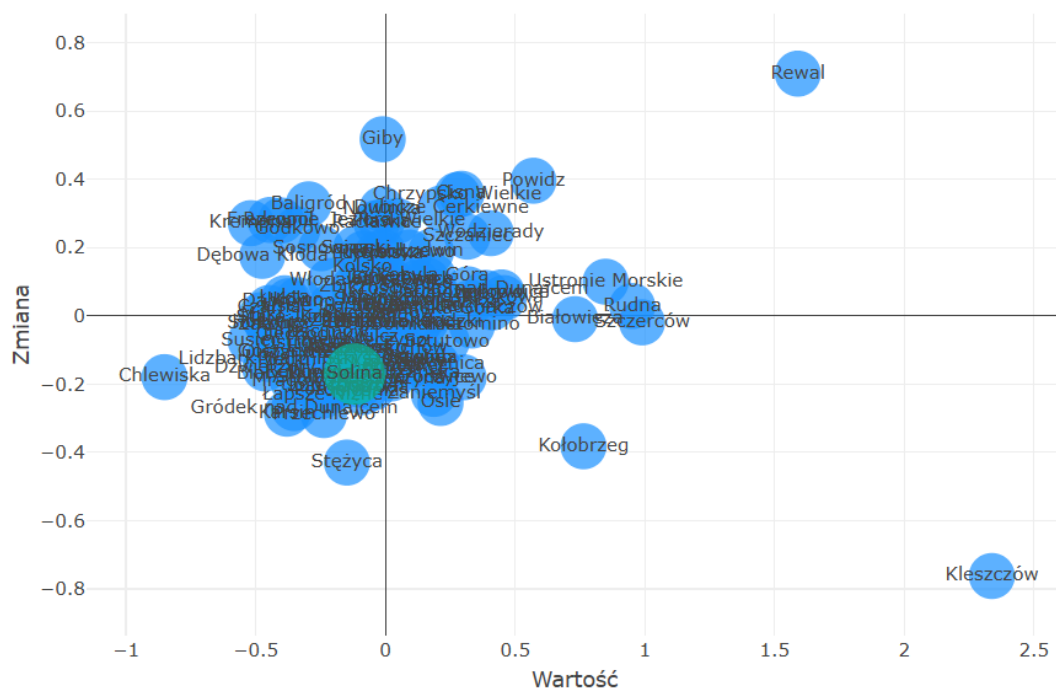
Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 2.06.2025 r.

Rysunek 9 Pozycja Gminy Olszanica w grupie porównawczej – wskaźnik rozwoju w wymiarze gospodarczym

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 2.06.2025 r.

Rysunek 10 Pozycja Gminy Solina w grupie porównawczej – wskaźnik rozwoju w wymiarze gospodarczym

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 2.06.2025 r.

Gminy Olszanica (wartość wskaźnika: -0,39, dynamika zmian: -0,11) i Solina (wartość wskaźnika: -0,12, dynamika zmian: -0,17) znajdują się w IV ćwiartce, co oznacza sytuację gorszą niż średnia w ich grupie porównawczej, z jednoczesnym pogorszeniem się sytuacji

względem zmiany sytuacji w grupie – wskaźniki dla gmin są gorsze niż średnia w grupie porównawczej i strata powiększa się (ujemna wartość wskaźnika i ujemna dynamika zmian). Gminy Komańcza (wartość wskaźnika: -0,10, dynamika zmian: 0,42) i Baligród (wartość wskaźnika: -0,30, dynamika zmian: 0,33) znajdują się w II ćwiartce, co oznacza sytuację gorszą niż średnia w grupach porównawczych, jednak następuje poprawa sytuacji względem zmiany sytuacji w grupach. Podsumowując: wskaźnik jest gorszy niż w grupach porównawczych, ale poprawia się. Najlepsza sytuacja w wymiarze gospodarczym panuje w Gminie Cisna – położenie gminy w I ćwiartce. Świadczy to o lepszej sytuacji względem średniej w grupie porównawczej (dodatnia wartość wskaźnika: 0,28) i poprawie sytuacji względem zmiany sytuacji w grupie porównawczej (dodatnia dynamika zmian: 0,35).

W gospodarce jednostek terytorialnych istotne jest również rozróżnienie podmiotów według wielkości zatrudnienia. Kluczową rolę w lokalnej gospodarce odgrywa sektor turystyczny oraz podmioty publiczne, a zmienność zatrudnienia może być związana z sezonowym charakterem pracy. Według danych GUS we wszystkich gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r. znajdowało się 2 776 podmiotów gospodarczych – zdecydowanie przeważają podmioty małe, zatrudniające od 1 do 9 pracowników. Największa ich liczba znajdowała się w Gminie Solina (1 064 podmioty, co stanowi 98,2% wszystkich podmiotów w Gminie Solina). Ponieważ Partnerstwo obejmuje tereny wiejskie, nie funkcjonują większe zakłady produkcyjne – nie ma podmiotów zatrudniających powyżej 250 osób. Natomiast w 2024 r. funkcjonowały 43 podmioty zatrudniające od 10 do 49 pracowników (13 w Gminie Komańcza, 11 w Gminie Solina, 9 w Gminie Olszanica, 6 w Gminie Baligród, 2 w Gminie Cisna), a także 7 podmiotów zatrudniających od 50 do 249 pracowników (po 2 w gminach Komańcza i Olszanica, natomiast po 1 w gminach Baligród, Cisna i Solina). Do największych pracodawców na tym obszarze należą: Zakład Górniczy Komańcza-Jawornik, Lasy Państwowe, Służba Więzienna oraz gminne jednostki organizacyjne w poszczególnych gminach. Znaczna część mieszkańców prowadzi działalność związaną z obsługą ruchu turystycznego oraz handlem.

Zgodnie z danymi GUS dotyczącymi podmiotów gospodarki narodowej według formy prawnej i sekcji PKD 2007, w gminach Partnerstwa największy udział podmiotów wpisanych do rejestru REGON w 2024 r. stanowiły podmioty w sekcji I – Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi: 752 podmioty (w tym 463 podmioty w Gminie Solina i 137 podmiotów w Gminie Cisna), co stanowiło 27,1% wszystkich podmiotów. Znaczna część przedsiębiorców prowadziła działalność w zakresie handlu hurtowego i detalicznego, w tym naprawy pojazdów samochodowych, włączając motocykle (sekcja G, 348 podmiotów): 12,5% wszystkich podmiotów, najwięcej w gminach Solina (118 podmiotów) i Olszanica (94 podmioty), a także w zakresie budownictwa (sekcja F, 322 podmioty): 11,6% wszystkich podmiotów – najwięcej również w gminach Solina (110 podmiotów) i Olszanica (84 podmioty). W sekcji A – Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo było zarejestrowanych 298 podmiotów, co stanowiło 10,7% wszystkich podmiotów, najwięcej w gminach Baligród (76), Solina (73) i Komańcza (70).

Kolejnym ważnym wskaźnikiem określającym sytuację ekonomiczną w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady jest przeciętne miesięczne wynagrodzenie mieszkańców w stosunku do średniej krajowej. Dane dotyczące wynagrodzeń

określane są w zestawieniach statystycznych na poziomie powiatu, zatem nie można jednoznacznie określić poziomu dochodów mieszkańców gmin. Zaprezentowano dane GUS dla powiatu leskiego i sanockiego, ale sytuacja, która ma miejsce w powiatach, w pełni nie obrazuje możliwości finansowych samych gmin. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w 2023 r. w powiecie leskim wynosiło 6 434,16 zł, co stanowi 84,7% w relacji do średniej krajowej, natomiast w powiecie sanockim: 6 027,66 zł, co stanowi 79,4% w relacji do średniej krajowej. Zaobserwowano systematyczny wzrost miesięcznego przeciętnego wynagrodzenia brutto w obu powiatach, lecz jego wysokość była wciąż niższa niż wartość przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto w Polsce (7 595,30 zł) i województwie podkarpackim (6 436,15 zł).

Ważnym aspektem rozwoju gospodarczego obszaru jest możliwość zakładania działalności gospodarczych na terenach inwestycyjnych, dzięki którym warunki prowadzenia działalności przez przedsiębiorców stają się korzystniejsze niż w innej lokalizacji, a tym samym zachęcają do lokowania swoich działalności na danym obszarze. Ze względu na pokrycie gmin Partnerstwa licznymi formami przyrody, nie jest zlokalizowana żadna strefa ekonomiczna.

W Krajowym Systemie Sądowym w rejestrze przedsiębiorców znajduje się 140 wpisów z terenu Partnerstwa, natomiast w rejestrze stowarzyszeń (stowarzyszenia, inne organizacje społeczne i zawodowe, fundacje, ZOZ) – 128¹⁵.

¹⁵ Portal Rejestrów Sądowych, serwis Ministerstwa Sprawiedliwości, wyszukiwarka-krs.ms.gov.pl, inf. z dnia 2.06.2025 r.

5. Środowisko naturalne i infrastruktura

Środowiskiem przyrodniczym czy też naturalnym nazywa się ogół elementów ożywionych i nieożywionych przyrody, które znajdują się nieustannie w interakcji ze sobą nawzajem oraz z człowiekiem, który żyje w ich obrębie i wywiera na nie wpływ. Niezwykle ważna jest równowaga naturalna, która zostaje zachowana, gdy odpływ i dopływ materii w przyrodzie występują na zrównoważonych poziomach¹⁶.

Ochrona środowiska naturalnego jest ważnym zadaniem, które umożliwia zachowanie niezmienionego charakteru środowiska przyrodniczego, wpływa na stałe odbywanie się procesów zachodzących w biosferze oraz zapewnia odpowiednie warunki do życia dla człowieka. Działania stosowane w ramach ochrony środowiska oscylują wokół racjonalnego kształtowania środowiska i gospodarowania zasobami przyrodniczymi zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Kluczowe obszary, które obejmują działanie ochrony środowiska przyrodniczego, to ochrona powietrza atmosferycznego (atmosfery), ochrona gleb, ochrona wód oraz ochrona odnawialnych i nieodnawialnych zasobów naturalnych¹⁷.

W granicach administracyjnych gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady swoją działalność prowadzą: Nadleśnictwo Baligród, Nadleśnictwo Cisna, Nadleśnictwo Komańcza, Nadleśnictwo Lesko oraz Nadleśnictwo Ustrzyki Górne. W Nadleśnictwie Cisna lesistość wynosi 96%. Lasy mają charakter typowo górski, jedynie gdzieś w dolinach rzek porasta las łęgowy. Drzewostany występują w dwóch piętrach roślinnych – pogórza i regla dolnego. Górną granicę lasu tworzą skarłowaciałe buki i jawory. Powyżej rozciąga się już tylko charakterystyczne dla Bieszczadów piętro połonin. Gatunkiem dominującym w drzewostanie jest buk, uzupełniają skład gatunkowy: jodła, świerk, olsza szara i klon jawor¹⁸. W Nadleśnictwach Baligród, Lesko i Ustrzyki Górne gatunkami dominującymi są jodły i buki¹⁹. W Nadleśnictwie Komańcza, w obrębie Komańcza, największy jest udział jodły, występuje też wiąz, grab, olcha czarna i osika²⁰. Według danych GUS w 2023 r. powierzchnia lasów gmin Partnerstwa wynosiła 80 444 ha, co stanowi 72,4% lesistości. Wszystkie gminy Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 100% objęte są formami ochrony przyrody.

W lasach położonych na terenach gmin Partnerstwa występują drapieżniki: niedźwiedź, wilk i ryś, a także gatunki kopytne: żubr, łoś, jeleni, sarna, dzik. Gniazdują rzadkie ptaki drapieżne: orlik krzykliwy, orzeł przedni, gadożer, a także gatunki wysokogórskie (płochacz halny, siwerniak) oraz ciepłolubne (mucholówka białoszyja i nagórnik)²¹.

Na terenach gmin Partnerstwa występują trudne warunki do rozwoju rolnictwa. Przeważają gleby o niskiej klasie bonitacyjnej, więc o małej przydatności rolniczej. Obszary

¹⁶ Portal Ekologia.pl, www.ekologia.pl/slownik/srodowisko-naturalne

¹⁷ jw.

¹⁸ Strona internetowa Nadleśnictwa Cisna, cisna.krosno.lasy.gov.pl

¹⁹ Strona internetowa Nadleśnictwa Baligród, baligrod.krosno.lasy.gov.pl; strona internetowa Nadleśnictwa Ustrzyki Górne, ustrzykidolne.krosno.lasy.gov.pl; strona internetowa Nadleśnictwa Lesko, lesko.krosno.lasy.gov.pl

²⁰ Strona internetowa Nadleśnictwa Komańcza, komancza.krosno.lasy.gov.pl

²¹ Strona internetowa Nadleśnictwa Cisna, cisna.krosno.lasy.gov.pl

podgórskie charakteryzują się niską średnią wielkością gospodarstw rolnych, dużą ilością działek przypadających na jedno gospodarstwo, małą szerokością pól, pofałdowaniem terenu, dużym udziałem użytków zielonych. Pomimo, iż znaczenie gospodarcze rolnictwa w polskich rejonach podgórskich spada, to odgrywa ono coraz większą rolę w ochronie środowiska przyrodniczego i krajobrazu oraz zachowania struktury społecznej na tych obszarach. Gminy Baligród, Cisna i Komańcza zostały zakwalifikowane do Obszarów o Ograniczeniach Naturalnych (ONW) typ górski (położenie powyżej 350 m n.p.m.), Gmina Solina do ONW typ górski i ONW typ specyficzny II (co najmniej 50% powierzchni użytków rolnych jest położonych powyżej 350 m n.p.m.), natomiast Gmina Olszanica do ONW typ specyficzny II²².

Większość gleb stanowią gleby średnie i ciężkie gleby górskie, charakteryzujące się niską naturalną żyznością. Dominują gleby bielcowe i brunatne, gleby początkowego stadium rozwojowego, niewielkie powierzchnie zajmują mady występujące w dolinach rzek. Wartość tych gleb z punktu widzenia przydatności rolniczej jest niska. Pod uprawę rolną lub jako użytki zielone i lasy, wykorzystuje się gleby zaliczane do III, IV i V klasy bonitacyjnej²³.

W Gminie Cisna użytki rolne stanowią jedynie 5,6% powierzchni gminy. Przeważają odłogowane trwałe użytki zielone klas V–VI bonitacyjnych. Oprócz niskiej jakości gleb dodatkowo klimat górski utrudnia rozwój rolnictwa. Dlatego w latach transformacji większość gospodarstw zaprzestała typowej produkcji rolnej różnicując swoją działalność w kierunku agroturystyki, która stała się ich głównym źródłem utrzymania. Obszary rolnicze stanowią obecnie istotny czynnik krajobrazotwórczy²⁴.

Grunty orne w Gminie Solina stanowią 11,4% powierzchni gminy. Klimat nie sprzyja rolnictwu (wysokie opady, mroźne i długie zimy oraz krótki okres wegetacji), a także klasa gleb (większość to gleby słabe IV, V i VI klasy bonitacyjnej). W uprawie ziemi obserwuje się odłogowanie gruntów najniższej jakości lub zamiany gruntów ornych w ekstensywne użytki zielone użytkowane ekstensywnie (koszone jeden raz w roku), okresowo wypasane lub całkowicie odłogowane. W rezultacie na nich rozpoczyna się sukcesja roślinności drzewiastej. Proces ten doprowadził już do samoczynnego zadrzewienia niektórych słabych i niekorzystnie położonych gruntów, głównie w południowej części gminy²⁵.

W Gminie Baligród użytki rolne stanowią 22% powierzchni ogólnej. Najsłabsze gleby występują w obrębie mocno nachylonych stoków, gdzie warstwa gleby jest cienka i narażona na erozję – 68% stanowią grunty klasy IV, a 25% grunty klasy V²⁶. Natomiast w Gminie Olszanica około 1/3 powierzchni stanowią użytki rolne, w tym grunty orne 20%²⁷.

²² Strona internetowa Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa Państwowy Instytut Badawczy, onw.iung.pulawy.pl/mapa

²³ *Plan rozwoju gospodarki wodą na terenach wiejskich na lata 2023–2026*, Lokalne Partnerstwo na rzecz Wody, Powiat leski, 2022 r.

²⁴ *Program Ochrony Środowiska dla Gminy Cisna na lata 2018–2021 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2022–2025*.

²⁵ *Plan Gospodarki Niskoemisyjnej dla Gminy Solina do roku 2030*, 2022 r.

²⁶ Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Baligród przyjęte uchwałą Nr XXXIII/223/2002 Rady Gminy w Baligrodzie z dnia 7 października 2002 r.

²⁷ *Raport o stanie Gminy Olszanica za rok 2024*.

Obszar Gminy Komańcza jest bardzo zróżnicowany pod względem klas bonitacyjnych gleb – użytki rolne stanowią około 23% powierzchni gminy. Największą powierzchnię zajmują gleby IV klasy bonitacyjnej, następnie gleby klasy V i VI, a najmniejszą gleby klasy II. Większość gruntów gminy stanowią gleby brunatne wyługowane i kwaśne, powstałe ze zwietrzeli osadów fliszowych, gliniaste lub ilaste²⁸.

W obowiązującym w Polsce prawie ochrona przyrody regulowana jest przepisami *Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody* (Dz. U. z 2024 r. poz. 1478 z późn. zm.). W jej rozumieniu ochrona przyrody polega na zachowaniu, zrównoważonym użytkowaniu oraz odnawianiu zasobów, tworów i składników przyrody tj.:

- dziko występujących roślin, zwierząt i grzybów;
- roślin, zwierząt i grzybów objętych ochroną gatunkową;
- zwierząt prowadzących wędrowny tryb życia;
- siedlisk przyrodniczych;
- siedlisk roślin, zwierząt i grzybów zagrożonych wyginięciem, rzadkich i chronionych;
- tworów przyrody żywej i nieożywionej oraz kopalnych szczątków roślin i zwierząt;
- krajobrazu;
- zieleni w miastach i na wsiach;
- zadrzewień.

Na terenie gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady zlokalizowane są następujące formy ochrony przyrody²⁹:

- Bieszczadzki Park Narodowy z otuliną: Gmina Cisna;
- Ciśniańsko-Wetliński Park Krajobrazowy: gminy Cisna, Komańcza, Baligród, Solina;
- Jaśliski Park Krajobrazowy: Gmina Komańcza;
- Park Krajobrazowy Gór Słonnych: Gmina Olszanica;
- Park Krajobrazowy Doliny Sanu: Gmina Solina;
- Wschodniobeskidzki Obszar Chronionego Krajobrazu: gminy Solina, Komańcza, Baligród, Olszanica;
- Obszar Chronionego Krajobrazu Beskidu Niskiego: Gmina Komańcza;
- rezerваты przyrody:
 - Gmina Komańcza: Zwierzło w dolinie Olchowatego, Źródlika Jasiołki, Przełom Oślawy pod Duszatynem, Przełom Oślawy pod Mokrem, Kamień nad Rzepedzią;
 - Gmina Baligród: Cisy na Górze Jawor, Gołoborze, Olsza Kosa w Stężnicy, Woronikówka;
 - Gmina Cisna: Olszyna Łęgowa w Kalnicy, Sine Wiry, Dziurkowiec;
 - Gmina Olszanica: Bobry w Uhercach, Dyrbek, Buczyna w Wańkowej, Przełom Sanu pod Grodziskiem;
 - Gmina Solina: Sine Wiry, Bobry w Uhercach, Przełom Sanu pod Grodziskiem, Nad Jeziołem Myczkowieckim, Koziniec;

²⁸ Prognoza Oddziaływania na Środowisko Strategii Rozwoju Gminy Komańcza do roku 2030, 2016 r.

²⁹ Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody, Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, crfop.gdos.gov.pl

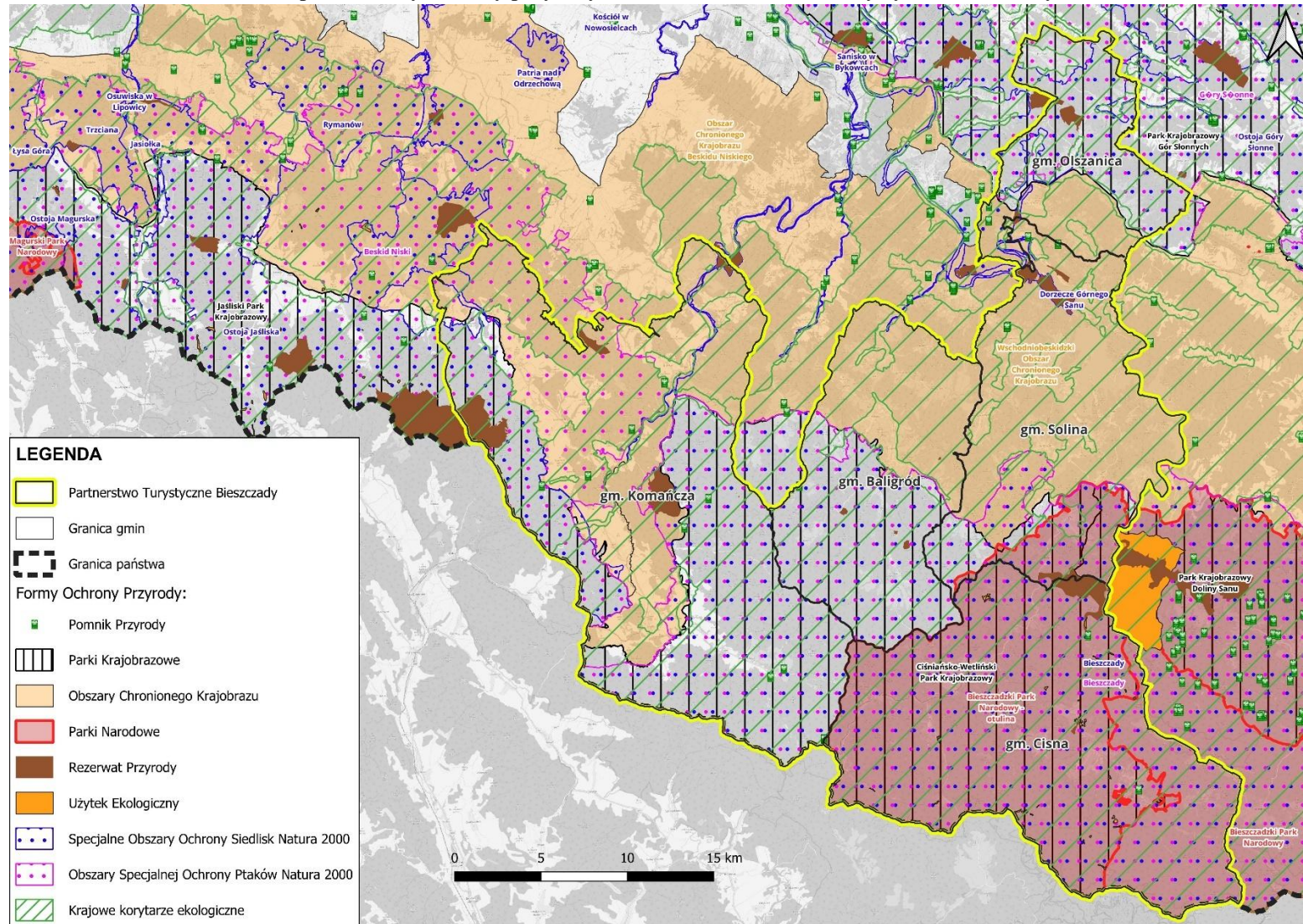
- obszary Natura 2000:
 - Gmina Komańcza: Bieszczady (PLC180001) – obszar specjalnej ochrony ptaków i specjalnej ochrony siedlisk, Ostoja Jaślicka (PLH180014) i Dorzecze Górnego Sanu (PLH180021) – obszary specjalnej ochrony siedlisk, a także Beskid Niski (PLB180002) – obszar specjalnej ochrony ptaków;
 - Gmina Baligród: Bieszczady (PLC180001) – obszar specjalnej ochrony ptaków i specjalnej ochrony siedlisk, a także Dorzecze Górnego Sanu (PLH180021) – obszar specjalnej ochrony siedlisk;
 - Gmina Cisna: Bieszczady (PLC180001) – obszar specjalnej ochrony ptaków i specjalnej ochrony siedlisk;
 - Gmina Olszanica: Ostoja Góry Słonne (PLH180013) i Dorzecze Górnego Sanu (PLH180021) – obszary specjalnej ochrony siedlisk, a także Góry Słonne (PLB180003) – obszar specjalnej ochrony ptaków;
 - Gmina Solina: Bieszczady (PLC180001) – obszar specjalnej ochrony ptaków i specjalnej ochrony siedlisk, Ostoja Góry Słonne (PLH180013) i Dorzecze Górnego Sanu (PLH180021) – obszary specjalnej ochrony siedlisk;
- pomniki przyrody: Gmina Komańcza – 9, Gmina Baligród – 12, Gmina Cisna – 3, Gmina Olszanica – 3, Gmina Solina – 4;
- użytek ekologiczny: Gmina Cisna – 9;
- zespół przyrodniczo-krajobrazowy: Gmina Cisna – 1.

Na mapie 16 zobrazowano graficzne położenie form ochrony przyrody na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady.

Na obszarze Partnerstwa Turystyczne Bieszczady zlokalizowane są złoża kopalin pospolitych, tj. kamienie łamane i bloczne, piaski i żwiry, solanki, surowce ilaste ceramiki budowlanej, wody lecznicze i termalne, a także złoża kopalin podstawowych tj. gazu ziemnego i ropy naftowej. Eksploatowane są złoża gazu ziemnego „Wańkowa” i złoża ropy naftowej „Wańkowa”, a także złoża kamieni łamanych i blocznych: „Komańcza-Jawornik”, „Huczvice” i „Rabe”. W wykazie udokumentowanych złóż solanek, wód leczniczych i termalnych znalazły się złoża wód leczniczych: „Komańcza źródło nr 1”, „Polańczyk” (złożę objęte koncesją na wydobywanie kopaliny) i „Rabe 1”³⁰.

³⁰ Bilans zasobów złóż kopalin w Polsce według stanu na 31.12.2023 r., Warszawa 2024, Państwowy Instytut Geologiczny – Państwowy Instytut Badawczy, pgi.gov.pl/images/surowce/2023/bilans_2023.pdf

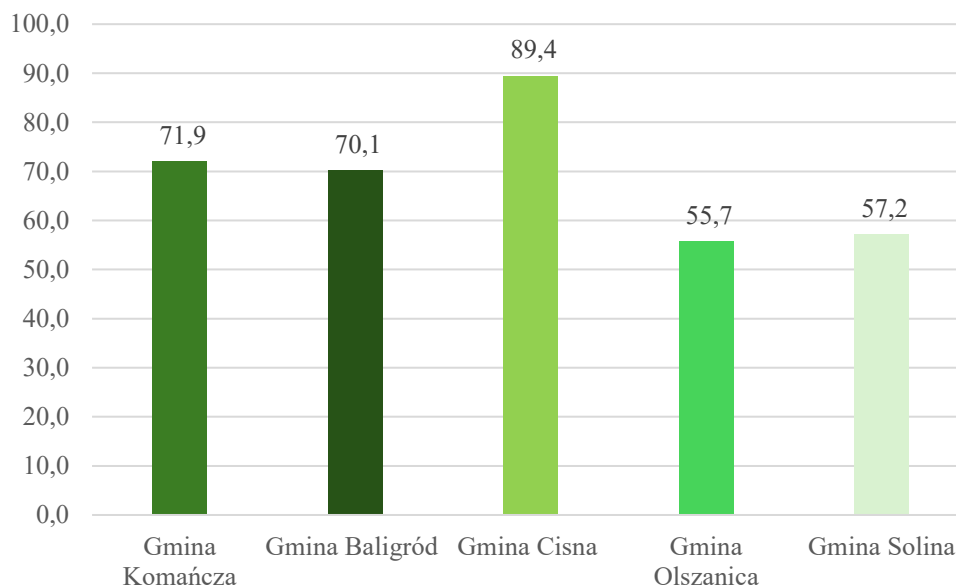
Mapa 16 Formy ochrony przyrody na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska: Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody, crfop.gdos.gov.pl oraz gdos.gov.pl/dane-i-metadane

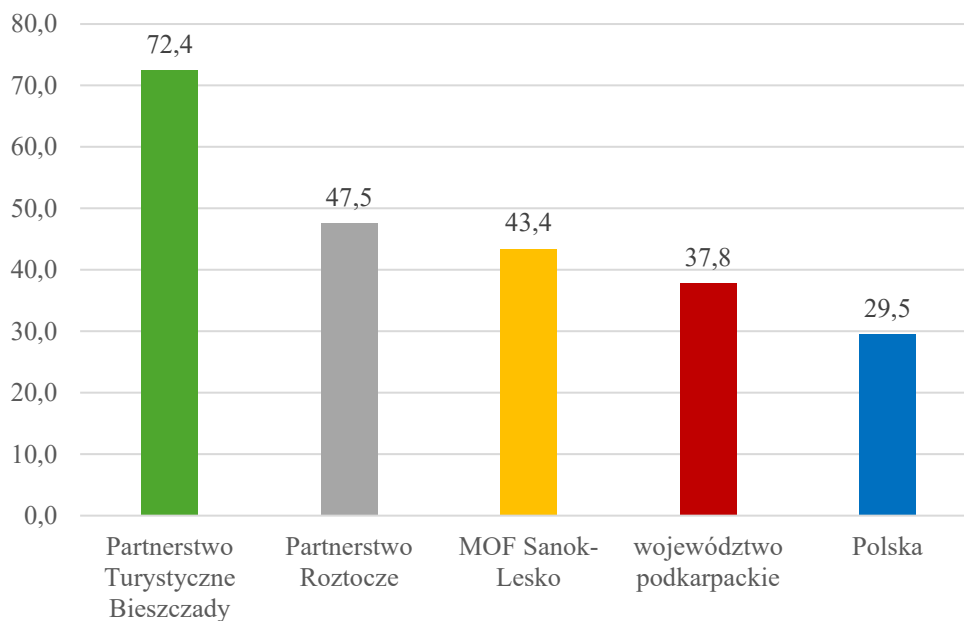
Według danych GUS, wśród gmin Partnerstwa najwięcej gruntów leśnych znajduje się w Gminie Komańcza, jednak najwyższy udział gruntów leśnych w powierzchni gminy ogółem występuje w Gminie Cisna – 89,4% (w Gminie Komańcza: 71,9%) – wykres 23. Natomiast na wykresie 24 zestawiono średnią wartość dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady z wartościami dla obszarów podobnych, województwa podkarpackiego oraz Polski – Partnerstwo posiada najwyższy poziom wskaźnika.

Wykres 23 Udział % powierzchni gruntów leśnych w powierzchni ogółem w gminach należących do Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2023 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wykres 24 Udział % powierzchni gruntów leśnych w powierzchni ogółem w Partnerstwie Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego oraz Polski w 2023 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

Ważnym elementem opisującym środowisko naturalne jest jakość powietrza. Diagnoza tego czynnika została przeprowadzona na podstawie *Rocznej oceny jakości powietrza w województwie podkarpackim – raport za rok 2024* i odnosiła się do obszaru tak zwanej strefy³¹. W województwie podkarpackim wydzielono dwie strefy: miasto Rzeszów i strefę podkarpacką. Gminy Partnerstwa Turystyczne Bieszczady należą do strefy podkarpackiej.

Na terenie gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady nie ma stacji monitoringu jakości powietrza, najbliższą zlokalizowaną jest stacja w Sanoku (powiat sanocki). W powiecie leskim występują dwa czujniki pomiaru jakości powietrza Airly, zlokalizowane na budynkach gminnych, które mierzą poziom stężeń pyłów zawieszonych PM1, PM2.5 oraz PM10, ciśnienie atmosferyczne, a także temperaturę i wilgotność powietrza. Czujniki pozwalają na bieżące monitorowanie poziomu zanieczyszczenia³².

W ocenie pod kątem ochrony zdrowia wykorzystano zweryfikowane serie roczne pomiarów dotyczących takich zanieczyszczeń jak: dwutlenek siarki, dwutlenek azotu, tlenek węgla, benzen, ozon, pył zawieszony PM10, pył zawieszony PM2,5 oraz zawartość metali ciężkich w pyłe PM10 i PM2,5, benzo(a)pirenu w pyłe PM10. Na mapach 17–19 obrysowano kolorem zielonym granice Partnerstwa Turystyczne Bieszczady.

W 2024 roku na terenie strefy miasto Rzeszów nie zanotowano przekroczenia obowiązującego dla B(a)P w pyłe zawieszonym PM10 średniorocznego poziomu docelowego. Strefa miasto Rzeszów została zaklasyfikowana do klasy A. Natomiast na terenie strefy podkarpackiej wyniki pomiarów wykazały przekroczenie wartości docelowej B(a)P w sześciu punktach pomiarowych zlokalizowanych na terenach miejskich. Dostrzegalna jest wysoka zależność pomiędzy zmiennością sezonową i wartościami stężeń – w sezonie grzewczym wielkości stężeń benzo(a)pirenu w pyłe zawieszonym PM10 były dużo wyższe niż w okresie letnim. Najwyższe stężenia odnotowano na terenach, gdzie dominuje niska emisja z indywidualnego ogrzewania budynków. Strefa podkarpacka zakwalifikowana została do klasy C (mapa 17). Zaliczenie strefy do klasy C nie oznacza złej sytuacji na terenie całej strefy – a jest jedynie sygnałem, że w strefie istnieją obszary wymagające podjęcia i prowadzenia działań na rzecz poprawy jakości powietrza pod kątem rozważanego zanieczyszczenia.

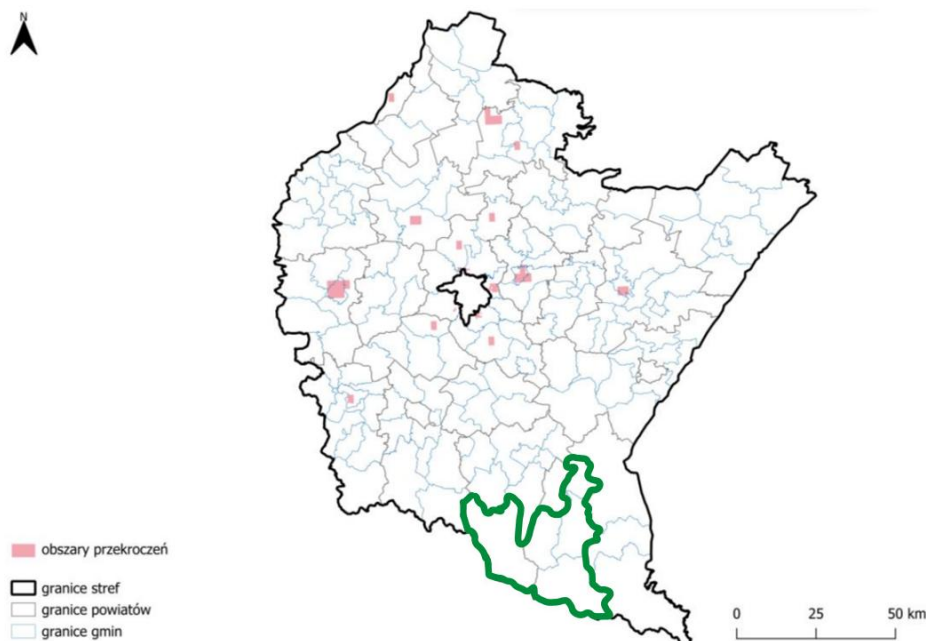
Dla ozonu wykonany został w oparciu o wyniki pomiarów ze stacji oraz wyniki modelowania rozkład stężeń uśrednionych dla trzech lat (2022–2024) – nie wykazał przekroczenia dopuszczonej liczby dni z maksymalną 8-godzinną średnią krocącą wyższą od $120 \mu\text{g}/\text{m}^3$, dlatego obie strefy zostały zaliczone do klasy A. Natomiast został natomiast dotrzymany poziom celu długoterminowego ozonu pod kątem kryterium ochrony zdrowia ludzi w obu strefach, którym przypisano klasę D2. Liczba dni z przekroczeniem wartości docelowej za 3 lata na obszarze województwa wyniosła od 1 do 15. Dla danych trzyletnich najwięcej dni z przekroczeniem poziomu docelowego pod kątem kryterium ochrony zdrowia ludzi (10–15 dni) zlokalizowano m.in. w powiatach: leskim (gminy Cisna i Baligród) oraz sanockim (Gmina Komańcza). Natomiast z analizy oszacowanych granic obszarów przekroczeń poziomu celu

³¹ *Roczna ocena jakości powietrza w województwie podkarpackim – raport za rok 2024*, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Departament Monitoringu Środowiska, Regionalny Wydział Monitoringu Środowiska w Rzeszowie, Rzeszów 2025.

³² Mapa jakości powietrza Airly, airly.eu/map/pl

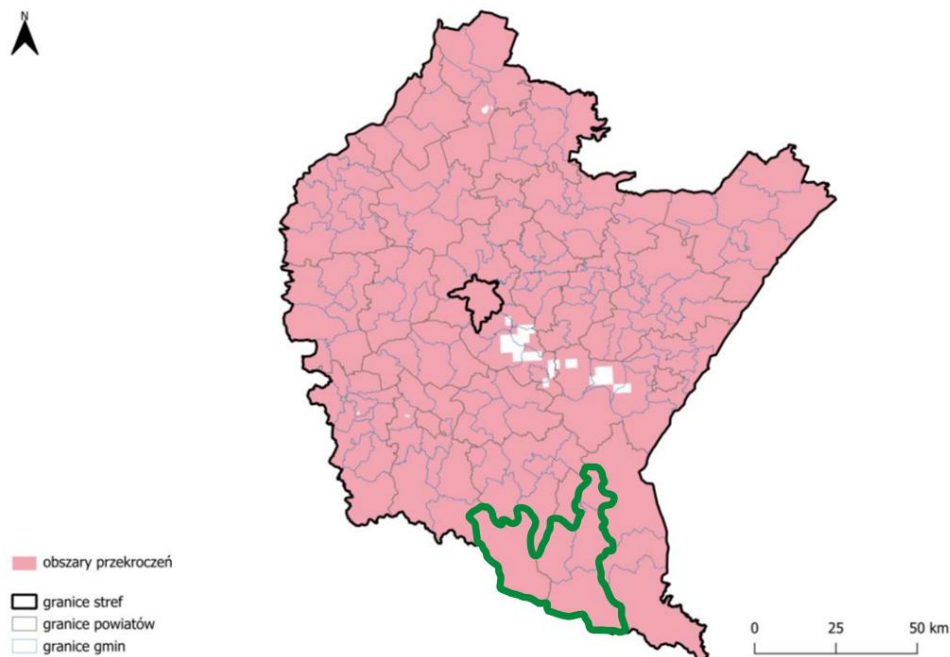
długoterminowego ozonu wynika, iż obejmują one 99% powierzchni województwa – w tym tereny gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady (mapa 18).

Mapa 17 Zasięg obszarów przekroczeń średniorocznego poziomu docelowego benzo(a)pirenu ze względu na ochronę zdrowia w województwie podkarpackim w 2024 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Rocznej oceny jakości powietrza w województwie podkarpackim – raport za rok 2024, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Departament Monitoringu Środowiska, Regionalny Wydział Monitoringu Środowiska w Rzeszowie, Rzeszów 2025, str. 87

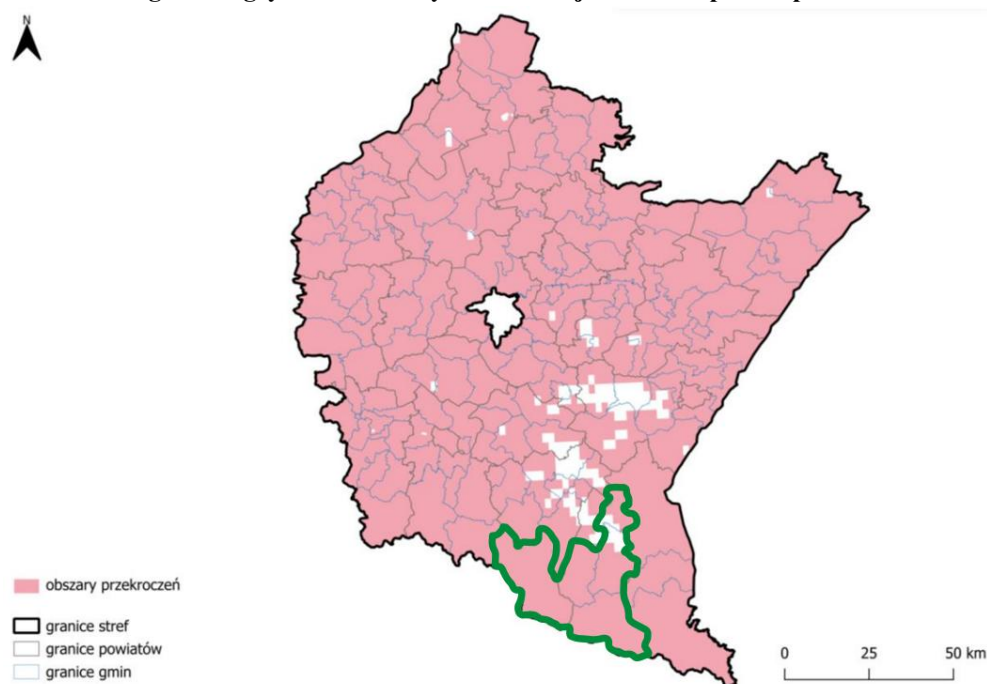
Mapa 18 Zasięg obszarów przekroczeń poziomu celu długoterminowego ozonu dla 8-godz. stężenia O_3 ze względu na ochronę zdrowia w województwie podkarpackim w 2024 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Rocznej oceny jakości powietrza w województwie podkarpackim – raport za rok 2020, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Departament Monitoringu Środowiska, Regionalny Wydział Monitoringu Środowiska w Rzeszowie, Rzeszów 2025, str. 59

W rocznej ocenie jakości powietrza klasyfikacji stref dla ozonu pod kątem kryterium ochrony roślin dokonuje się w odniesieniu do wartości AOT40 oraz dotrzymania poziomu celu długoterminowego. Wyniki pomiarów ozonu ze stacji monitoringu powietrza za rok 2024 oraz wykonane w oparciu o metodę szacowania rozkład stężeń dla roku 2024 (obejmujący lata 2020–2024) wykazały dotrzymanie obowiązującego dla tego zanieczyszczenia poziomu docelowego – strefa podkarpacka zakwalifikowana została do klasy A. Natomiast wyniki pomiarów w oparciu o metodę szacowania rozkładu stężeń wykazały przekroczenie poziomu celu długoterminowego wartości AOT40 na obszarze województwa podkarpackiego – strefa podkarpacka zakwalifikowana została do klasy D2. Najniższe wartości wskaźnika AOT40 wystąpiły głównie na terenie powiatów: sanockiego, leskiego, przemyskiego, brzozowskiego i przeworskiego, w tym na terenie gmin Olszanica i Solina (mapa 19). Zmienność stężeń ozonu w poszczególnych latach związana jest w znacznym stopniu z różnicami w warunkach pogodowych w sezonie ciepłym, występujących w kraju. Znaczenie mają również kierunki napływu mas powietrza nad Polskę oraz ich zanieczyszczenie ozonem, a także substancjami stanowiącymi tzw. prekursory ozonu.

Mapa 19 Zasięg obszaru przekroczenia poziomu celu długoterminowego (wskaźnika AOT40) dla O₃ ustanowionego ze względu na ochronę roślin w województwie podkarpackim w 2024 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Rocznej oceny jakości powietrza w województwie podkarpackim – raport za rok 2020*, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Departament Monitoringu Środowiska, Regionalny Wydział Monitoringu Środowiska w Rzeszowie, Rzeszów 2025, str. 101

Ważnym aspektem związanym ze środowiskiem naturalnym jest likwidacja szkodliwego oddziaływania azbestu na środowisko oraz minimalizacja negatywnych skutków zdrowotnych spowodowanych obecnością azbestu na terenie obszaru. Zgodnie z danymi pochodzącymi z Bazy Azbestowej³³ prowadzonej przez Ministerstwo Rozwoju i Technologii,

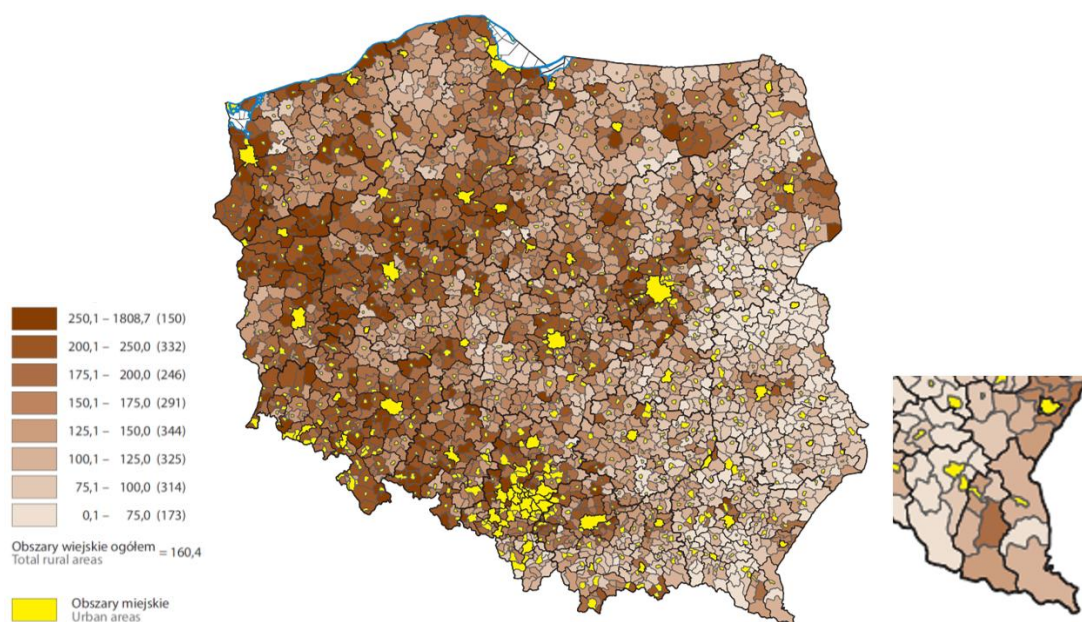
³³ Baza Azbestowa, Ministerstwo Rozwoju i Technologii, bazaazbestowa.gov.pl/pl/usuwanie-azbestu/zestawienie-statystyczne/stats, inf. z dnia 4.06.2025 r.

w województwie podkarpackim zinwentaryzowano łącznie ok. 367 tys. Mg wyrobów azbestowych, z czego unieszkodliwiono ok. 98,5 tys. Mg. Do unieszkodliwienia na terenie województwa pozostało ok. 268,5 tys. Mg odpadów azbestowych. Według *Planu Gospodarki Odpadami dla Województwa Podkarpackiego na lata 2020–2026 z perspektywą do 2032 roku* w celu dotrzymania określonego przepisami prawa terminu zaprzestania wykorzystywania wyrobów azbestowych, do 31 grudnia 2032 r. należy usuwać corocznie z terenu województwa ok. 40 tys. Mg tych wyrobów. Dlatego konieczne jest zwiększanie świadomości mieszkańców gmin na temat szkodliwości azbestu oraz konieczności jego eliminowania. Według danych z Bazy Azbestowej, najwięcej wyrobów azbestowych wśród gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady zinwentaryzowano w Gminie Olszanica (2,1 tys. Mg) – unieszkodliwiono 16,5%. Najskuteczniej usuwanie azbestu przebiega w Gminie Cisna – unieszkodliwiono 63,4% zinwentaryzowanych wyrobów, natomiast najwolniej – w Gminie Baligród, gdyż unieszkodliwiono tylko 0,1% zinwentaryzowanych wyrobów. Średnia dla gmin Partnerstwa wynosi 22,4%, co jest wynikiem słabszym niż średnia w województwie (26,8%).

Gospodarka odpadami w gminach Partnerstwa Turystyczne Bieszczady odbywa się zgodnie z *Planem Gospodarki Odpadami dla Województwa Podkarpackiego na lata 2020–2026 z perspektywą do 2032 roku* (Załącznik nr 1 do uchwały nr XXXVI/584/21 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 26 kwietnia 2021 r.). Według danych GUS za 2023 r. na terenie gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady funkcjonowały 22 oczyszczalnie ścieków, z których korzystało łącznie 9 778 osób (52% mieszkańców): 6 w Gminie Komańcza, 1 w Gminie Baligród, 2 w Gminie Cisna, 3 w Gminie Olszanica i 10 w Gminie Solina. W 2023 r. funkcjonowało 2 031 zbiorników bezodpływowych, najwięcej w Gminie Olszanica (843).

Na mapie 20 przedstawiono wskaźnik *zmieszane odpady komunalne zebrane na obszarach wiejskich* w przeliczeniu na 1 mieszkańca w kg.

Mapa 20 Zmieszane odpady komunalne zebrane na obszarach wiejskich na 1 mieszkańca w 2023 r.

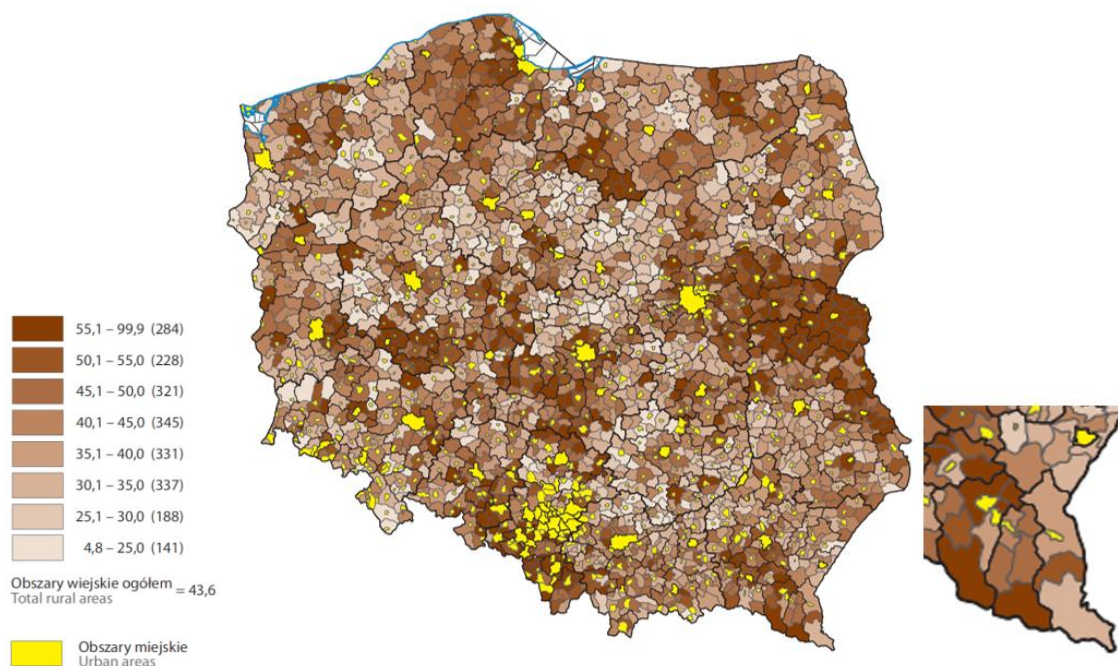

Źródło: Polska wieś w obiektywie statystycznym, Główny Urząd Statystyczny, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2025

W 2023 r. z gospodarstw domowych na terenie Partnerstwa zebrano 3 053,62 tony odpadów komunalnych, co w przeliczeniu na 1 mieszkańca wynosi 163 kg/rok. Wielkość odpadów komunalnych zbieranych z gospodarstw domowych z terenu Partnerstwa w przeliczeniu na 1 mieszkańca jest dużo niższa niż średnia w Polsce (308 kg/rok) i województwie podkarpackim (203 kg/rok). W 2023 r. z terenu gmin Partnerstwa odebrano również 1 622,06 ton odpadów zbieranych selektywnie, co w przeliczeniu na 1 mieszkańca wynosi 87 kg/rok – średnia wartość tego wskaźnika w przeliczeniu na 1 mieszkańca wynosi dla Polski 134 kg/rok, natomiast dla województwa podkarpackiego: 87 kg/rok.

Na mapie 21 zamieszczono rozkład % wartości wskaźnika *odpady zebrane selektywnie w relacji do ogółu odpadów zebranych na obszarach wiejskich* w 2023 r.

Mapa 21 Odpady zebrane selektywnie w relacji do ogółu odpadów zebranych na obszarach wiejskich w 2023 r.

Źródło: *Polska wieś w obiektywie statystycznym*, Główny Urząd Statystyczny, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2025

Główną oś hydrograficzną Partnerstwa Turystyczne Bieszczady stanowi San z dopływami, należący do zlewni górnej Wisły. Wraz ze swym głównym dopływem Oslawą odwadnia niemal cały teren Partnerstwa. Dorzecze Sanu jest z przewagą południowych lewobrzeżnych dopływów, z których największe to: Bereźnica, Hoczewka i Oslawa z Kalniczką. Jedynym z większych dopływów prawobrzeżnych jest Dyrbek. Obszar ma bardzo urozmaicony system hydrograficzny. Składa się na niego gęsta sieć cieków, małe oczka wodne, liczne bagienka, młaki, źródłiska i wysięki wód oraz źródła wód mineralnych³⁴.

Na obszarze gmin Partnerstwa udokumentowano główny zbiornik wód podziemnych „Bieszczady” (GZWP nr 431). Zbiornik „Bieszczady” zajmuje powierzchnię 1 220 km², zasoby

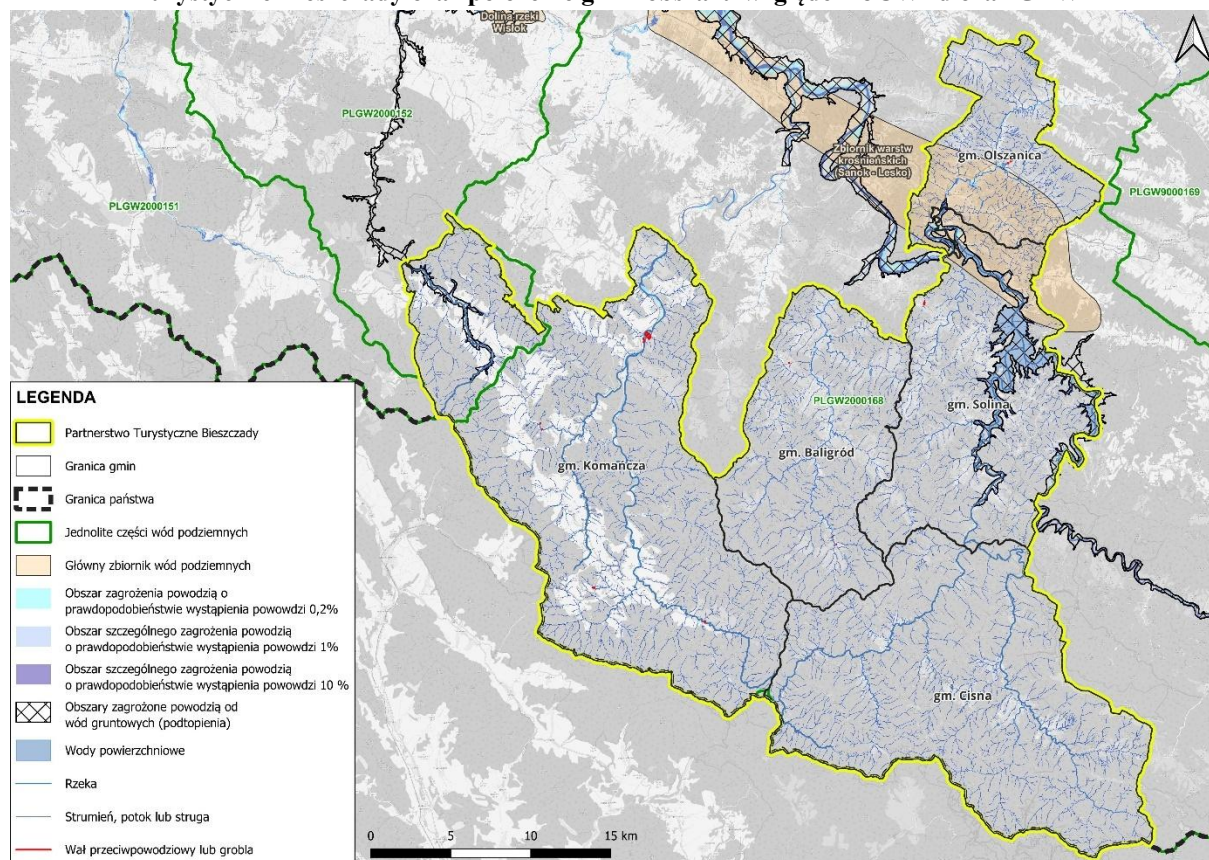
³⁴ Plan rozwoju gospodarki wodą na terenach wiejskich na lata 2023–2026, Lokalne Partnerstwo na rzecz Wody, Powiat Ileski, 2022 r.

dyspozycyjne zostały określone na ok. 25 581,0 m³/dobę, a utwory wodonośne są wieku trzeciorzędowego. Wody wymagają prostego uzdatniania do celów pitnych. Specyficzną grupę wód podziemnych stanowią wody mineralne do celów leczniczych. Wody lecznicze są naturalnymi wodami podziemnymi o udowodnionych właściwościach leczniczych, cechujących się stałym składem chemicznym i naturalną czystością mikrobiologiczną³⁵. Na terenie Partnerstwa rozpoznano zasoby wód mineralnych w miejscowościach Polańczyk i Rabe.

Na terenie Partnerstwa znajduje się Jednolita Część Wód Podziemnych nr 168 i Jednolita Część Wód Podziemnych nr 152, których stan ogólny oceniono jako dobry – zarówno stan chemiczny jak i ilościowy³⁶.

Ze względu na swój górski charakter, rzeki na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady stanowią duże zagrożenie powodziowe. Obszary szczególnego zagrożenia powodzią, a także położenie gmin Partnerstwa względem JCWPd oraz GZWP przedstawiono na mapie 22.

Mapa 22 Obszary szczególnego zagrożenia powodzią na terenie gmin wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady oraz położenie gmin obszaru względem JCWPd oraz GZWP

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Centralnej Bazy Danych Geologicznych i Hydroportalu isok.gov.pl

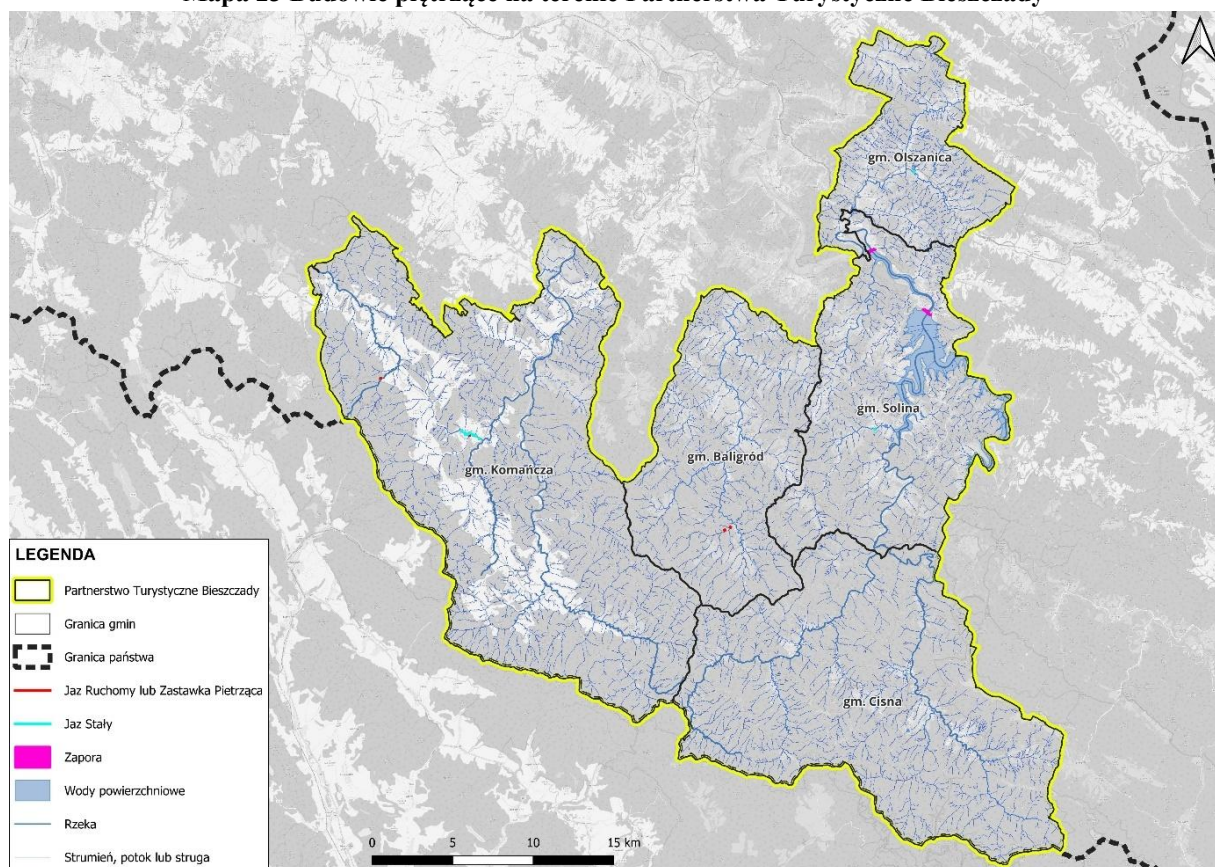
Duże znaczenie dla gospodarki wodnej regionu mają zbiorniki zaporowe: retencyjny Solina (Zalew Soliński) i wyrównawczy w Myczkowcach. Stanowią ważną infrastrukturę

³⁵ Plan rozwoju gospodarki wodą na terenach wiejskich na lata 2023–2026, Lokalne Partnerstwo na rzecz Wody, Powiat leski, 2022 r.

³⁶ Karty informacyjne JCWPd, Państwowy Instytut Geologiczny, pig.gov.pl

przeciwpowodziową oraz retencyjną w okresach suszy i posuchy. Zbiornik Soliński jest największym pod względem objętości zbiornikiem zaporowym w Polsce, położony w powiecie leskim i częściowo bieszczadzkim, na terenie Partnerstwa zlokalizowany w Gminie Solina. Powierzchnia zbiornika wynosi 21,05 km², długość wzdłuż Sanu to 21,2 km, przy maksymalnym piętrzeniu gromadzi 503,97 mln m³ wody. Wraz z niżej położonym zbiornikiem wyrównawczym w Myczkowcach (wykonanym w celu wyrównania dobowych wahań przepływów wywołanych nieciągłą pracą elektrowni), gromadzi ponad 18% ogółu retencjonowanych wód w kraju. Zasilany jest odpływem z górnego zbiornika oraz niewielkimi dopływami naturalnymi (potoki: Łobozewski, Wołczy, Zabrodzie i Bereźnica). Zbiornik Myczkowce ma powierzchnię 2 km² i pojemność przy maksymalnym piętrzeniu 10,57 mln m³. Długość jego linii brzegowej wynosi 14,2 km³⁷.

Mapa 23 Budowle piętrzące na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Centralnej Bazy Danych Geologicznych i Hydroportalu isok.gov.pl

W Gminie Solina znajduje się Zespół Elektrowni Wodnych Solina-Myczkowce – jedna z największych elektrowni szczytowo-pompowych na dopływie naturalnym zapory betonowej. Składa się z 4 hydrozespołów, moc zainstalowana wynosi ok. 200 MW. Położona jest u stóp najwyższej w Polsce zapory typu ciężkiego, możliwy do wykorzystania spad to 60 m. Górny zbiornik elektrowni tworzy największe w Polsce sztuczne jezioro³⁸.

³⁷ Plan rozwoju gospodarki wodą na terenach wiejskich na lata 2023–2026, Lokalne Partnerstwo na rzecz Wody, Powiat leski, 2022 r.

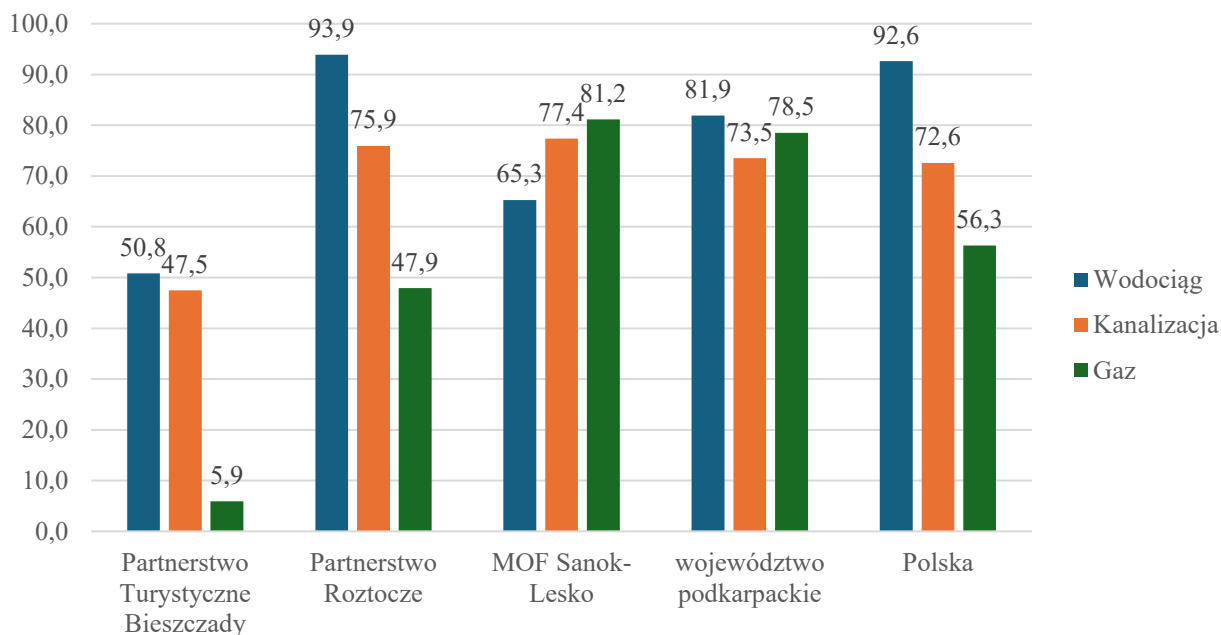
³⁸ Strona internetowa PGE Energia Odnawialna, pgeo.pl/nasze-objekty/elektrownie-wodne/solina

Zapotrzebowanie na wodę na cele konsumpcyjne i gospodarcze jest obecnie w pełni zaspokajane. Głównym źródłem wody pitnej i gospodarczej jest Zbiornik Soliński, Zbiornik Myczkowiecki oraz zlewnia rzeki San. W wodociągach wiejskich wykorzystywane są również wody podziemne. Część mieszkańców posiada własne ujęcia grawitacyjne zlokalizowane na potokach, a także indywidualne studnie kopane³⁹.

Z przyrodniczego punktu widzenia doliny rzeczne stanowią naturalne korytarze ekologiczne łączące oddalone od siebie obszary wartościowe przyrodniczo, są miejscami występowania zróżnicowanych środowisk i siedlisk. Korzystne i właściwe stosunki wodne są gwarantem trwałości lasów. Doliny rzeczne są też obszarami o dużej wartości krajobrazowo-kulturowej, często o unikatowych cechach. Sieć rzeczna oraz zbiorniki wodne (głównie zbiornik Soliński i zbiornik Myczkowce) na obszarze powiatu leskiego pełnią ważną rolę w obiegu wody: są niezbędne dla utrzymania poziomu wód gruntowych, stanowią również źródło zasilania wód podziemnych, łagodzą skutki ekstremalnych zjawisk takich jak susza czy powódź. Są również wykorzystywane dla celów rekreacyjnych (w tym wędkarstwo), podnoszą atrakcyjność turystyczną i inwestycyjną terenów przyległych. Zbiorniki wzbogacają bioróżnorodność przez renaturyzację i rehabilitację ekosystemów. W dużej mierze wpływają na poprawę bilansu wodnego⁴⁰.

Ważnym aspektem ochrony środowiska jest stan infrastruktury technicznej – wodociągowej, kanalizacyjnej i gazowej oraz jej dostępność dla mieszkańców (wykres 25).

Wykres 25 Udział % korzystających z instalacji w ogóle ludności w Partnerstwie Turystyczne Bieszczady, województwie podkarpackim i Polsce w 2023 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

Na wykresie 25 przedstawiono udział % korzystających z instalacji w ogóle ludności w Partnerstwie Turystyczne Bieszczady w 2023 r. w porównaniu do średniej obszarów

³⁹ Plan rozwoju gospodarki wodą na terenach wiejskich na lata 2023–2026, Lokalne Partnerstwo na rzecz Wody, Powiat leski, 2022 r.

⁴⁰ jw.

podobnych, województwa podkarpackiego oraz Polski – Partnerstwo osiągnęło najniższe wartości wskaźników charakteryzujących stan infrastruktury technicznej. Według danych GUS z 2023 r. najwyższe wartości z gmin Partnerstwa osiągała Gmina Solina – były one jednak niższe od średnich wszystkich porównywanych jednostek.

Jednym z elementów istotnych z punktu widzenia mieszkańców jest jednoczesna dostępność do wody jak również do kanalizacji. Częstym zjawiskiem jest mniejsza ilość sieci kanalizacyjnej niż sieci wodociągowej – ma to związek z inną „trasą” prowadzonej linii wodociągowej i kanalizacyjnej, jednak w większości przypadków biegną one równolegle bądź w zbliżonych odległościach. Wartość wskaźnika *długość sieci kanalizacyjnej w relacji do długości sieci wodociągowej w ujęciu %* w 2023 r. była najwyższa w Gminie Olszanica (224,4%). W porównaniu do obszarów podobnych Partnerstwo Turystyczne Bieszczady zanotowało niższą wartość wskaźnika niż w obszarach podobnych, natomiast wyższą od średnich dla Polski i województwa podkarpackiego (tabela 7).

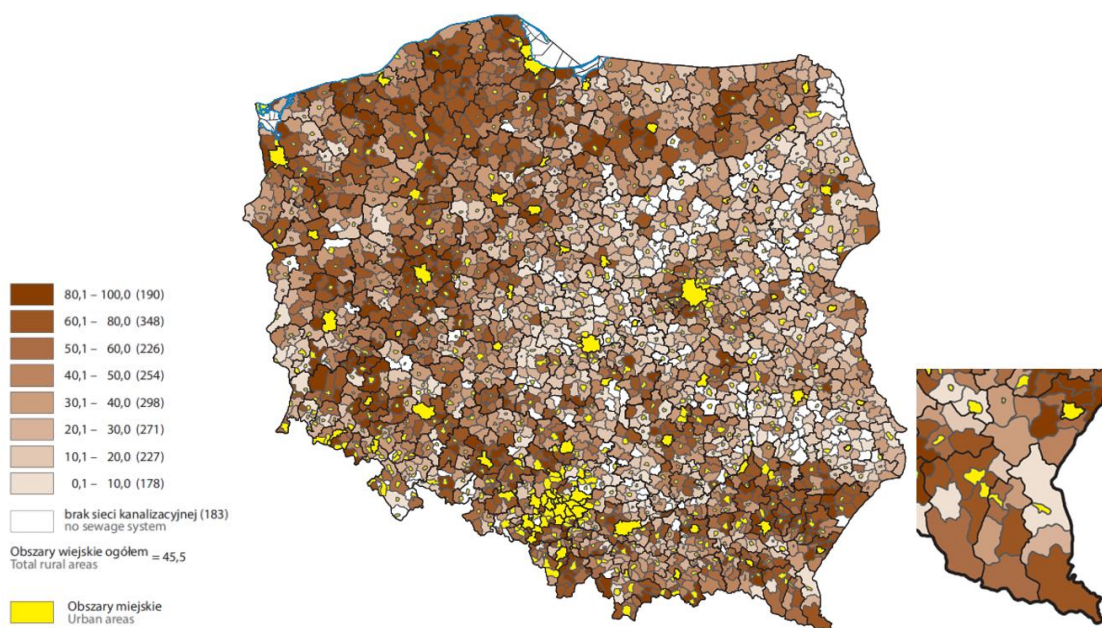
Tabela 7 Długość sieci kanalizacyjnej w relacji do długości sieci wodociągowej (%) w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w latach 2019–2023

Jednostka terytorialna	Długość sieci kanalizacyjnej w relacji do długości sieci wodociągowej (%)				
	2019	2020	2021	2022	2023
Gmina Komańcza	146,5	96,7	96,7	96,3	89,5
Gmina Baligród	145,9	138,0	138,0	138,0	138,0
Gmina Cisna	102,5	101,2	106,8	108,1	95,1
Gmina Olszanica	25,6	16,5	142,9	224,4	224,4
Gmina Solina	49,3	52,0	64,9	64,9	64,1
Partnerstwo Turystyczne Bieszczady	93,9	80,9	109,9	126,3	122,2
Partnerstwo Roztocze	133,8	125,9	123,4	122,5	123,3
MOF Sanok-Lesko	190,3	195,9	192,6	231,5	225,8
województwo podkarpackie	113,0	107,0	107,8	109,0	109,2
Polska	53,1	51,3	51,9	52,6	53,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

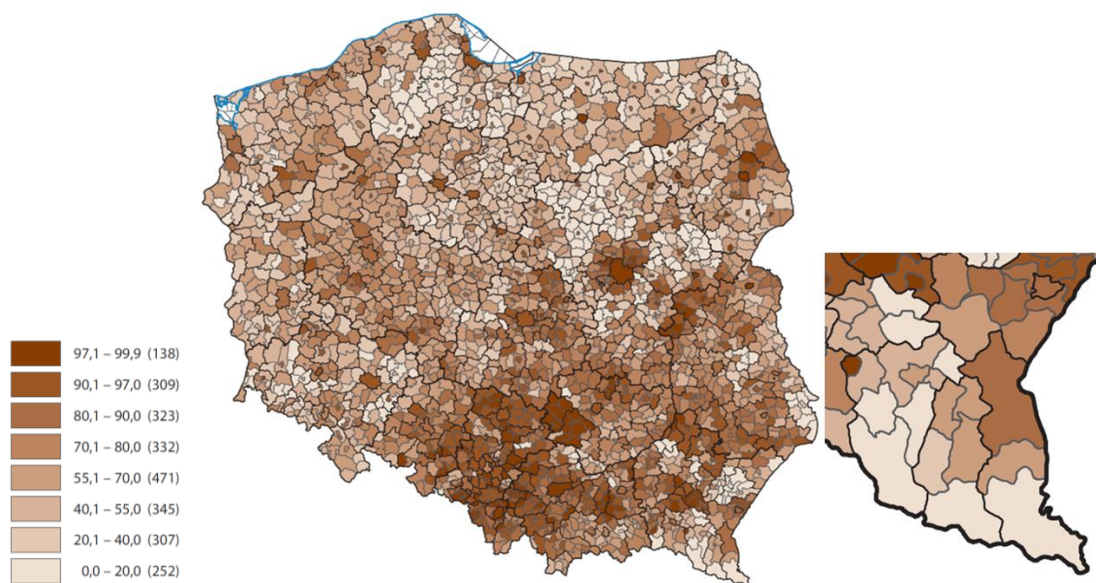
Na mapie 24 przedstawiono wskaźnik *ludność korzystająca z sieci kanalizacyjnej na obszarach wiejskich* w 2023 r. – wartości dla gmin Partnerstwa były wysokie w porównaniu do obszarów wiejskich w Polsce. Natomiast na mapie 25 przedstawiono wartość wskaźnika *udział gospodarstw domowych w zasięgu Internetu stacjonarnego o przepustowości co najmniej 1 Gb/s* w 2023 r. – wartości dla gmin Partnerstwa były jednymi z najniższych.

Mapa 24 Ludność korzystająca z sieci kanalizacyjnej na obszarach wiejskich w 2023 r.

Źródło: Polska wieś w obiektywie statystycznym, Główny Urząd Statystyczny, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2025

Mapa 25 Udział gospodarstw domowych w zasięgu Internetu stacjonarnego o przepustowości co najmniej 1 Gb/s w 2023 r.

Źródło: Polska wieś w obiektywie statystycznym, Główny Urząd Statystyczny, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2025

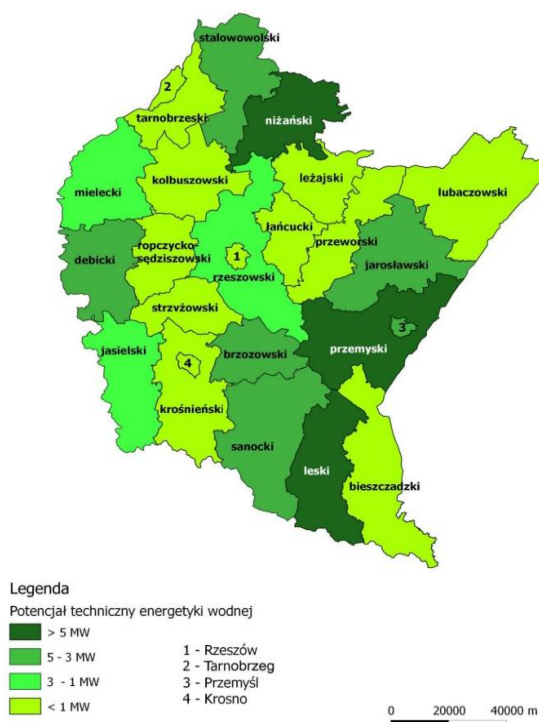
W 2023 r. dostęp do Internetu posiadało 93,3% gospodarstw domowych w Polsce. Zarówno dostęp do Internetu, jak i rodzaj posiadanych łączy internetowych zróżnicowany był ze względu na typ gospodarstwa, klasę miejsca zamieszkania oraz stopień urbanizacji. Dostęp do Internetu częściej posiadały gospodarstwa domowe z dziećmi niż bez nich. Uwzględniając klasę miejsca zamieszkania – odsetek gospodarstw z Internetem większy był w dużych

miastach niż w mniejszych oraz na obszarach wiejskich, a biorąc pod uwagę stopień urbanizacji – najwyższy odnotowano na terenach wysoko zurbanizowanych⁴¹.

Polska wypada nieco powyżej średniej krajów Unii Europejskiej pod względem dostępu do Internetu w gospodarstwach domowych. Najczęściej wymienianymi powodami korzystania z Internetu są: czytanie wiadomości online, korzystanie z komunikatorów i poczty elektronicznej, wyszukiwanie informacji o towarach i usługach, korzystanie z serwisów społecznościowych. W 2024 r. odnotowano wzrost zakupów online – 67,4% Polaków deklaruje, że kupuje towary lub usługi przez Internet, najczęściej odzież, obuwie, dodatki i kosmetyki. 61% osób korzysta z usług administracji publicznej przez Internet – to wzrost o 2,5 p.p. w porównaniu z rokiem 2023, i aż o 19,1 p.p. w porównaniu z rokiem 2020⁴².

Coraz większą uwagę przywiązuje się do kwestii związanych z ochroną środowiska naturalnego, co w zakresie energetyki przekłada się z jednej strony na zwiększenie efektywności energetycznej, z drugiej na wzrost wielkości energii produkowanej z tzw. niskoemisyjnych źródeł wytwarzania energii elektrycznej, głównie odnawialnych źródeł energii. Powiat leski charakteryzuje się bardzo dużym, a powiat sanocki dużym potencjałem technicznym energetyki wodnej (rysunek 11), dodatkowo powiat leski ma bardzo duży potencjał techniczny upraw z roślin energetycznych, a powiat sanocki – średni (rysunek 12).

Rysunek 11 Potencjał techniczny energetyki wodnej w województwie podkarpackim

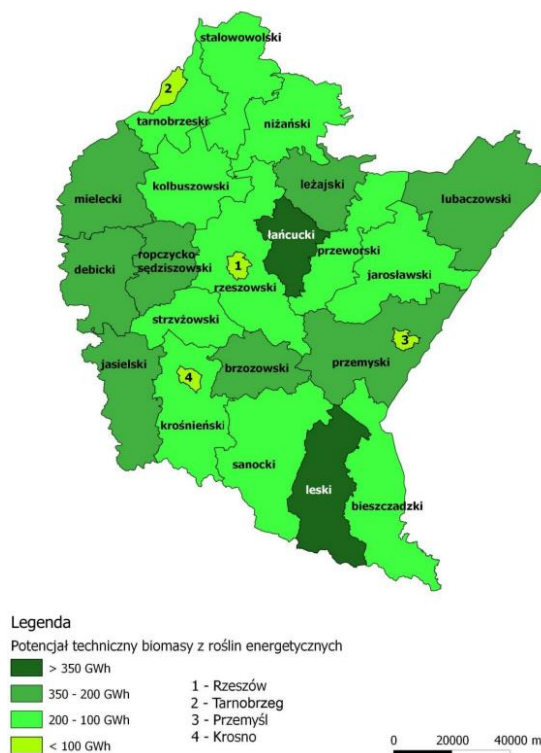

Źródło: Wojewódzki Program Rozwoju Odnawialnych Źródeł Energii dla Województwa Podkarpackiego, Rzeszów 2013

⁴¹ Społeczeństwo informacyjne w Polsce w 2023 r., Główny Urząd Statystyczny, stat.gov.pl/obszary-tematyczne/nauka-i-technika-spoleczenstwo-informacyjne/spoleczenstwo-informacyjne/spoleczenstwo-informacyjne-w-polsce-w-2023-roku,2,13.html

⁴² Związek Pracodawców Branży Internetowej IAB Polska, raportstrategiczny.iab.org.pl

Rysunek 12 Potencjał techniczny upraw z roślin energetycznych w województwie podkarpackim

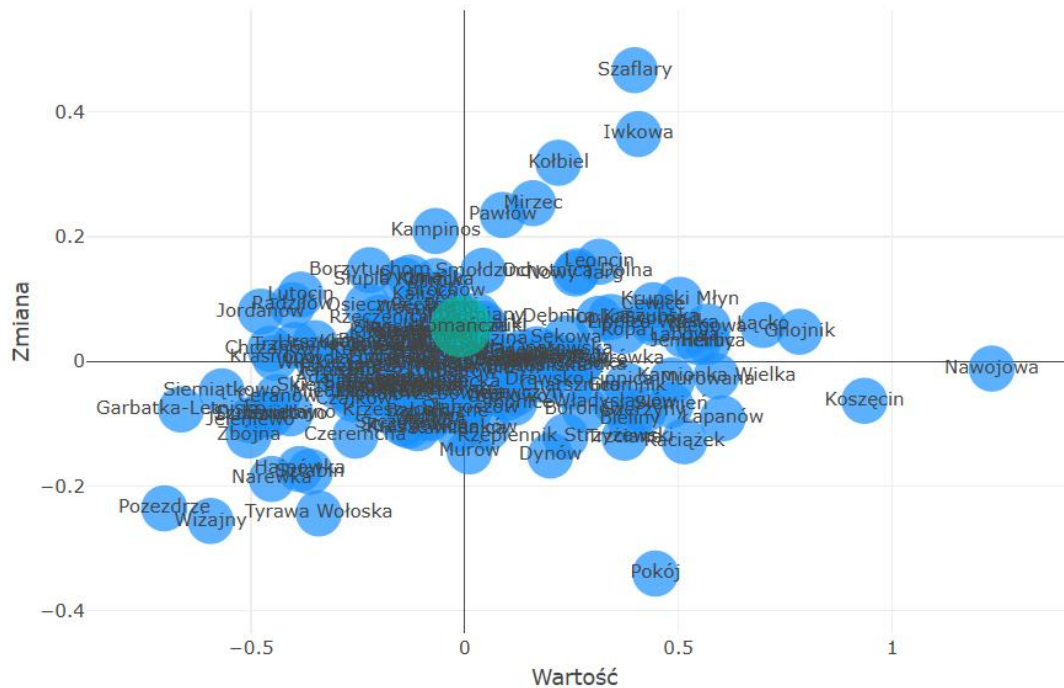
Źródło: Wojewódzki Program Rozwoju Odnawialnych Źródeł Energii dla Województwa Podkarpackiego, Rzeszów 2013

Kolejnym aspektem w zakresie środowiska jest analiza prowadzona przez MRL w wymiarze środowiskowym, na który składają się 3 obszary:

- dostępność komunikacyjna (zewnętrzna i wewnętrzna) (Obszar 10);
- ład i struktura przestrzenna obszaru (Obszar 11);
- lokalne środowisko przyrodnicze (Obszar 12).

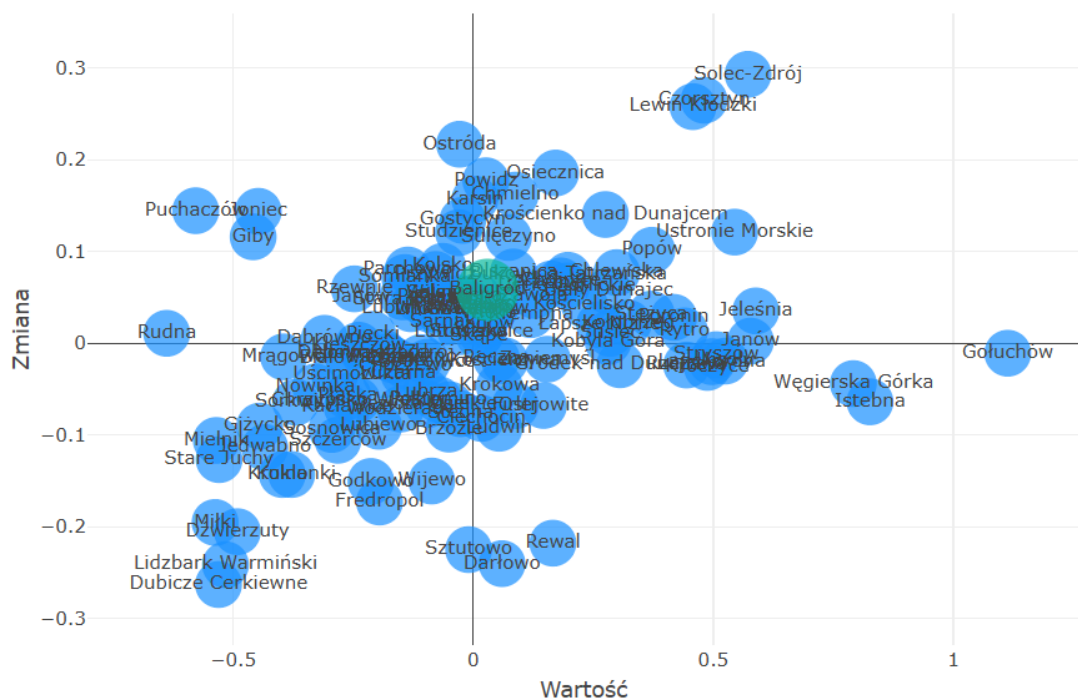
Na rysunkach 13–17 zaprezentowane zostało położenie gmin wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w odniesieniu do swoich grup porównawczych. Gminy Baligród, Cisna i Olszanica znalazły się w I ćwiartce, co oznacza sytuację lepszą niż średnia w grupie porównawczej (wszystkie znajdują się w tej samej grupie: *G4 Gminy wiejskie o rozwiniętych funkcjach pozarolniczych*) i poprawę sytuacji (dodatnia wartość wskaźnika i dynamii zmian). Natomiast gminy Komańcza i Solina znalazły się w II ćwiartce, co oznacza sytuację gorszą niż średnie w grupach porównawczych, ale następuje poprawa względem zmiany sytuacji w grupach (wartości wskaźnika ujemne, ale dodatnia dynamii zmian).

Rysunek 13 Pozycja Gminy Komańcza w grupie porównawczej – wymiar środowiskowy

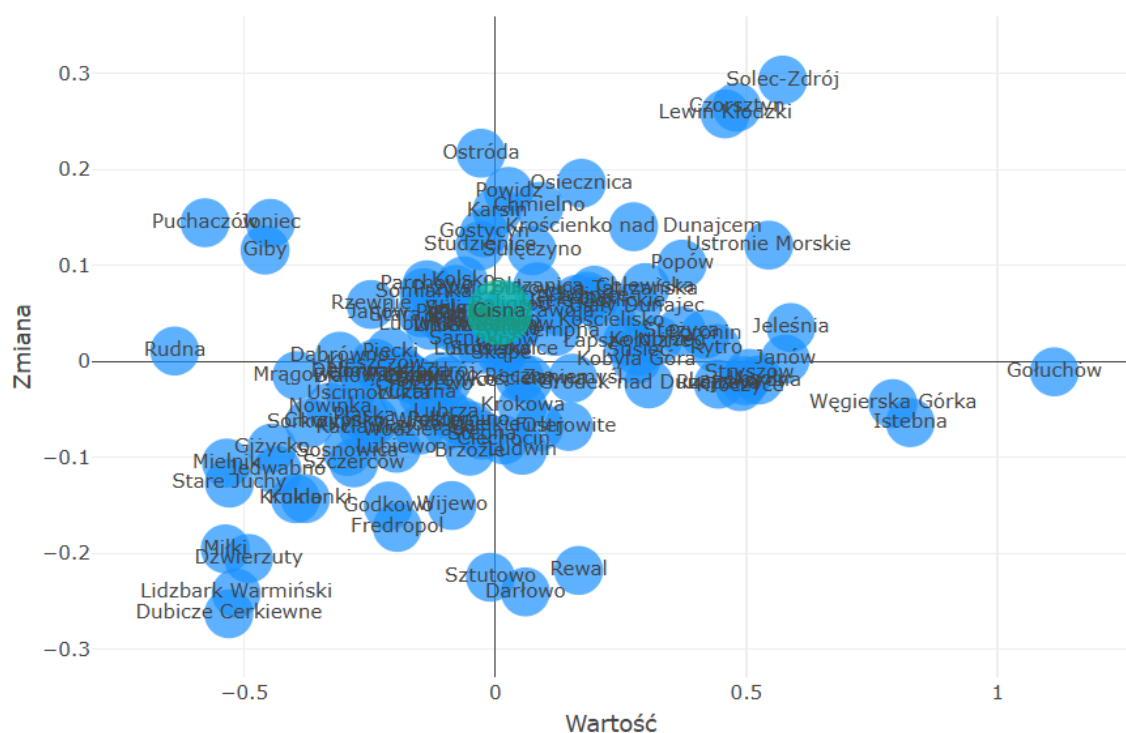
Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 6.06.2025 r.

Rysunek 14 Pozycja Gminy Baligród w grupie porównawczej – wymiar środowiskowy

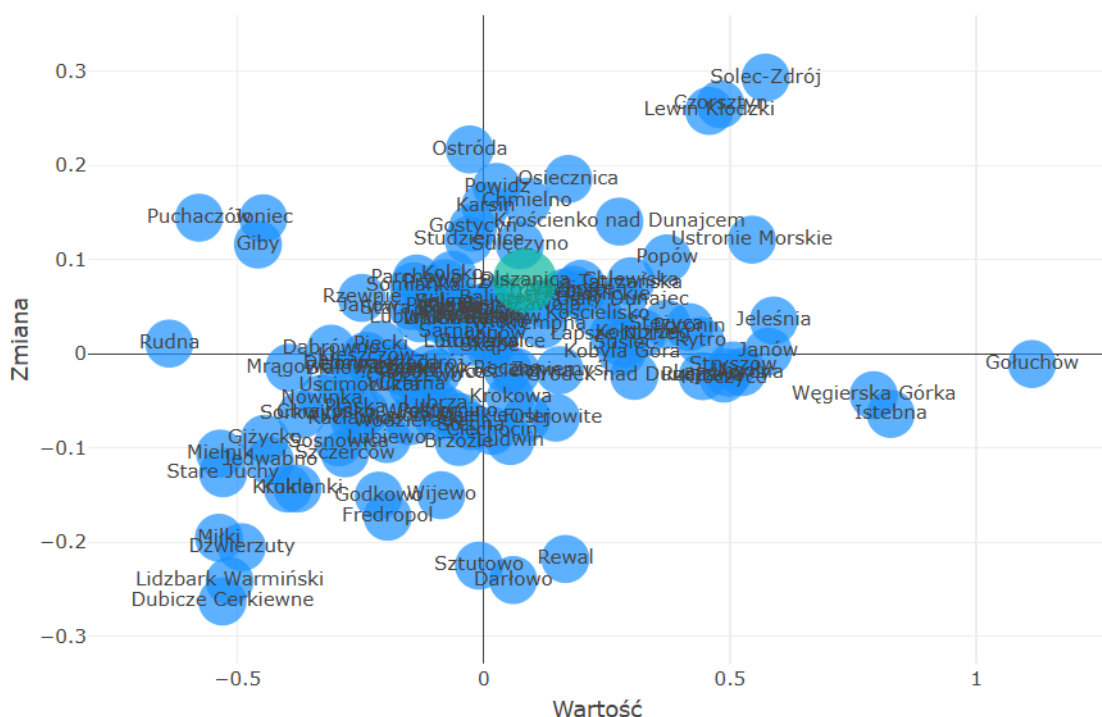
Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 6.06.2025 r.

Rysunek 15 Pozycja Gminy Cisna w grupie porównawczej – wymiar środowiskowy

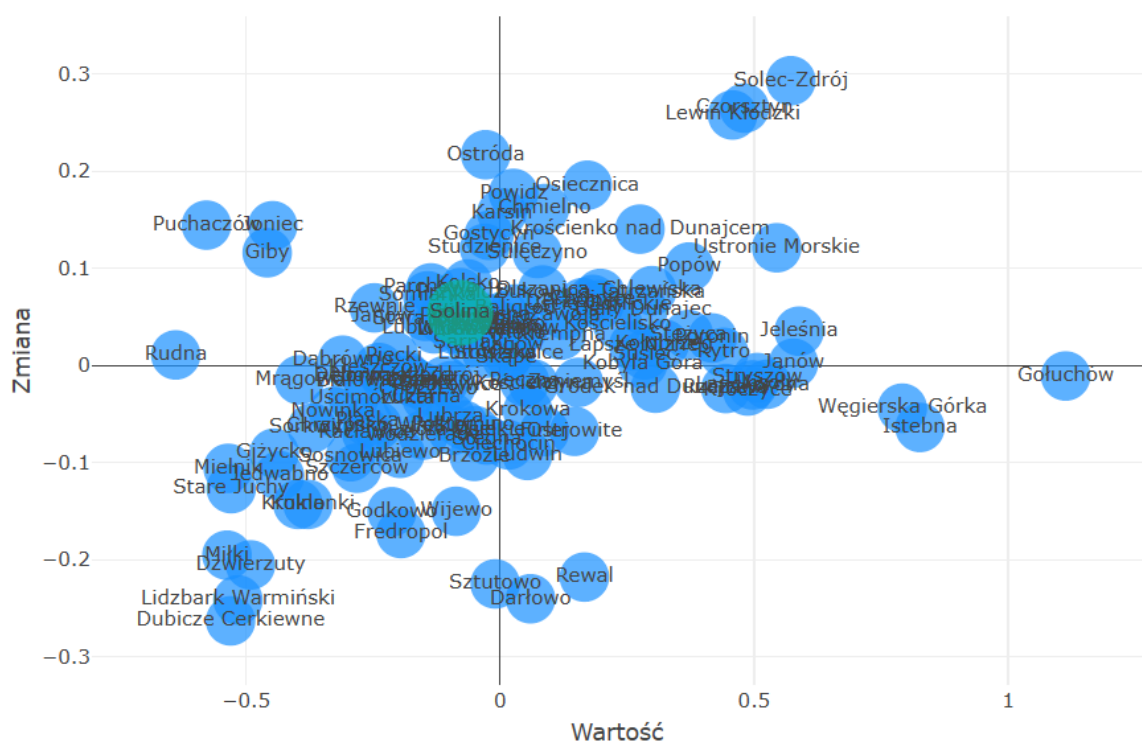
Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 6.06.2025 r.

Rysunek 16 Pozycja Gminy Olszanica w grupie porównawczej – wymiar środowiskowy

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 6.06.2025 r.

Rysunek 17 Pozycja Gminy Solina w grupie porównawczej – wymiar środowiskowy

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 6.06.2025 r.

6. Kultura i dziedzictwo kulturowe

Krajobraz kulturowy Partnerstwa Turystyczne Bieszczady jest materialnym świadectwem historii, bogatych i różnorodnych tradycji regionalnych. Istotnym elementem dziedzictwa kulturowego obszaru jest linia Bieszczadzkiej Kolejki Wąskotorowej – jedyna z licznych niegdyś kolejek leśnych we wschodniej części Karpat, która przetrwała do dziś. Historia jej funkcjonowania trwa od 1898 r., z krótkimi przerwami w czasie obu wojen światowych i lat 1991–1997. Obecnie kolejka pełni na krótkich trasach już tylko funkcję turystyczną, a w odremontowanym budynku stacji w Majdanie znajduje się izba muzealna z eksponatami kolejnictwa. W składzie taboru kolejowego są m.in. zabytkowe parowozy i lokomotywy spalinowe⁴³. Również istotnym elementem dziedzictwa kulturowego obszaru są drewniane cerkwie z XIX–XX w. – cerkiew w Turzańsku została wpisana na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO⁴⁴. Elementami bieszczadzkiego krajobrazu są również przydrożne i leśne kapliczki oraz miejsca pamięci dawnych wydarzeń historycznych.

Na terenie Partnerstwa znajdują się obiekty dziedzictwa kulturowego świadczące o historii obszaru, które zostały objęte ścisłą ochroną konserwatorską. W *Wykazie obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa podkarpackiego*⁴⁵ znalazły się zabytki ze wszystkich gmin wchodzących w skład Partnerstwa:

- Gmina Komańcza: kolejka wąskotorowa – linia bieszczadzkiej kolejki leśnej (1898–1947) – stacja i parowozownia w Rzepedzi, stacja i parowozownia kolejki bieszczadzkiej w Nowym Łupkowie, stacje kolejki bieszczadzkiej w miejscowościach: Balnica, Mików, Smolnik, Wola Michowa, cerkiew greko-kat. pw. NMP (1802), drewniana, w Komańczy (spalona 13.08.2006 r.) z dzwonnica, cmentarzem cerkiewnym, ogrodzeniem, klasztor nazaretanek murowano/drewniany (1928–1931) w Komańczy, cerkiew greko-kat. pw. św. Dymitra, obecnie kościół rzym.-kat., drewniany (1868) z dzwonnica i ogrodzeniem murowanym w Radoszycach, cerkiew greko-kat. pw. św. Mikołaja, obecnie kaplica rzym.-kat., drewniana (1824), z drewnianą dzwonnica, cmentarzem, ogrodzeniem z bramką w Rzepedzi, cerkiew greko-kat. obecnie kościół rzym.-kat. (1906) z dzwonnica, cmentarzem w Smolniku, zagroda nr 9, chałupa (przeniesiona do MBL Sanok), spichrz (nie istnieje), studnia z obudową (nie istnieje), kapliczka słupowa w Smolniku, cerkiew greko-kat. pw. Zaśnięcia Marii, obecnie prawosławna, drewniana (1888), dzwonnica drewniana, cmentarz cerkiewny, ogrodzenie z murem oporowym (1888) w miejscowości Szczawne, cerkiew greko-kat., obecnie prawosławna pw. św. Michała Archanioła, drewniana (1801), z drewnianą dzwonnica (1817) w Turzańsku z otoczeniem zespołu cerkiewnego: dawny cmentarz przy cerkwi, cmentarz nowy, cerkiew greko-kat., ob. kościół rzym.-kat. par. pw. św.

⁴³ M. Szelińska-Kukulak, J. Kukulak, *Ochrona zabytków techniki transportowej w południowo-wschodniej Polsce*, Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, Studia Geographica X (2016).

⁴⁴ Strona internetowa Podkarpackiej Regionalnej Organizacji Turystycznej, podkarpackie.travel/top-bieszczadow/bieszczadzkie-perelki-architektury-cerkiewnej-unesco

⁴⁵ *Wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa podkarpackiego*, stan na dzień 31.12.2022 r., strona internetowa Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków z/s w Przemyśle, wuozprzemysl.pl/rejestr-zabytkow.html, inf. z dnia 5.06.2025 r.

Onufrego, drewniany (1850–1954) z dzwonnica, cmentarzem grzebalnym w miejscowości Wisłok Wielki.

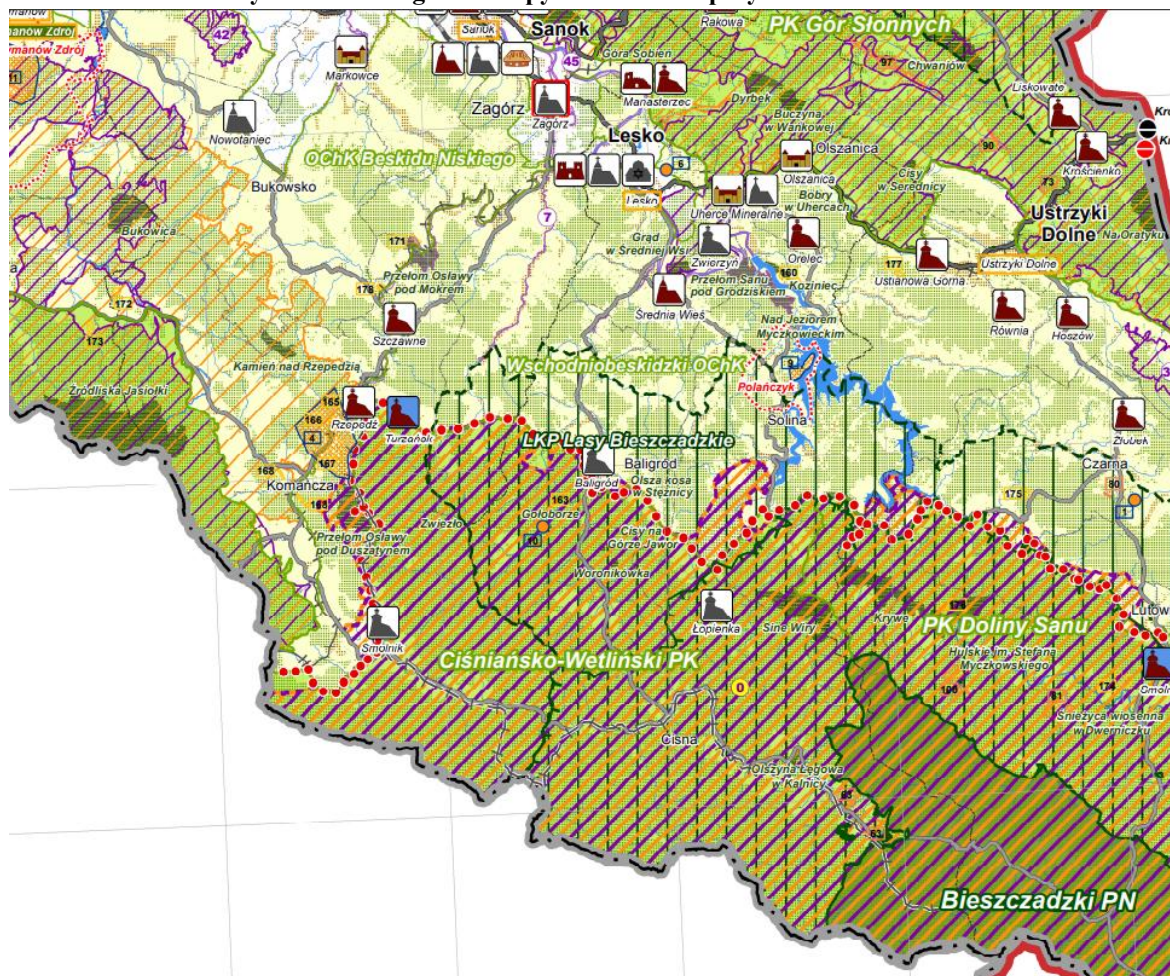
- Gmina Baligród: kościół par. pw. Niepokalanego Poczęcia NMP z lat 1875–1899 w Baligrodzie, zespół cerkwi greko-kat. w Baligrodzie, w skład którego wchodzi: cerkiew pw. Zaśnięcia NMP, obecnie magazyn (1829, 1928), dzwonnica i ogrodzenie; cmentarz cerkiewny i otaczający drzewostan, a także cmentarz żydowski z przełomu XIX/XX w. w Baligrodzie oraz zagroda jednobudynkowa nr 9, drewniana, k. XIX w. w Roztokach Dolnych (przeniesiona do Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku).
- Gmina Cisna: stacja i parowozownia kolejki bieszczadzkiej, 1898–1947 (kolejka wąskotorowa), wejście i początkowy odcinek sztolni w dawnej kopalni rudy żelaza z pocz. XIX w. w Cisnej, stacje kolejki bieszczadzkiej z lat 1898–1947 w miejscowościach: Dołżyca, Kalnica, Przysłop, Wetlina, Żubracze (kolejka wąskotorowa), a także relikw dawnej wsi Łopienka i cerkiew greko-kat. pw. św. Paraskewii z 1757 r., 2 poł. XX (ruina) w miejscowości Łopienka (Owczary).
- Gmina Olszanica: cerkiew greko-kat., obecnie kościół rzym.-kat. pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy z 1900 r. w Olszanicy, zespół pałacowy w Olszanicy (2 poł. XIX–XX w.), w skład którego wchodzi: pałac (1905), oficyna (XIX/XX w.), budynek gospodarczy (2 poł. XIX – nie istnieje), kuźnia (pocz. XX – nie istnieje), most kamienny (1905), park (XIX w.), pozostałości fortyfikacji ziemnych (XVII w.), cerkiew greko-kat. pw. Narodzenia NMP, obecnie kościół rzym.-kat. w miejscowości Orelec (Orle), drewniany (XVII, XIX w.), z drewnianą dzwonnica (XIX w.), cerkiew greko-kat. pw. Narodzenia NMP, obecnie kościół rzym.-kat. w Paszowej, drewniany (2 poł. XVIII w.), cmentarz w Paszowej, cerkiew greko-kat. pw. Opieki Marii, obecnie kościół rzym.-kat., drewniany (1843) w Rudence, cerkiew greko-kat. pw. św. Paraskewii, obecnie kościół rzym.-kat., drewniany (1836–40) w miejscowości Stefkowa, kościół par. pw. św. Stanisława Biskupa (1757) wraz z dzwonnica (1757), murem obronnym z bramkami (1757) w Uhercach Mineralnych, zespół dworski w Uhercach Mineralnych, w skład którego wchodzi: dwór (XVII w., poł. XIX w.), ogród (XIX w.), pozostałości fortyfikacji ziemnych (XVII w.), cerkiew pw. Narodzenia NMP, obecnie kościół rzym.-kat. w miejscowości Wańkowa, drewniany (1726, XIX/XX w.), cerkiew greko-kat. pw. Zmartwychwstania Pańskiego, obecnie kościół rzym.-kat. fil. w Zwierzyniu (2 poł. XVIII w., 1936).
- Gmina Solina: cerkiew greko-kat., obecnie kościół rzym.-kat. pw. Narodzenia Matki Boskiej, drewniany (1839) z drewnianą dzwonnica (1839) i cmentarzem przykościelnym w miejscowości Bereźnica Wyżna, cerkiew pw. św. Paraskewii, obecnie kościół rzym.-kat. pw. Wniebowstąpienia Pańskiego, drewniany (1838) z dzwonnica (XIX w.) w miejscowości Górzanka, spichrz w Myczkowcach (1 poł. XIX w.), dzwonnica cerkiewna (XIX w.) w miejscowości Terka, chałupa nr 10 (1 poł. XIX w.) w Wołkowyi (przeniesiona do Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku).

Bogactwo dziedzictwa kulturowego tworzy potencjał do budowania ciekawej i bogatej oferty turystycznej i wzmocnieniu rozpoznawalnej marki Bieszczad. Potencjał ten powinien być wykorzystywany przez cały rok. Występujące na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady cenne obiekty zabytkowe, w tym cerkwie i kościoły objęte ochroną konserwatorską, wymagają prac remontowo-konserwatorskich. Część z nich boryka się z problemami technicznymi, takimi jak degradacja elewacji, dachów czy detali architektonicznych, a także potrzebą odnowy i zabezpieczenia wyposażenia wnętrz. Istotnym deficytem pozostaje ograniczona dostępność obiektów dla mieszkańców i turystów. Wymagają one lepszego włączenia w ofertę kulturalno-turystyczną obszaru. Budynki i obiekty związane z dziedzictwem kulturowym Bieszczad, tj. m.in. liczne cerkwie, chyły oraz Bieszczadzka Kolej Wąskotorowa wymagają kompleksowego zachowania i udostępniania zasobów, a co za tym idzie podniesienie rangi obszaru Bieszczad. Równie istotne będzie uzupełnienie działań związanych z modernizacją, remontem i pracami konserwatorskimi obiektów zabytkowych z zagospodarowaniem terenów funkcjonalnie związanych z obiektami zabytkowymi dla udostępniania na cele turystyczne lub kulturalne.

Bieszczadzka Kolejka Leśna wymaga dostosowania infrastruktury i stacji kolejowych w Majdanie, Dołżycy i Balnicy do przemieszczania się po torach i obsługi turystów na poszczególnych stacjach. Obecny stan techniczny części torów stacyjnych nie zapewnia bezpiecznego manewrowania, transportu oraz odstawiania wagonów obserwacyjnych przy jednoczesnym utrzymaniu właściwej przepustowości linii kolejowej wykorzystywanej do obecnej jej działalności. Należy wykonać rewitalizację torów stacyjnych i szlakowych wraz z rozjazdami. Stan istniejących torów i rozjazdów jest określany jako zły, w większości tory te są zamknięte ze względu na negatywną ocenę przydatności eksploatacyjnej. Tory posiadają podkłady drewniane o zużyciu bardzo dużym spowodowaną daleko posuniętą wegetacją biologiczną, szyny z licznymi wadami oraz zużyciami bocznymi i pionowymi, podsypkę o zanieczyszczeniu dochodzącym do 100%. Na torach są obserwowane nierówności pionowe oraz poziome spowodowane wadliwościami podtorza w postaci uplastycznionych gruntów spoistych, co częściowo objawia się poprzez wychłapy obserwowane w podsypce toru. Konieczność rewitalizacji infrastruktury kolejowej jest podyktowana specjalnymi potrzebami ruchowymi na stacjach i szlakach.

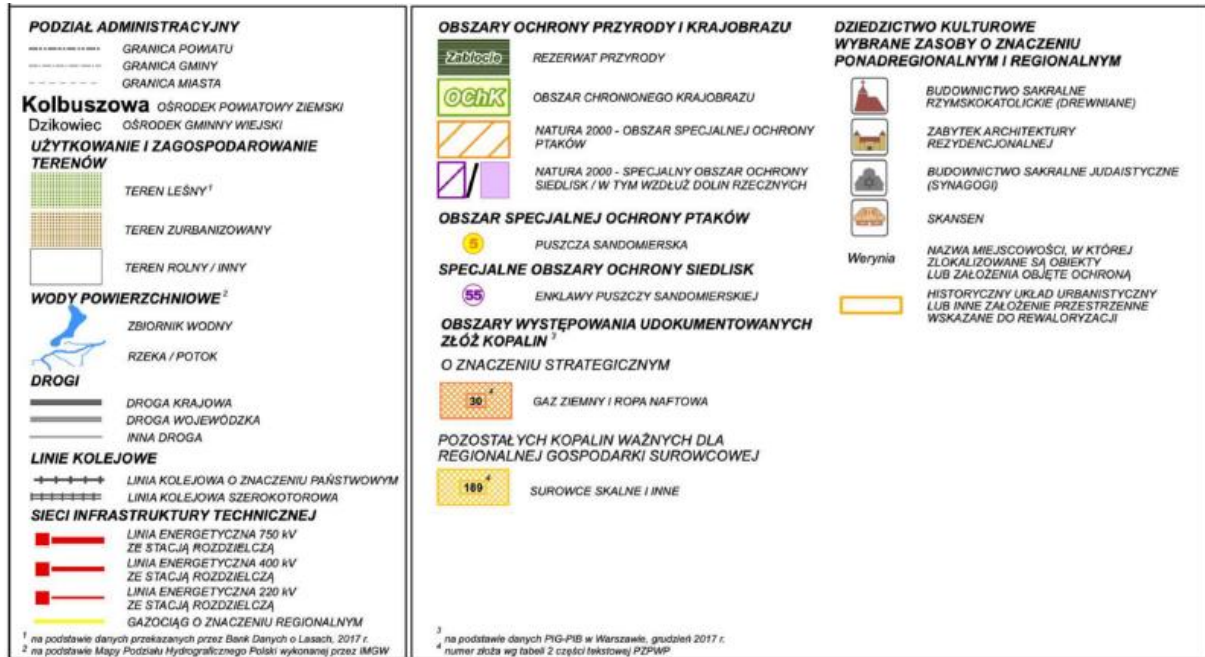
Na rysunku 18 przedstawiono najważniejsze elementy środowiska przyrodniczego i kulturowego na obszarze Partnerstwa Turystyczne Bieszczady, wyodrębnione w *Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego – Perspektywa 2030*.

Rysunek 18 Fragment mapy: Środowisko przyrodnicze i kulturowe

Źródło: Załącznik Nr 3 do Uchwały Nr LIX/930/18 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 27 sierpnia 2018 r., Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego – Perspektywa 2030, Mapa 2 Środowisko przyrodnicze i kulturowe

Rysunek 19 Legenda do treści mapy: Środowisko przyrodnicze i kulturowe

Źródło: Załącznik Nr 3 do Uchwały Nr LIX/930/18 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 27 sierpnia 2018 r., Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego – Perspektywa 2030, Mapa 2 Środowisko przyrodnicze i kulturowe

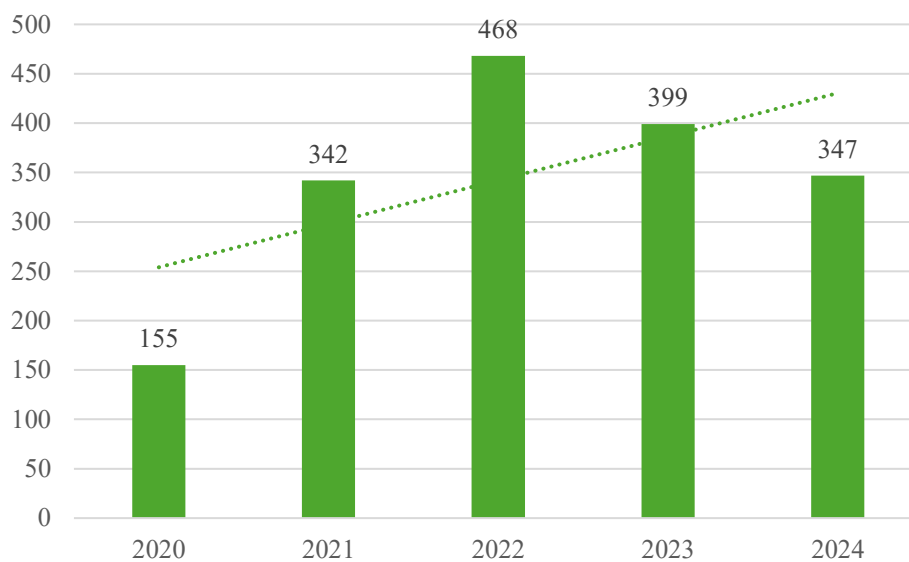
Ważnym elementem dziedzictwa kulturowego jest dziedzictwo lokalne, w tym działalność instytucji kultury. Kultura ma zasadniczy wpływ na jakość życia, tworząc relacje społeczne i pomagając w zaspokajaniu indywidualnych potrzeb niematerialnych, musi być jednak stale rozwijana. Duże znaczenie w tym aspekcie ma funkcjonująca infrastruktura kulturalna. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym gminy o charakterze obowiązkowym. Gminy organizują działalność kulturalną poprzez tworzenie samorządowych instytucji kultury, dla których prowadzenie tego typu działalności jest głównym celem statutowym. Wartość wskaźnika *liczba organizowanych imprez przez centra, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice* świadczy o aktywności kulturalnej mieszkańców, ich chęci wspólnej realizacji przedsięwzięć, przywiązania i więzi z miejscem zamieszkania.

Zgodnie z danymi GUS, w 2024 r. instytucje kultury z gmin Partnerstwa zorganizowały 347 imprez, w których uczestniczyło 29 328 osób. Na wykresie 26 przedstawiono liczbę zorganizowanych imprez przez jednostki kultury na terenie gmin Partnerstwa w latach 2020–2024, na wykresie 27 – ilość uczestników tych imprez, natomiast na wykresie 28 porównano wartości wskaźnika *liczba organizowanych imprez przez centra, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców* do średniej dla obszarów podobnych, województwa podkarpackiego oraz Polski.

Warto zwrócić uwagę na wartości wskaźnika *liczba uczestników imprez organizowanych przez centra, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców* dla Gminy Cisna – według danych GUS w latach 2020–2024 były one kilkakrotnie wyższe niż w porównywanych jednostkach, jak również wyższe od gmin Partnerstwa. Wartość tego wskaźnika w Gminie Cisna w 2024 r. wynosiła 7 172, podczas gdy dla województwa podkarpackiego: 1 217, a dla Polski: 937. Podobnie kształtował się wskaźnik *liczba organizowanych imprez przez centra, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice na 10 tys. mieszkańców* – w Gminie Cisna w 2024 r. wyniósł 663, podczas gdy średnia dla województwa

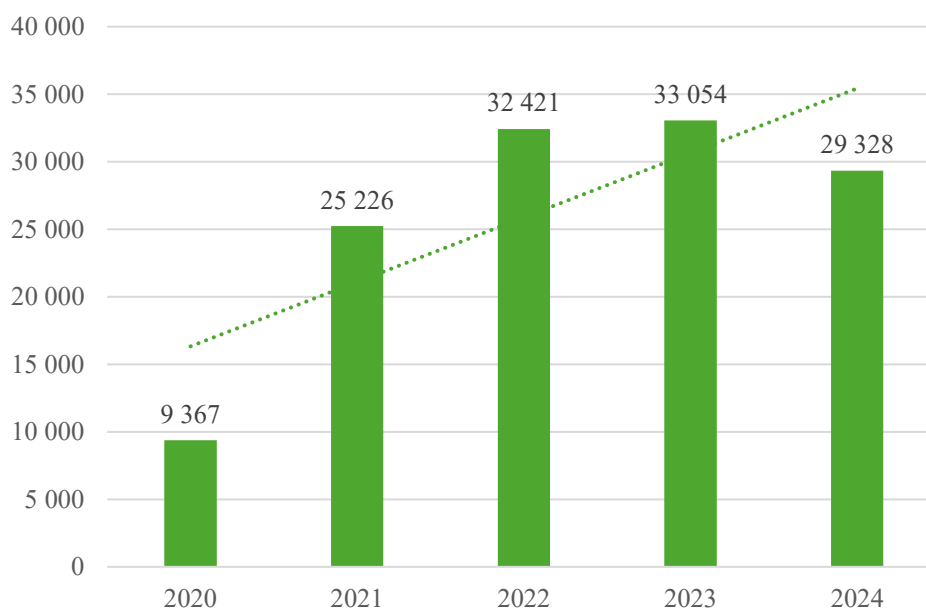
podkarpackiego 78, a dla Polski – 74. Na terenie Gminy Cisna corocznie organizowane są liczne festiwale, które przyciągają wielu turystów, w 2024 r. odbyły się m.in.: XIX Bieszczadzkie Spotkania Muzyczne Bies Czaad Blues, XVI Festiwal Natchnieni Bieszczadem, X Festiwal Biegu Rzeźnika, II Festiwal Kultury Karpat EtnoBieszczady w Cisnej⁴⁶.

Wykres 26 Liczba organizowanych imprez przez centra, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2020–2024

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

Wykres 27 Liczba uczestników imprez organizowanych przez centra, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2020–2024

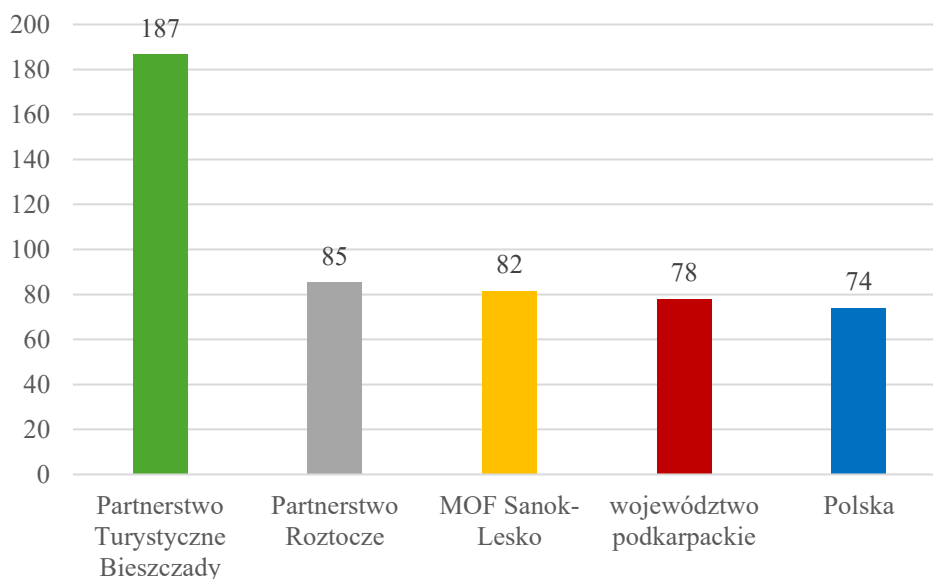

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

⁴⁶ Strona internetowa Gminnego Centrum Kultury i Ekologii w Cisnej, cisna.pl

Na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady istnieje pobyt na imprezy, które zaspokajają nie tylko potrzeby mieszkańców w tej materii, ale też przyciągają turystów i odwiedzających, a tym samym promują obszar.

Wykres 28 Liczba organizowanych imprez przez centra, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice na 10 tys. mieszkańców na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2024 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

Poza działalnością widniejącą w statystykach GUS, centra i ośrodki kultury oraz świetlice wiejskie prowadzą działalność na mniejszą skalę, stanowią bowiem miejsca spotkań lokalnej społeczności, integracji, wymiany doświadczeń, dają możliwość spędzania czasu w ciekawy sposób, organizowane są w takich miejscach wystawy, odczyty, prelekcje, wieczorki, konferencje, zebrania, spotkania dyskusyjne, zabawy taneczne, festyny, loterie i aukcje.

Do podmiotów szerzących kulturę o oddziaływaniu ponadlokalnym na obszarze Partnerstwa Turystyczne Bieszczady należą m.in.:

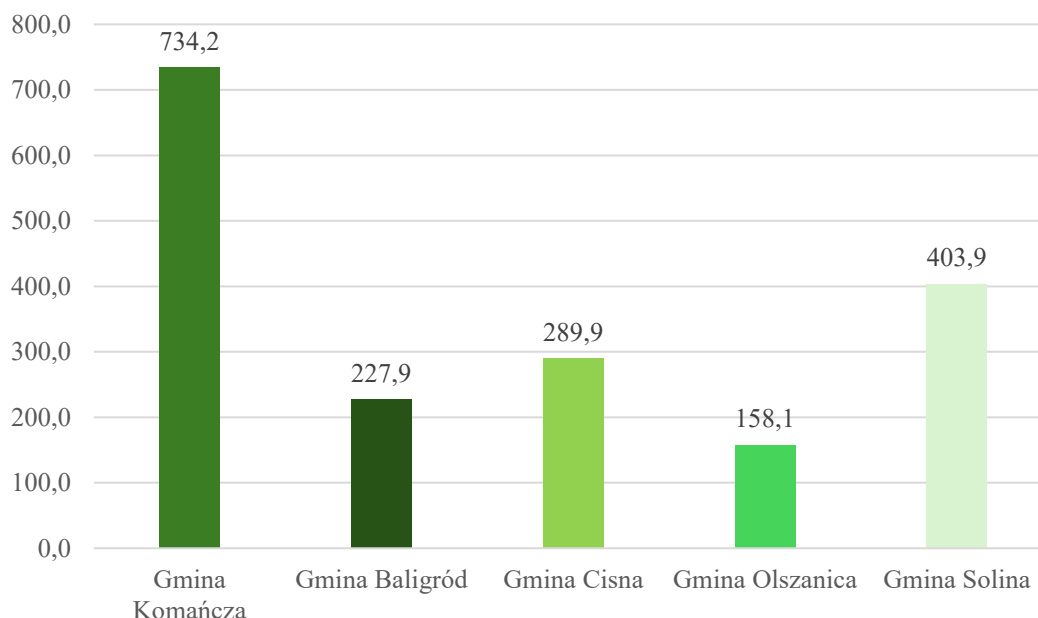
- Gminny Ośrodek Kultury w Komańczy;
- Gminny Ośrodek Kultury w Baligrodzie, Gminna Biblioteka Publiczna w Baligrodzie;
- Gminne Centrum Kultury i Ekologii w Cisnej, w skład którego wchodzi: Dom Kultury, Gminna Biblioteka Publiczna oraz Informacja Turystyczna;
- Gminna Biblioteka Publiczna w Olszanicy,
- Gminny Ośrodek Kultury, Sportu i Turystyki w Solinie z/s w Polańczyku;

- Koła Gospodyń Wiejskich, filie ośrodków kultury, filie bibliotek, świetlice i kluby wiejskie.

Według danych ze Statystycznego Vademecum Samorządowego⁴⁷, na terenie gmin wchodzących w skład Partnerstwa w 2024 r. łącznie działało 21 grup artystycznych z liczbą 185 uczestników, najwięcej grup zarejestrowanych było w Gminie Komańcza (8), natomiast grupy artystyczne nie funkcjonowały w Gminie Olszanica. W gminach Baligród, Cisna i Solina w 2024 r. działały 24 kluby/koła/sekcje, najwięcej w Gminie Cisna (11), które zrzeszały w sumie 249 członków. W 2023 r. na terenie gmin Partnerstwa funkcjonowało 15 bibliotek z filiami, najwięcej w Gminie Solina (5), które zaspokajały potrzeby oświatowe, kulturalne i informacyjne gminnej społeczności oraz uczestniczyły w upowszechnianiu wiedzy, kultury i promocji czytelnictwa.

Według danych GUS z 2023 r. wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w przeliczeniu na 1 mieszkańca, które obrazują zaangażowanie samorządu w kreowanie oferty kulturalnej, osiągnęły największe wartości w Gminie Komańcza: 734,2 zł, natomiast najmniejsze w Gminie Olszanica – 158,1 zł, podczas gdy średnia dla Partnerstwa wyniosła 376,5 zł. Na wykresie 29 przedstawiono wartość wskaźnika *wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w przeliczeniu na 1 mieszkańca* w gminach Partnerstwa.

Wykres 29 Wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego (zł) w przeliczeniu na 1 mieszkańca w gminach Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2023 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

⁴⁷ Statystyczne Vademecum Samorządowe, portal GUS, svs.stat.gov.pl

Obszar Partnerstwa Turystyczne Bieszczady posiada deficyty w zakresie atrakcyjnego wizerunku obszaru jako miejsce świadczenia wysokiej jakości usług z zakresu kultury, w szczególności powiązanej z funkcjami turystycznymi. Luki w tym zakresie powinny być uzupełnianie poprzez unikalne i konkurencyjne przestrzenie i obiekty sprzyjające zachowaniu dziedzictwa kulturowego i specyfiki obszaru. Konieczne jest podejmowanie dalszych działań aby zachować dziedzictwo kulturowe występujące na obszarze partnerstwa oraz stwarzać warunki do rozwijania i korzystania z nowych funkcji kultury zarówno dla mieszkańców oraz turystów odwiedzających teren Bieszczad.

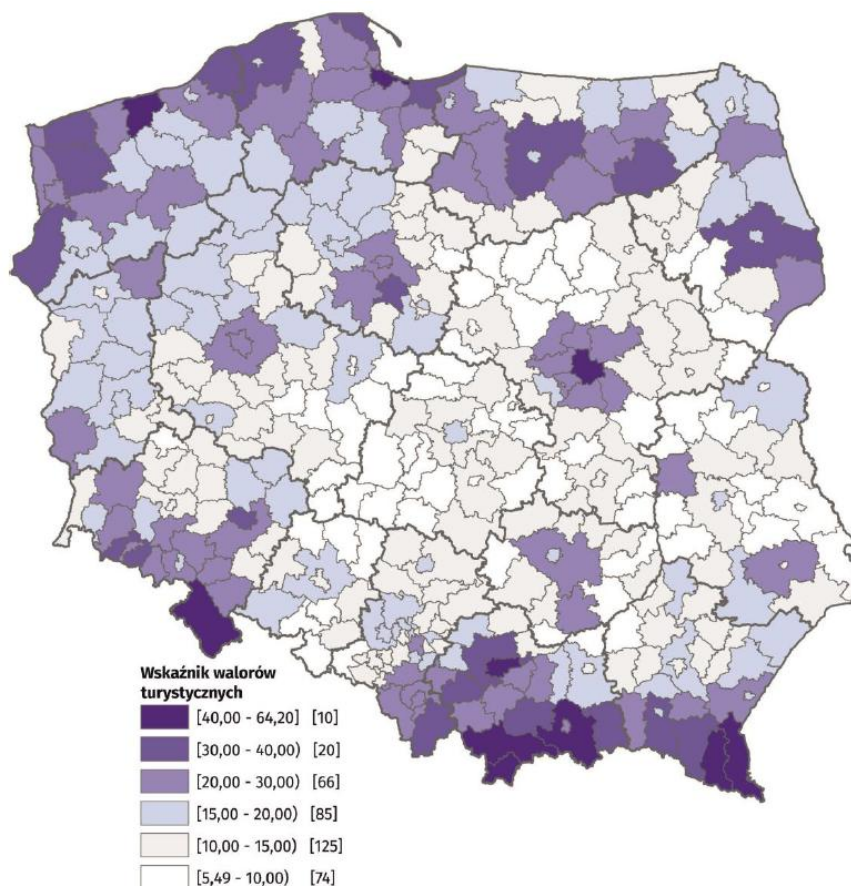
Konieczne jest wzmocnienie potencjału instytucji kultury na obszarze Partnerstwa Turystyczne Bieszczady oraz wspieranie rozwoju turystyki kulturowej, zwiększającej dostępność do dziedzictwa oraz wzmacniającej poczucie przywiązania do obszaru. Istotną rolę w upowszechnianiu dziedzictwa kulturowego obszaru Partnerstwa Turystyczne Bieszczady pełnią w szczególności ośrodki i centra kultury, a także biblioteki i świetlice wiejskie prowadzące działalność kulturalną. Na terenie Partnerstwa znajdują się obiekty, w których świadczone są usługi z zakresu kultury obejmujące działania związane z organizacją, promocją i udostępnianiem dóbr kultury. Służą one zaspokajaniu potrzeb oświatowych, kulturalnych i informacyjnych społeczeństwa, uczestnicząc również w upowszechnianiu wiedzy i kultury, poprzez organizacje różnego rodzaju wydarzeń kulturalnych. Niestety niektóre obiekty instytucji kultury są w złym stanie techniczny i funkcjonalnie niedostosowane do świadczenia usług kultury na odpowiednim poziomie – wymagają remontu i adaptacji.

7. Sport, turystyka i rekreacja

Atrakcyjność turystyczna danego obszaru to właściwości, które wynikają z różnych cech środowiska przyrodniczego, jak również ze środowiska kulturowego. Cechy te wzbudzają zainteresowanie turystów i przyciągają ich w dane miejsce. O atrakcyjności danego miejsca decydują również atrakcje turystyczne, zagospodarowanie terenu oraz dostęp komunikacji⁴⁸. Atrakcja turystyczna to z kolei cokolwiek, co przyciąga ludzi w dane miejsce i ich zaciekawia⁴⁹. Są to również wszystkie atrakcje, które skłaniają danego turystę bądź grupę turystów do opuszczenia miejsca zamieszkania. Określone bogactwa, produkty, wizerunki, miejsca unikalne, cechy oraz atrybuty⁵⁰.

Miarą oceniającą atrakcyjność turystyczną danego obszaru jest wskaźnik walorów turystycznych (mapa 26), dostępny w Banku Danych Lokalnych. Uwzględnia on różnorodne czynniki, w tym kulturowe, środowiskowe, infrastrukturę turystyczną oraz negatywne zjawiska, jak zanieczyszczenie czy przestępczość.

Mapa 26 Wskaźnik walorów turystycznych w 2023 r.

⁴⁸Kowalczyk A. *Fenomenologia przestrzeni turystycznej*, Turyzm 2014, s. 12, [w]: Encyklopedia Zarządzania, mfiles.pl

⁴⁹Lundberg D., *The Tourist Business*, New York Van Nostrand Reinhold, 1985 s. 33, [w]: Encyklopedia Zarządzania, mfiles.pl

⁵⁰Nowacki M., *Atrakcje turystyczne, dziedzictwo i jego interpretacja – jako produkt turystyczny*, Akademia Wychowania Fizycznego, Poznań 2013, s. 3, [w]: Encyklopedia Zarządzania, mfiles.pl

Źródło: *Walory turystyczne w powiatach i ich otoczeniu w 2023 r.*, GUS, *stat.gov.pl*

Gminy Baligród, Cisna, Olszanica i Solina leżące w powiecie leskim znalazły się wśród powiatów o najwyższych wartościach wskaźnika, natomiast Gmina Komańcza leżąca w powiecie sanockim – wśród powiatów z wysoką wartością wskaźnika. W zestawieniu walorów turystycznych dominują największe miasta bogate w zasoby kultury i dziedzictwa narodowego (Warszawa, Kraków, Gdańsk), ale obok nich powiaty ziemskie górskie (nowosądecki, kłodzki, nowotarski, tatrzański, bieszczadzki, leski) i nadmorskie (kołobrzeski, słupski, kamieński). Partnerstwo Turystyczne Bieszczady obok atrakcyjnych zasobów krajobrazowych dysponuje także walorami uzdrowiskowymi i bogatymi obszarami chronionej przyrody. Warto zaznaczyć, że województwo podkarpackie uplasowało się na 6. miejscu w Polsce wśród województw z najwyższą wartością wskaźnika *walory turystyczne województw* – najbardziej atrakcyjne pod względem turystycznym są województwa: małopolskie, zachodniopomorskie i pomorskie, a następnie z bardzo podobnym wynikiem: dolnośląskie, warmińsko-mazurskie i podkarpackie⁵¹.

Informacje na temat atrakcji turystycznych oraz miejsc wartych odwiedzenia w Bieszczadach można pozyskać w biurach Informacji Turystycznej znajdujących się na terenie gmin Partnerstwa. Atrakcje polecane przez Podkarpacką Regionalną Organizację Turystyczną na terenie gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady, to:

- Bieszczadzki Park Narodowy,
- Jezioro Solińskie,
- Zapora wodna w Solinie,
- Bieszczadzkie Drezyny Kolejowe,
- Bieszczadzka Kolejka Leśna,
- Cerkiew w Turzańsku,
- Bieszczadzka Szkoła Rzemiosła,
- Park Gwiazdowego Nieba „Bieszczady”.

W gminach Partnerstwa nie ma wielu atrakcji dla rodzin z najmłodszymi dziećmi: bezpiecznych, edukacyjnych, angażujących. Powinny oferować różnorodne formy aktywności, dostosowane do różnych grup wiekowych, i stwarzać możliwość wspólnej zabawy i nauki. Idealne atrakcje to te, które łączą zabawę z edukacją, rozwijają kreatywność i pozwalają na aktywne spędzanie czasu. Jeżeli popatrzymy na województwo podkarpackie wyłącznie oczami oceniających atrakcje i piszących blogi, to pojawia się wizerunek województwa przyjaznego rodzinnemu wypoczynkowi z dziećmi, z dobrze przygotowaną infrastrukturą turystyczną i przystępnego cenowo, cichego i spokojnego, umożliwiającego relaks, którego klimat budują historia, tajemniczość i odludność oraz cerkwie i ikony, ale także regionalna kuchnia. Atrakcje turystyczne powinny być przyjazne dzieciom w warstwie multimedialnej i pokazów. Z perspektywy najmłodszych odbiorców nie bez znaczenia jest możliwość obcowania ze zwierzętami zagrodowymi⁵².

O atrakcyjności turystycznej gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady świadczą unikatowe krajobrazy, urozmaicona rzeźba terenu oraz liczne zasoby leśne, które w dużej mierze sprzyjają turystyce rowerowej. Rozwijająca się infrastruktura rowerowa w miastach

⁵¹ *Walory turystyczne w powiatach i ich otoczeniu w 2023 r.*, GUS, *stat.gov.pl*

⁵² Podkarpacki Barometr Turystyczny 2023/2024, *podkarpackie.travel/podkarpacki-barometr-turystyczny*

i w terenie, moda na zdrowy tryb życia, liczne imprezy masowe dla rowerzystów, na różnym poziomie zaawansowania i możliwość wspólnych rodzinnych wypraw rowerowych spowodowały, że ten rodzaj aktywności dołączył do czołówki najpopularniejszych form spędzania wolnego czasu Polaków⁵³. Według danych z GUS z 2023 r. wartość wskaźnika *długość dróg rowerowych ogółem* w Partnerstwie Turystyczne Bieszczady wynosiła 0,2 km – drogi rowerowe występowały tylko w Gminie Cisna. Natomiast wartość wskaźnika *drogi rowerowe na 100 km²* wyniosła 0,07 km, podczas gdy w województwie podkarpackim: 4,53 km, a w Polsce: 6,87 km. Badania ruchu turystycznego w województwie podkarpackim pokazują, że możliwości uprawiania różnych form turystyki aktywnej są jednym z kluczowych atutów regionu, a rozwój turystyki i rekreacji w oparciu o infrastrukturę rowerową może mieć pozytywne konsekwencje ekonomiczne, a tym samym poprawić poziom życia mieszkańców⁵⁴.

Ważnym aspektem rozwoju turystyki jest dostęp do infrastruktury towarzyszącej w postaci bazy noclegowej oraz dostęp do obiektów gastronomicznych. Baza noclegowa wpływa na rozwój turystyki, a także umożliwia uprawianie różnych rodzajów turystyki. Wielkość bazy noclegowej świadczy o poziomie rozwoju turystycznego, a tym samym o potencjale turystycznym. W 2024 r. na obszarze Partnerstwa znajdowało się 195 obiektów noclegowych, w tym 108 w Gminie Solina, 37 w Gminie Cisna, 18 w Gminie Komańcza, 17 w Gminie Olszanica, a 15 w Gminie Baligród, co przekładało się na 10 110 miejsc noclegowych. W latach 2020–2024 nastąpił wzrost liczby obiektów noclegowych o 18%, a najbardziej dynamiczny wzrost miał miejsce w 2024 r. w porównaniu z 2023 r. – o 24 obiekty (14%). Na terenie gmin Partnerstwa znajduje się 30,3% obiektów noclegowych z województwa podkarpackiego, co przekłada się na 29,2% miejsc noclegowych w województwie (tabela 8).

Tabela 8 Turystyczne obiekty i miejsca noclegowe ogółem (stan na 31 lipca) w gminach Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2020–2024

Jednostka terytorialna	Turystyczne obiekty i miejsca noclegowe ogółem									
	turystyczne obiekty noclegowe ogółem (stan na 31 lipca)					miejsca noclegowe ogółem (stan na 31 lipca)				
	2020	2021	2022	2023	2024	2020	2021	2022	2023	2024
Partnerstwo Turystyczne Bieszczady	165	161	165	171	195	8 558	9 217	8 884	9 200	10110
Gmina Komańcza	8	8	7	8	18	429	426	378	399	647
Gmina Baligród	8	9	10	14	15	417	518	506	789	885
Gmina Cisna	32	34	36	36	37	1 260	1 452	1 393	1 383	1 449
Gmina Olszanica	3	2	3	4	17	91	76	91	100	529
Gmina Solina	114	108	109	109	108	6 361	6 745	6 516	6 529	6 600
województwo podkarpackie	609	601	605	617	643	31723	33 155	32 928	33 179	34598

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Według danych GUS z 31 lipca 2024 r. na terenie gmin Partnerstwa znajdowały się różnorodne obiekty noclegowe – największą ilością miejsc noclegowych dysponowały zespoły domków turystycznych (2 568) i ośrodki wczasowe (1 914), a także pokoje gościnne i kwatery

⁵³ Wilczyński. B., *Wschodni Szlak Rowerowy GREEN VELO – mocny start i co dalej – głos w dyskusji nt. dalszego rozwoju sieciowego produktu turystycznego*, Biuletyn KPZK PAN, Zeszyt 269, rok 2018.

⁵⁴ Szpara K., Gierczak-Korzeniowska B., Stopa M., *Raport z badań ruchu turystycznego w województwie podkarpackim w 2021 roku*, Podkarpacka Regionalna Organizacja Turystyczna, Rzeszów 2021.

agroturystyczne (1 372) oraz zakłady uzdrowiskowe (995). Choć region dysponuje szeroką bazą noclegową, jej standardy są bardzo zróżnicowane, co może stanowić wyzwanie w zakresie przyciągania turystów poszukujących wysokiej jakości usług.

Zapotrzebowanie na sanatoria w Polsce jest wysokie, co skutkuje długim czasem oczekiwania na skierowanie do leczenia uzdrowiskowego (około 12 miesięcy). W miejscowości Polańczyk w Gminie Solina znajduje się pięć zakładów uzdrowiskowych: Sanatorium Uzdrowiskowe „Dedal”, Sanatorium Uzdrowiskowe „Solinka”, Sanatorium Uzdrowiskowe „Plon”, Sanatorium Uzdrowiskowe „Amer-Pol” i Sanatorium Uzdrowiskowe „Atrium”. Według danych GUS obiekty te w 2024 r. dysponowały liczbą łóżek: 873. Zakłady uzdrowiskowe pełnią istotną rolę w rozwoju turystyki zdrowotnej regionu, gdyż umożliwiają korzystanie z unikalnych właściwości bieszczadzskich leczniczych wód mineralnych, oferując szeroki zakres usług zdrowotnych i rehabilitacyjnych⁵⁵. Według danych GUS w 2024 r. w zakładach lecznictwa uzdrowiskowego wykonano 37,5 mln zabiegów leczniczych, najwięcej zabiegów przyrodoleczniczych (9,8 mln), w tym zabiegów borowinowych i kąpieeli mineralnych⁵⁶.

Rejestr Centralny Wykaz Obiektów Hotelarskich wykazuje w Gminie Solina dwa hotele 3-gwiazdkowe i jeden hotel 2-gwiazdkowy, a także jeden hotel 2-gwiazdkowy w Gminie Cisna i kolejny w Gminie Olszanica, poza tym jeden 1-gwiazdkowy pensjonat w Gminie Solina. Na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady nie ma hoteli o wyższym standardzie.

Oprócz bazy noclegowej bardzo ważna jest oferta gastronomiczna. Ze względu na to, że baza noclegowa jest najbardziej rozwinięta w Gminie Solina, tam znajduje się najwięcej lokali gastronomicznych. Według danych GUS z 31 lipca 2024 r. wartość wskaźnika *placówki gastronomiczne w turystycznych obiektach noclegowych* na terenie gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady wynosiła 59 (15% wartości wskaźnika dla województwa podkarpackiego), w tym 35 w Gminie Solina, co jest najprawdopodobniej związane z intensywnym ruchem turystycznym w rejonie Jeziora Solińskiego.

Istotnym elementem oferty gastronomicznej Partnerstwa są gospodarstwa specjalizujące się w produkcji tradycyjnych wyrobów, szczególnie serów kozich, a także Browar Ursa Maior w Uhercach Mineralnych, który jest częścią Centrum Wielkiej Niedźwiedzicy – centrum sztuki, kreatywności i designu⁵⁷.

Jednym z zadań własnych gminy jest zaspokajanie potrzeb lokalnej społeczności w zakresie kultury fizycznej, w tym tworzenie terenów rekreacyjnych oraz urządzeń sportowych. Służy temu rozbudowana infrastruktura sportowa, która obejmuje m. in. boiska sportowe, hale sportowe, sale gimnastyczne, baseny, korty tenisowe, stoki i skocznie narciarskie, czy też skateparki. Na obszarze Partnerstwa znajdują się obiekty infrastruktury sportowej, m.in.:

⁵⁵ Strony internetowe zakładów uzdrowiskowych w Polańczyku: sanatoriumdedal.pl, solinka.net2000.pl, sanatorium-plon.com, amer-pol.com.pl, dwatrium.pl

⁵⁶ Działalność lecznicza zakładów lecznictwa uzdrowiskowego i stacjonarnych zakładów rehabilitacji leczniczej w 2024 r., GUS, stat.gov.pl

⁵⁷ Strona internetowa Bieszczadzkiej Wytwórni Piwa, ursamaior.pl

- Gmina Komańcza: boiska sportowe w miejscowościach Smolnik i Wisłok Wielki, Czystograb, sala gimnastyczna i boisko sportowe w Rzepedzi (planowane zakończenie w sierpniu 2025 r.)⁵⁸;
- Gmina Baligród: boisko „Orlik” w Baligrodzie⁵⁹;
- Gmina Cisna: boiska wielofunkcyjne „Orlik” w Cisnej i Sierakowie Śląskim, boiska wielofunkcyjne w miejscowościach: Molna, Panoszów, Wędzina, skatepark w Cisnej, 7 boisk trawiastych, 6 siłowni na świeżym powietrzu⁶⁰, stacja narciarska w Kalnicy;⁶¹
- Gmina Olszanica: Hala Sportowa w Olszanicy, stadiony piłkarskie w Uhercach Mineralnych i w Olszanicy⁶², Centrum Turystyki Aktywnej i Sportu Bieszczad.ski Wańkowa (stacja narciarska, zjazd tyrolski, tor tubingowy)⁶³;
- Gmina Solina: boisko sportowe w Polańczyku, boiska wielofunkcyjne w Bóbrce, Wołkowyi i Berezce, korty tenisowe w Polańczyku, siłownie wewnętrzne w Myczkowcach i Polańczyku, a także 10 siłowni zewnętrznych⁶⁴.

Według danych GUS, w 2024 r. na terenie Partnerstwa funkcjonowało sześć klubów sportowych: trzy w Gminie Solina, dwa w Gminie Cisna i jeden w Gminie Olszanica. Wartość wskaźnika *liczba członków klubów sportowych* w 2024 r. wyniosła 214.

⁵⁸ Raport o stanie Gminy Komańcza za 2024 rok, Biuletyn Informacji Publicznej Urzędu Gminy Komańcza, komancza.pl/bip/i/3319

⁵⁹ Strona internetowa Urzędu Gminy Baligród, baligrod.pl/kultura-fizyczna

⁶⁰ Strona internetowa Gminy Cisna, ciasna.pl/cms/5789/obiekty_sportu_i_rekreacji

⁶¹ Strona internetowa stacji narciarskiej Kalnica, kalnica.eu

⁶² Strona internetowa Gminy Olszanica, gminaolszanica.pl/strefa-mieszkanca/oswiata-kultura-sport/obiekty-sportowe/

⁶³ Strona internetowa Centrum Turystyki Aktywnej i Sportu BIESZCZAD.ski Wańkowa, bieszczad.ski

⁶⁴ Strona internetowa Gminnego Ośrodka Kultury, Sportu i Rekreacji w Solinie z/s w Polańczyku, goksolina.pl/obiekty-sportowe

8. Planowanie i zagospodarowanie przestrzenne

System planowania przestrzennego w Polsce odbywa się zgodnie z zapisami *Ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (Dz. U. z 2024 r. poz. 1130 z późn. zm.). Struktura systemu jest zhierarchizowana, podzielona na 3 szczeble, tj.: krajowy, regionalny, lokalny. Zgodnie z art. 1 ustawy określa się:

- zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej;
- zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy – przyjmując ład przestrzenny i zrównoważony rozwój za podstawę tych działań.

Ustalając przeznaczenie terenu lub określając potencjalny sposób jego zagospodarowania, a także wykorzystania, brany jest pod uwagę zarówno interes publiczny, jak i interesy prywatne, w tym zgłaszane w postaci wniosków i uwag, zmierzające do ochrony istniejącego stanu zagospodarowania terenu, jak i zmian w zakresie jego zagospodarowania, a także analizy ekonomiczne, środowiskowe i społeczne.

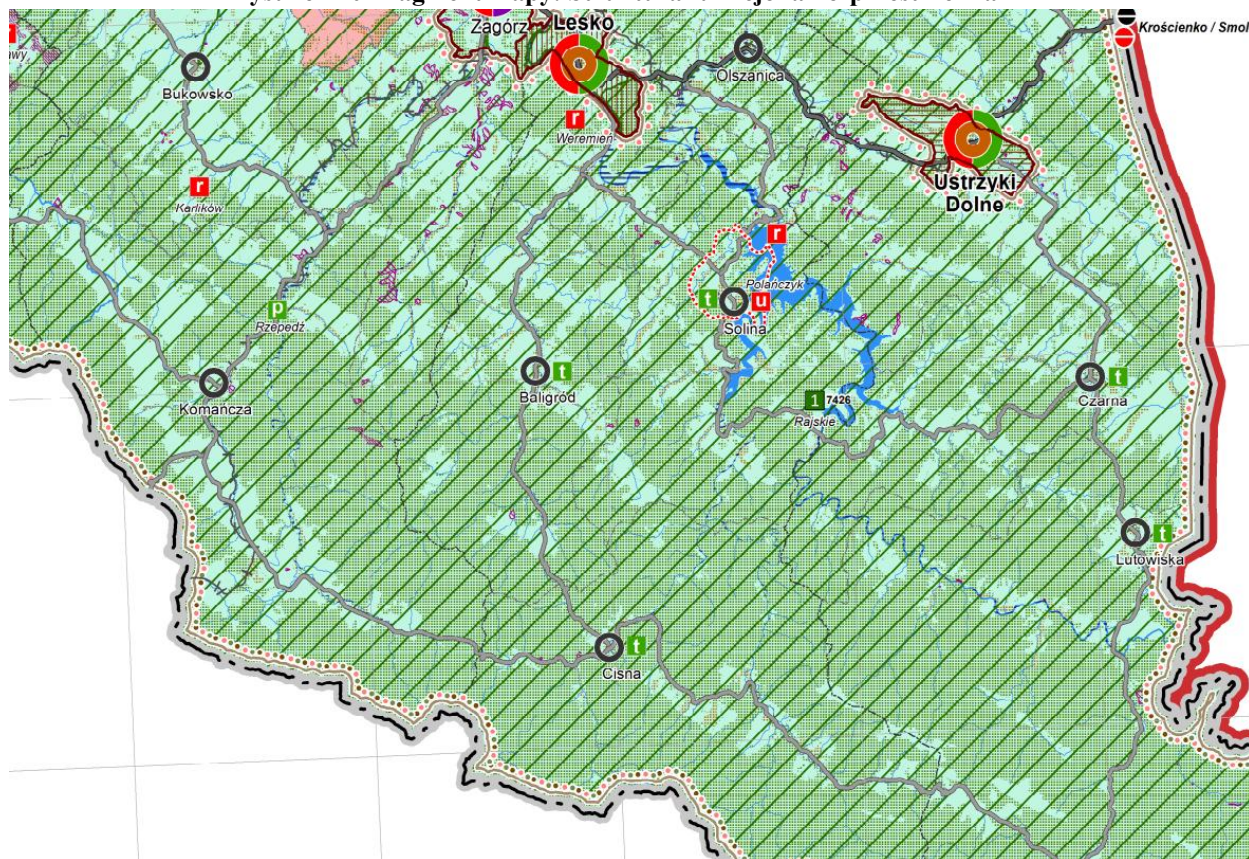
W dniu 24 września 2023 r. weszła w życie nowelizacja ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw. Gmina musi ustalić plan ogólny, który ma zastąpić studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Jednym z najważniejszych rozwiązań reformy systemu planowania i zagospodarowania przestrzennego jest uchylenie z dniem 1 stycznia 2026 r. przepisów upoważniających do wydawania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy – rolę studium w zakresie określenia ram polityki przestrzennej ma spełniać Strategia Rozwoju Gminy. Ogólny kierunek polityki przestrzennej przyjęty w Strategii będzie podlegał doprecyzowaniu i przełożeniu na konkretne normy dotyczące zagospodarowania przestrzennego w planie ogólnym (schemat zagospodarowania przestrzeni), a następnie w ramach rozstrzygnięć podejmowanych w planach miejscowych i decyzjach o warunkach zabudowy. Plan ogólny będzie stanowił akt prawa miejscowego. Gminy Partnerstwa Turystyczne Bieszczady przystąpiły do sporządzenia planu ogólnego podejmując następujące uchwały:

- *Uchwała Nr XI/95/2024 Rady Gminy Komańcza z dnia 19 grudnia 2024 r. w sprawie przystąpienia do sporządzania planu ogólnego Gminy Komańcza;*
- *Uchwały nr VI.40.2024 Rady Gminy Baligród z dnia 17 października 2024 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia Planu Ogólnego Gminy Baligród;*
- *Uchwała Nr V/29/24 Rady Gminy Cisna z dnia 7 sierpnia 2024 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia Planu Ogólnego Gminy Cisna;*
- *Uchwała Nr II/10/24 Rady Gminy Olszanica z dnia 21 maja 2024 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia Planu Ogólnego Gminy Olszanica;*
- *Uchwała Nr VI/38/24 Rady Gminy Solina z dnia 26 lipca 2024 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia Planu Ogólnego Gminy Solina.*

Jednym z najważniejszych rozwiązań reformy systemu planowania i zagospodarowania przestrzennego będzie uchylenie przepisów upoważniających do wydawania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy – rolę studium w zakresie określenia ram polityki przestrzennej ma spełniać strategia rozwoju gminy. Ogólny kierunek polityki przestrzennej przyjęty w strategii gminnej/ponadlokalnej będzie podlegał doprecyzowaniu i przełożeniu na konkretne normy dotyczące zagospodarowania przestrzennego w planie ogólnym (schemat zagospodarowania przestrzeni), a następnie w ramach rozstrzygnięć podejmowanych w planach miejscowych i decyzjach o warunkach zabudowy.

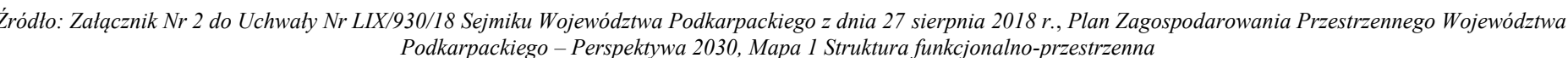
W Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego – Perspektywa 2030 miejscowości Baligród, Cisna i Solina zostały zaliczone do turystycznych obiektów infrastruktury gospodarczej, miejscowość Rzepedź do produkcyjno-przemysłowych obiektów infrastruktury gospodarczej, natomiast Polańczyk do obiektów infrastruktury społecznej – uzdrowiska, a Myczkowce do rekreacji i sportu (rysunek 20)⁶⁵.

Rysunek 20 Fragment mapy: Struktura funkcjonalno-przestrzenna

Źródło: Załącznik Nr 2 do Uchwały Nr LIX/930/18 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 27 sierpnia 2018 r., Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego – Perspektywa 2030, Mapa 1 Struktura funkcjonalno-przestrzenna

⁶⁵Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego – Perspektywa 2030.

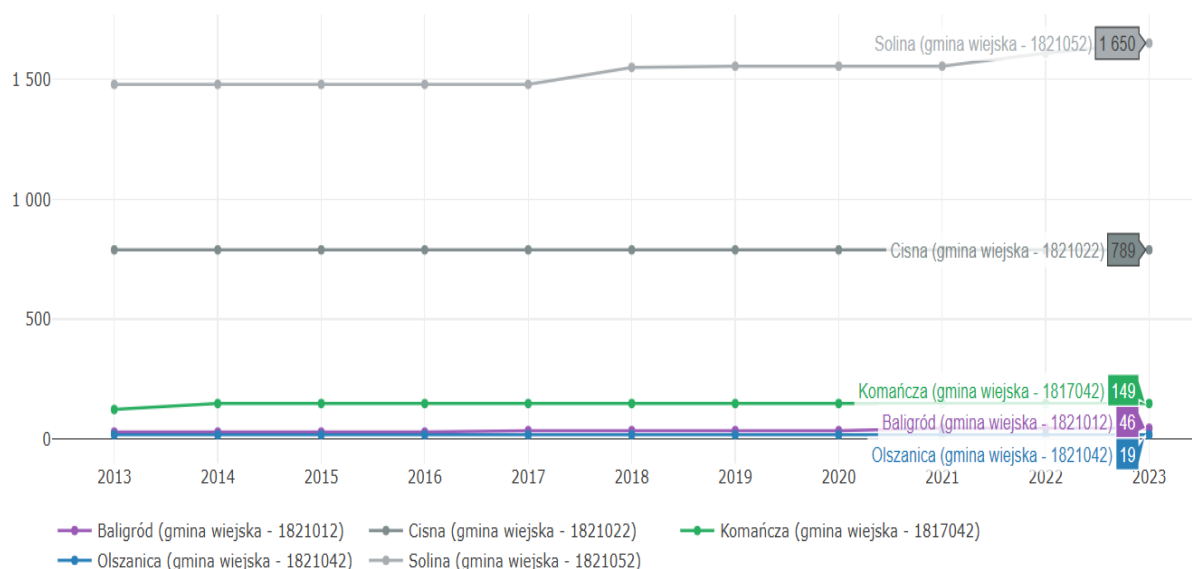

Ład przestrzenny jest ważną kwestią w kreowaniu zagospodarowania przestrzennego danej jednostki. Tworzenie i jednocześnie utrzymanie ładu przestrzennego to zadanie samorządu gminnego, które jest zarówno celem działań gospodarki przestrzennej, jak i środkiem do uzyskania środowiska zamieszkania, pracy i wypoczynku w jak najwyższym stopniu oddziałującego pozytywnie pod względem funkcjonalnym i estetycznym na mieszkańców i innych użytkowników. Jedynym skutecznym narzędziem tworzenia ładu przestrzennego jest prawo miejscowe, wyrażone w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Niewielkie obszary gmin Partnerstwa objęte są Miejscowymi Planami Zagospodarowania Przestrzennego (MPZP) – wykres 30. Według danych GUS z 2023 r. największy udział powierzchni objętej obowiązującymi MPZP w powierzchni ogółem miała Gmina Solina – 8,9% oraz Gmina Cisna: 2,7%, natomiast pozostałe gminy miały znikome pokrycie MPZP: Gmina Komańcza 0,4%, Gmina Baligród 0,3%, a Gmina Olszanica 0,2%.

W 2023 r. w Gminie Cisna obowiązywało 58 MPZP, w Gminie Solina – 50, w Gminie Baligród 21, natomiast najmniej w gminach Komańcza (10) i Olszanica (9)⁶⁶.

Wykres 30 Powierzchnia gmin objęta obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego (w ha) w gminach Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2013–2023

Źródło: Program Rozwój Lokalny, analizy.monitorrozwaju.pl, inf. z dn. 20.06.2025 r.

Poza Studium oraz MPZP, dokumentem który określa przeznaczenie terenu i charakteryzuje obszar jest program rewitalizacji. Zgodnie z ustawą o rewitalizacji obszar zdegradowany to obszar gminy znajdujący się w stanie kryzysowym z powodu koncentracji negatywnych zjawisk społecznych, w szczególności bezrobocia, ubóstwa, przestępczości,

⁶⁶ Program Rozwój Lokalny, analizy.monitorrozwaju.pl, inf. z dn. 20.06.2025 r.

niskiego poziomu edukacji lub kapitału społecznego, a także niewystarczającego poziomu uczestnictwa w życiu publicznym.

Wszystkie gminy Partnerstwa Turystyczne Bieszczady przyjęły programy rewitalizacji – w wyniku przeprowadzonej diagnozy w podziale na jednostki referencyjne gmin i delimitacji obszaru zdegradowanego, wyznaczono obszary rewitalizacji:

- *Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Komańcza na lata 2017–2023* – dwa podobszary rewitalizacji: sołectwo Komańcza i sołectwo Szczawne⁶⁷;
- *Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Baligród na lata 2016–2023* – obszar rewitalizacji: część sołectwa Baligród⁶⁸;
- *Gminny Program Rewitalizacji dla Gminy Cisna na lata 2016–2020* – dwa podobszary rewitalizacji: podobszar I – część miejscowości Wetlina, podobszar II – część miejscowości Cisna⁶⁹;
- *Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Olszanica na lata 2017–2023* – na obszarze trzech sołectw: Olszanica, Wańkowa, Zwierzyń⁷⁰;
- *Gminny Program Rewitalizacji dla Gminy Solina 2016–2022* – na części obszaru trzech sołectw: Solina, Myczków i Berezka⁷¹.

W programach zostały określone potrzeby rewitalizacyjne spowodowane negatywnymi zjawiskami występującymi w sferze społecznej oraz w co najmniej jednej ze sfer: gospodarczej, środowiskowej, przestrzenno-funkcjonalnej, technicznej. Gminy nie posiadają aktualnych programów rewitalizacji.

⁶⁷ *Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Komańcza na lata 2017–2023.*

⁶⁸ *Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Baligród na lata 2016–2023.*

⁶⁹ *Gminny Program Rewitalizacji dla Gminy Cisna na lata 2016–2020.*

⁷⁰ *Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Olszanica na lata 2017–2023.*

⁷¹ *Gminny Program Rewitalizacji dla Gminy Solina 2016–2022.*

9. Bezpieczeństwo publiczne

Bezpieczeństwo publiczne to ogół warunków i instytucji chroniących obywateli oraz majątek ogólnonarodowy, ustrój i suwerenność państwa przed zjawiskami groźnymi dla ładu prawnego, głównie w stanach nadzwyczajnych⁷². Bezpieczeństwo publiczne jest także stanem w społeczeństwie, który umożliwia jego sprawne funkcjonowanie. Innym podejściem do bezpieczeństwa publicznego jest zapewnienie bezpieczeństwa niezwiązanego z czynnikiem ludzkim, ale zagrożeniami płynącymi z natury, takimi jak np. powodzie.

Głównym celem OSP jest działanie na rzecz ochrony życia, zdrowia i mienia przed pożarami, klęskami żywiołowymi i zagrożeniami ekologicznymi lub innymi miejscowymi zagrożeniami⁷³. Natomiast Policja to umundurowana i uzbrojona formacja służąca społeczeństwu i przeznaczona do ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz do utrzymywania bezpieczeństwa i porządku publicznego⁷⁴.

Na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady działa między innymi:

- Komenda Powiatowa Policji w Lesku;
- Komenda Powiatowa Policji w Sanoku;
- Komenda Powiatowa Państwowej Straży Pożarnej w Lesku;
- Komenda Powiatowa Państwowej Straży Pożarnej w Sanoku;
- Bieszczadzkie Wodne Ochotnicze Pogotowie Ratownicze w Polańczyku;
- Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe Grupa Bieszczadzka w Sanoku.

W dbanie o bezpieczeństwo mieszkańców gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady zaangażowanych jest 29 jednostek Ochotniczej Straży Pożarnej, w tym 11 włączonych do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego (KSRG)⁷⁵: OSP Komańcza, OSP Rzepedź, OSP Baligród, OSP Cisna, OSP Wetlina, OSP Olszanica, OSP Stefkowa, OSP Uherce Mineralne, OSP Bóbrka, OSP Myszkowce, OSP Polańczyk.

Według danych GUS za 2023 rok liczba zdarzeń wymagających udziału jednostek ochrony przeciwpożarowej na 1000 ludności wynosiła: Polska 13, Podkarpackie 12, Komańcza 20, Baligród 16, Cisna 28, Olszanica 15, Solina 35. Średnio na obszarze Partnerstwa liczba udziałów jednostek OSP w zdarzeniach jest dwukrotnie wyższa od średniej dla województwa i polski.

Na obszarze Partnerstwa Turystyczne Bieszczady widoczna jest potrzeba zwiększenia bezpieczeństwa publicznego na szlakach turystycznych i akwenach wodnych. Brakuje odpowiednio przygotowanych punktów ratowniczych, systemów monitoringu oraz nowoczesnego oznakowania tras i miejsc szczególnie narażonych na zagrożenia. Ograniczone są także zasoby sprzętowe służb ratowniczych, co utrudnia szybką reakcję w sytuacjach

⁷² Encyklopedia PWN, *bezpieczeństwo publiczne*, encyklopedia.pwn.pl, inf. z dnia 6.06.2025 r.

⁷³ Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, [gov.pl, gov.pl/web/kgpsp/komendy-wojewodzkie](https://gov.pl/web/kgpsp/komendy-wojewodzkie), inf. z dnia 6.06.2025 r.

⁷⁴ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz. U. z 2025 r. poz. 636).

⁷⁵ Wykaz jednostek OSP włączonych do KSRG, serwis Rzeczypospolitej Polskiej, Komenda Główna Państwowej Straży Pożarnej, gov.pl/web/kgpsp/osp-w-ksrg, inf. z dnia 6.06.2025 r.

kryzysowych. Wzmocnienie infrastruktury bezpieczeństwa, szkolenia dla turystów i lepsza koordynacja działań służb są niezbędne, aby podnieść poziom ochrony osób korzystających z bieszczadzkich szlaków i akwenów oraz zwiększyć atrakcyjność regionu jako bezpiecznego kierunku turystycznego. Największy problem jest w okresach wzmożonego ruchu turystycznego, gdy czasowo liczba turystów kilkunastokrotnie, przekracza liczbę stałych mieszkańców.

10. Polityka społeczna

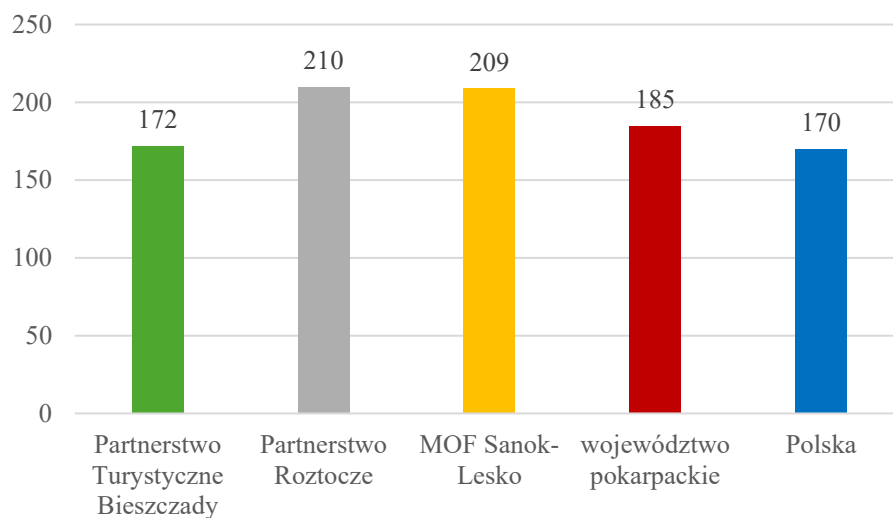
Pomoc społeczna polega na działaniu zmierzającym do zaspokojenia niezbędnych potrzeb życiowych osób i rodzin. Obowiązek wykonywania zadań pomocy społecznej z mocy ustawy spoczywa na gminie oraz na administracji rządowej. Z tego obowiązku wynika podział na zadania zlecone finansowane z budżetu centralnego i zadania własne, na które środki pochodzą z budżetu gminy. Bezpośrednio realizacją zobowiązań wobec ludności na terenie gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady zajmują się m.in. Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej oraz Punkt Konsultacyjno-Informacyjny Ds. Uzależnień i Przemocy w Rodzinie w Polańczyku⁷⁶.

Sytuację panującą na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w zakresie polityki społecznej obrazują następujące wskaźniki: *gospodarstwa domowe korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej wg kryterium dochodowego ogółem na 10 tys. mieszkańców, rodziny otrzymujące zasiłki rodzinne na dzieci ogółem, rodziny otrzymujące zasiłki rodzinne na dzieci w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców*.

W celu porównania między różnymi jednostkami terytorialnymi wskaźnika *gospodarstwa domowe korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej wg kryterium dochodowego ogółem*, poniżej oraz powyżej kryterium dochodowego – wartości podano | w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców. Jak wynika z danych przedstawionych w tabeli 9, wartości wskaźników utrzymywały wyraźny trend spadkowy w latach 2019–2023 – wszystkie gminy Partnerstwa w 2023 r. miały korzystniejsze wartości wskaźników niż w roku początkowym 2019, choć w gminach Komańcza, Cisna i Solina nastąpił wzrost wartości wskaźników w stosunku do roku poprzedniego – 2022. Wartości wskaźnika ogółem w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady były w 2023 r. niższe niż dla Partnerstwa Roztocze, MOF Sanok-Lesko i województwa podkarpackiego, jednak wyższe od średniej dla Polski (wykres 31). Największa liczba gospodarstw domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej ogółem na 10 tys. mieszkańców w 2023 r. wystąpiła na terenie Gminy Cisna (296), zaś najmniejsza – w Gminie Solina (104).

⁷⁶ Wykaz punktów konsultacyjnych (PK), punktów interwencji kryzysowej (PIK) i innych podmiotów, udzielających pomocy osobom/rodzinom dotkniętym przemocą domową, serwis Rzeczypospolitej Polskiej, gov.pl

Wykres 31 Gospodarstwa domowe korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej ogółem na 10 tys. mieszkańców dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2024 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

Tabela 9 Gospodarstwa domowe korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej wg kryterium dochodowego na 10 tys. mieszkańców w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w latach 2019–2023

Jednostka terytorialna	Gospodarstwa domowe korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej wg kryterium dochodowego na 10 tys. mieszkańców														
	ogółem					poniżej kryterium dochodowego					powyżej kryterium dochodowego				
	2019	2020	2021	2022	2023	2019	2020	2021	2022	2023	2019	2020	2021	2022	2023
Gmina Komańcza	189	162	154	157	177	117	106	102	83	90	73	55	52	74	87
Gmina Baligród	418	324	277	229	207	225	175	134	144	108	193	149	143	85	99
Gmina Cisna	351	351	243	230	296	276	269	172	189	160	75	82	71	41	136
Gmina Olszanica	225	231	207	183	176	159	156	122	111	116	65	75	84	72	60
Gmina Solina	165	131	110	86	104	103	77	63	65	50	62	54	48	21	54
Partnerstwo Turystyczne Bieszczady	243	213	183	162	172	155	136	107	104	95	87	77	75	58	77
Partnerstwo Roztocze	276	252	235	213	210	153	148	138	133	126	122	104	97	80	84
MOF Sanok-Lesko	246	240	219	208	209	119	112	107	102	96	128	128	112	106	114
województwo podkarpackie	243	224	203	190	185	130	120	108	105	93	122	142	137	141	137
Polska	215	200	186	174	170	119	113	107	112	104	113	103	95	85	92

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

Wskaźnikami, na które należy zwrócić uwagę, są udzielane zasiłki rodzinne. W tabeli 10 przedstawiono wskaźniki *rodziny otrzymujące zasiłki rodzinne na dzieci w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców ogółem oraz udział % dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku* w latach 2019–2023 dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski. Jak wynika z przedstawionych danych, spośród gmin wchodzących w skład Partnerstwa najwięcej rodzin otrzymało zasiłki rodzinne na dzieci w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców w 2023 r. w gminach Baligród i Solina, zaś najmniej w Gminie Komańcza. Malejąca liczba rodzin korzystających ze świadczeń pomocy społecznej jest zjawiskiem korzystnym, bowiem generuje spadek kosztów związanych z opieką nad osobami będącymi w trudnej sytuacji życiowej, jednak na tle porównywanych jednostek wartość analizowanego wskaźnika w 2023 r. dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady była wyższa niż w gminach MOF Sanok-Lesko, województwie podkarpackim i Polsce, równa z wartością dla Partnerstwa Roztocze (18).

Niekorzystnie również dla diagnozowanego obszaru prezentuje się wskaźnik *udział % dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku*. W Partnerstwie Turystyczne Bieszczady w 2023 r. 21% dzieci w wieku do 17 lat objętych było zasiłkami rodzinnymi – była to jedna z dwóch najwyższych wartości wśród porównywanych jednostek – wyższa w Partnerstwie Roztocze (22%).

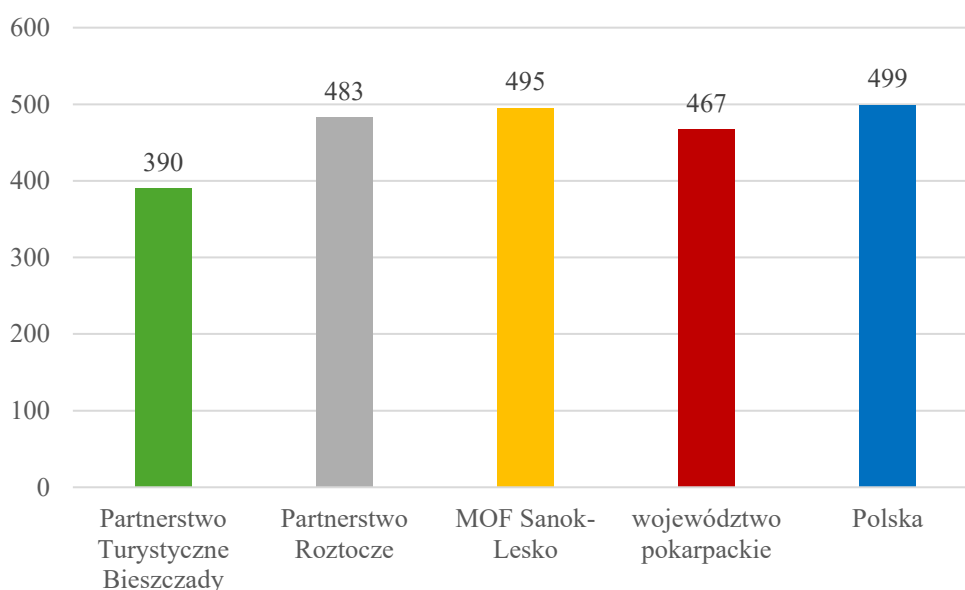
Tabela 10 Zasiłki rodzinne w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w latach 2019–2023

Jednostka terytorialna	Rodziny otrzymujące zasiłki rodzinne na dzieci w przeliczeniu na 1000 mieszkańców ogółem					Udział % dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku				
	2019	2020	2021	2022	2023	2019	2020	2021	2022	2023
Gmina Komańcza	28	24	19	18	15	39	31	27	27	24
Gmina Baligród	40	35	29	23	20	42	36	29	26	21
Gmina Cisna	33	30	21	19	16	36	25	23	21	17
Gmina Olszanica	40	33	27	23	19	39	32	28	25	23
Gmina Solina	41	35	29	23	20	42	34	28	25	23
Partnerstwo Turystyczne Bieszczady	37	31	26	22	18	40	32	27	25	21
Partnerstwo Roztocze	36	31	26	21	18	40	33	30	25	22
MOF Sanok-Lesko	28	25	21	18	15	32	27	24	21	18
województwo podkarpackie	32	28	23	19	16	34	29	25	21	18
Polska	26	22	18	15	12	27	23	19	17	14

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

Kolejnym aspektem polityki społecznej jest opieka zdrowotna. Dostęp do opieki zdrowotnej jest jednym z istotnych czynników wpływających na sytuację zdrowotną i jakość życia mieszkańców. Według danych GUS na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r. funkcjonowało 12 przychodni: 4 w Gminie Solina, po 3 w gminach Komańcza i Olszanica, po 1 w gminach Baligród i Cisna. Placówki te świadczyły opiekę zdrowotną w oparciu m.in. o kontrakty z Narodowym Funduszem Zdrowia i realizowały działania związane z badaniem i poradą lekarską w zakresie kompetencji lekarzy podstawowej opieki zdrowotnej, opieką ginekologiczno-położniczą, stomatologią, rehabilitacją leczniczą, pielęgniarstwem środowiskowo-rodzinnym i szkolno-wychowawczym, a także szczepieniami ochronnymi i działaniami profilaktycznymi. Na wykresie 32 przedstawiono wskaźnik *podstawowa opieka zdrowotna – porady lekarskie na 100 mieszkańców* w gminach Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2024 r. Najwyższą wartość wskaźnika zanotowano w Polsce (499 porad), kolejną – w MOF Sanok-Lesko (495 porad). Najgorzej na tle porównywanych jednostek wypadło Partnerstwo Turystyczne Bieszczady (390 porad).

Wykres 32 Podstawowa opieka zdrowotna – porady lekarskie na 100 mieszkańców Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego oraz Polski w 2024 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

Dodatkowo na terenie Partnerstwa funkcjonuje Podstacja Pogotowia Ratunkowego w Cisnej – oddział Bieszczadzkiego Pogotowia Ratunkowego SP ZOZ w Sanoku⁷⁷, a także

⁷⁷ Bieszczadzkie Pogotowie Ratunkowe dysponuje obecnie 18 Zespołami Ratownictwa Medycznego (ZRM), w tym 17 ZRM to zespoły podstawowe i 1 ZRM zespół specjalistyczny. Na obszarze Partnerstwa funkcjonuje 5 ZRM: ZRM P-5 – Komańcza 175, ZRM P-14 – Myczków 29, ZRM P-15 – Cisna 78, ZRM P-16 – Polańczyk, ul. Zdrojowa 57 (wodna, sezonowa, na akwenu Jeziora Solińskiego), ZRM S – Olszanica 208; strona internetowa Bieszczadzkiego Pogotowia Ratunkowego SP ZOZ w Sanoku, bpr-spoz.pl

Rejonowa Stacja Ratownictwa Górskiego w Cisnej i punkty ratunkowe – w ramach Bieszczadzkiej Grupy GOPR⁷⁸.

Kolejnym elementem systemu opieki zdrowotnej jest dostępność aptek i punktów aptecznych. Według danych GUS w 2023 r. na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady zlokalizowane były 4 apteki w gminach: Solina (2), Baligród (1) i Olszanica (1), a także 3 punkty apteczne w gminach Komańcza (2) i Cisna (1).

⁷⁸ Punkty ratunkowe GOPR: Wetlina, schronisko „Pod Wysoką Połoniną”, Bacówka PTTK „Pod Małą Rawką”, Przysłup Caryński, schronisko Koliba, a także dyżur sezonowy: Stacja Ratunkowa GOPR Połonina Wetlińska; strona internetowa GOPR Grupa Bieszczadzka, bieszczady.gopr.pl

11. Edukacja i wychowanie

O wysokiej jakości usług publicznych świadczy dostępność wychowania przedszkolnego dla dzieci od lat 3 do lat 5 na obszarze danej gminy. Zgodnie z *Podstawą programową wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego*⁷⁹, celem wychowania przedszkolnego jest wsparcie całościowego rozwoju dziecka, które powinno być realizowane przez proces opieki, wychowania i nauczania – uczenia się, co umożliwia najmłodszym odkrywanie własnych możliwości, sensu działania oraz gromadzenie doświadczeń, świadomości dobra i piękna. Efektem wychowania przedszkolnego ma być osiągnięcie dojrzałości do podjęcia nauki na pierwszym etapie edukacji.

W tabeli 11 przedstawiono wskaźniki *dzieci w wieku 3–5 lat przypadające na 1 placówkę wychowania przedszkolnego oraz odsetek % dzieci w wieku 3–5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym*.

Tabela 11 Wskaźniki wychowania przedszkolnego w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w latach 2019–2023

Jednostka terytorialna	Dzieci w wieku 3–5 lat przypadające na 1 placówkę wychowania przedszkolnego					Odsetek % dzieci w wieku 3–5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym				
	2019	2020	2021	2022	2023	2019	2020	2021	2022	2023
Gmina Komańcza	bd ⁸⁰	bd	93	86	69	72,8	61,8	80,6	79,1	87,0
Gmina Baligród	bd	bd	bd	bd	bd	68,8	66,0	79,2	75,2	77,1
Gmina Cisna	52	53	45	31	29	88,5	81,1	82,2	87,1	69,0
Gmina Olszanica	54	74	75	69	68	84,1	57,4	62,7	70,1	57,8
Gmina Solina	140	155	78	73	71	77,9	69,0	84,6	91,1	95,1
Partnerstwo Turystyczne Bieszczady	49	56	58	52	47	77,8	65,2	76,7	79,8	77,9
Partnerstwo Roztocze	66	66	61	60	53	82,7	81,4	85,2	91,3	93,7
MOF Sanok-Lesko	75	77	78	83	75	83,2	76,6	84,9	88,9	91,5
województwo podkarpackie	74	80	81	82	77	86,2	81,8	85,7	89,6	91,5
Polska	80	83	82	80	75	88,5	85,2	88,3	92,7	94,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

Spośród gmin wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady najwięcej dzieci w wieku 3–5 lat objętych było wychowaniem przedszkolnym w Gminie Solina – 95,1% – wartość ta była wyższa od średniej dla Polski (94,2%), województwa podkarpackiego

⁷⁹ Załącznik nr 1 do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz. U. z 2027 r. poz. 356 z późn. zm.).

⁸⁰ Brak danych, zapis w GUS: brak informacji, konieczność zachowania tajemnicy statystycznej lub wypełnienie pozycji jest niemożliwe albo niecelowe – wartości, w których brakuje danych, policzono jako: 0,0.

(91,5%), Partnerstwa Roztocze (93,7%) i MOF Sanok-Lesko (91,5%). Średnia wartość wskaźnika dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2023 r. wyniosła 77,9%. Gmina Solina osiąga też najwyższą wartość wskaźnika *dzieci w wieku 3–5 lat przypadające na 1 placówkę wychowania przedszkolnego* – 71, natomiast najniższa – Gmina Cisna: 29; brak danych dla Gminy Baligród.

Według danych GUS na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2023 r. funkcjonowały 4 placówki wychowania przedszkolnego prowadzone przez jednostki samorządu gminnego: 2 w Gminie Olszanica i 2 w Gminie Solina.

W żadnej z gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady nie ma żłobka. Według danych GUS w 2023 r. na terenie gmin Partnerstwa było 309 dzieci w wieku do lat 3 – w porównaniu do 2020 r., gdy było 486 dzieci w tym wieku, nastąpił spadek o 36,5%. Z powodu braku dostępności do usług opieki nad dziećmi do lat 3, część mieszkańców zapewnia opiekę nad nimi w domach, kosztem własnej pracy zawodowej, co niekorzystnie wpływa na rynek pracy, albo odwleka decyzję o posiadaniu potomstwa. Konieczne jest podjęcie działań w tym zakresie, aby stworzyć miejsca opieki nad dziećmi do lat 3.

Miarą powszechności nauczania, służącą do oceny aktywności edukacyjnej ludności jest tzw. współczynnik skolaryzacji, którego analizy dokonuje się z uwzględnieniem poziomu nauczania. Według danych GUS wartość współczynnika skolaryzacji netto (określa relację liczby osób w danej grupie wiekowej, uczących się na danym poziomie kształcenia do liczby osób w grupie wieku odpowiadającej danemu poziomowi kształcenia) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2023 r. wyniosła 83,5%, podczas gdy dla województwa podkarpackiego 88,6%, a dla Polski: 92,0%. W porównaniu do 2019 r. (90,1%) w Partnerstwie nastąpił spadek o 6,6 p.p. Ze względu na to, że w Polsce nauka w szkołach podstawowych jest obowiązkowa, wskaźnik osiąga dość wysokie wartości, ponieważ wszystkie dzieci w wieku szkolnym powinny być objęte nauką. Wartość wskaźnika poniżej 100% nie oznacza, że dzieci nie uczęszczają do szkół w ogóle, ale może wynikać z faktu, że kształcą się w szkołach zlokalizowanych na obszarze innych jednostek terytorialnych lub też kształcą się za granicą. Spadek wartości współczynnika skolaryzacji jest zjawiskiem niekorzystnym, ponieważ świadczy o spadającej liczbie uczniów kształcących się na terenie gminy, co stanowi istotny problem dla gmin, ze względu na rosnące koszty utrzymania szkół oraz malejącą z tego powodu subwencję oświatową.

Według danych GUS na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady znajduje się 16 placówek szkół podstawowych, w 12 podległych pod JST⁸¹, do których w 2023 r. uczęszczało łącznie 1 231 uczniów.

Odzwierciedleniem poziomu nauki w szkole podstawowej są wyniki uzyskiwane przez uczniów w egzaminie ósmoklasisty. W niniejszej Diagnozie prezentowane są dane za rok 2024, tj. egzamin ósmoklasisty dla rocznika nauki szkolnej 2023/2024. Egzamin obejmuje wiadomości i umiejętności zawarte w wymaganiach określonych w podstawie programowej

⁸¹ Wyszukiwarka szkół i placówek oświatowych Ministerstwa Edukacji Narodowej, Rejestr Szkół i Placówek Oświatowych, System Informacji Oświatowej 2023, rspo.gov.pl

kształcenia ogólnego w odniesieniu do trzech kluczowych przedmiotów nauczania: języka polskiego, matematyki i języka obcego nowożytnego. Najlepsze wyniki spośród gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady osiągnęli uczniowie z Gminy Cisna: j. polski 81%, matematyka 71%, j. angielski 79% – były one wyższe niż średnie dla województwa podkarpackiego i Polski. Również wyższe wyniki niż średnie z poszczególnych przedmiotów dla województwa i Polski osiągnęli uczniowie z Gminy Solina (tabela 12).

Tabela 12 Wyniki egzaminu ósmoklasisty w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do województwa podkarpackiego i Polski w 2024 r.

Jednostka terytorialna	język polski	matematyka	język angielski
	średni wynik %		
Gmina Komańcza	59	54	53
Gmina Baligród	61	51	59
Gmina Cisna	81	71	79
Gmina Olszanica	63	37	59
Gmina Solina	64	54	68
województwo podkarpackie	62	54	63
Polska	61	52	66

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Krakowie

Na terenie gmin Partnerstwa nie ma szkół ponadpodstawowych. Młodzież korzysta głównie z placówek zlokalizowanych w najbliższych miastach: Lesko, Sanok, Ustrzyki Dolne. Istotną kwestią przy wyborze szkoły jest możliwość dojazdu poprzez funkcjonujące połączenia komunikacyjne.

12. Kapitał społeczny

Kapitał społeczny to wiedza, która jest osadzona w relacjach i stosunkach społecznych. Wiąże się on z zaufaniem członków organizacji do siebie, normami i wartościami. Można mówić o różnych wymiarach tego kapitału – społecznym, ekonomicznym i kulturowym. Na kapitał społeczny składają się m.in. jakość stosunków międzyludzkich, relacje, stosunki, efekt synergii. Można powiedzieć, że jest on kapitałem ludzkim wzbogaconym o relacje i współpracę (kapitał ludzki jest statyczny, daje potencjalne korzyści; społeczny – dynamiczny, daje faktyczne korzyści). Kształtowanie kapitału społecznego wymaga doskonalenia jakości stosunków międzyludzkich, umiejętności współpracy, norm, klimatu organizacyjnego i zaufania. Podstawą do budowy kapitału jest struktura organizacyjna z jasno wskazanymi zadaniami, uprawnieniami i odpowiedzialnością⁸².

Poziom kapitału społecznego można mierzyć za pomocą obiektywnych wskaźników empirycznych. Robert Putnam – jedna z osób, które miały największy wpływ na kształtowanie koncepcji kapitału społecznego – skonstruował Social Capital Index, na który składa się 14 wskaźników podzielonych na pięć głównych sekcji⁸³:

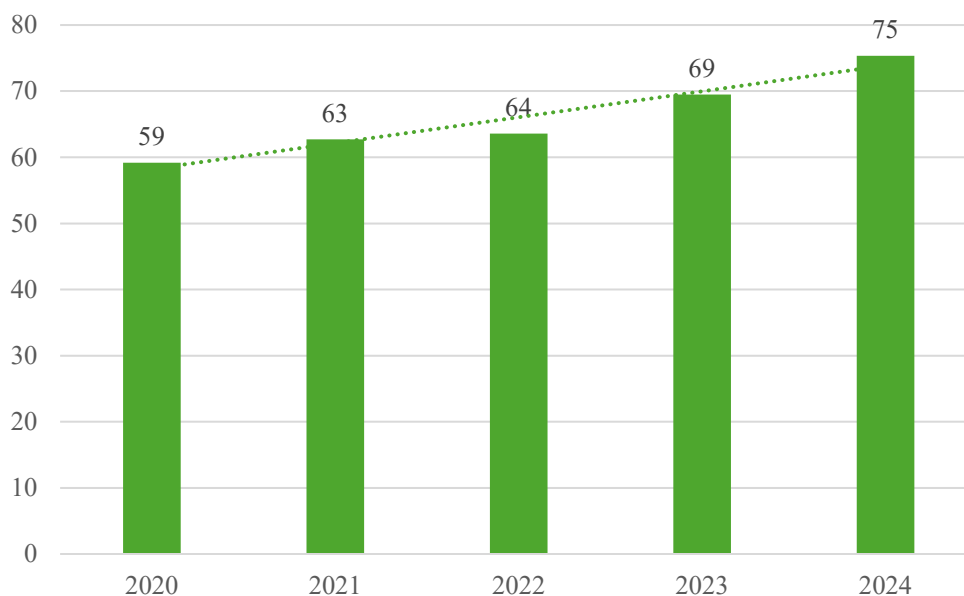
- życie społeczne,
- zaangażowanie w sprawy publiczne,
- wolontariat,
- nieformalne zaangażowanie społeczne,
- mierniki zaufania.

Bazując na powyższym, zostały wybrane wskaźniki obrazujące kapitał społeczny na terenie gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady. Jednym z głównych mierników kapitału społecznego jest *liczba fundacji, stowarzyszeń, organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców* – wartość wskaźnika dla Partnerstwa corocznie zwiększała się w badanych latach (wykres 33). Na tle porównywanych jednostek wyróżniała się Gmina Cisna (160) – w 2024 r. wartość wskaźnika była kilkukrotnie wyższa od wartości pozostałych gmin Partnerstwa (tabela 13), obszarów podobnych, województwa i kraju (wykres 34). Również Gmina Cisna zanotowała w 2024 r. wysoką wartość wskaźnika *nowo zarejestrowane fundacje, stowarzyszenia, organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców*.

⁸² Encyklopedia Zarządzania, mfiles.pl

⁸³ jw.

Wykres 33 Fundacje, stowarzyszenia, organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2020–2024

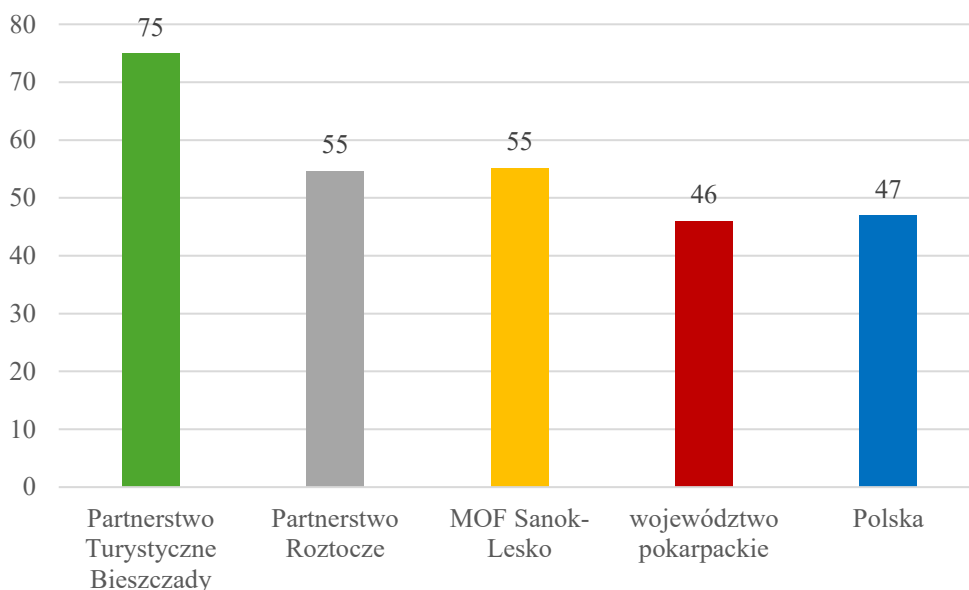
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

Tabela 13 Wskaźniki kapitału społecznego w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w latach 2020–2024

Jednostka terytorialna	Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców					Nowo zarejestrowane fundacje, stowarzyszenia, organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców				
	2020	2021	2022	2023	2024	2020	2021	2022	2023	2024
Gmina Komańcza	51	52	55	63	72	0	0	2	7	7
Gmina Baligród	55	59	56	59	62	0	3	0	3	3
Gmina Cisna	99	118	124	148	160	0	18	6	18	12
Gmina Olszanica	54	55	55	56	54	0	0	2	2	0
Gmina Solina	60	63	63	67	77	2	0	0	8	8
Partnerstwo Turystyczne Bieszczady	59	63	64	69	75	0	4	2	8	6
Partnerstwo Roztocze	42	44	46	53	55	2	2	1	5	2
MOF Sanok-Lesko	46	48	50	53	55	1	1	2	3	3
województwo podkarpackie	38	39	41	44	46	1	1	2	3	2
Polska	40	41	43	46	47	1	2	2	3	2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

Wykres 34 Fundacje, stowarzyszenia, organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2024 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

Współpraca międzysektorowa to dobrowolna relacja pomiędzy różnymi stronami, w której łączą one siły, by osiągnąć wspólny cel. Działania każdego z sektorów są inne, każdy z nich pełni odrębną rolę w lokalnej społeczności i cechuje się odmiennymi celami. Dzięki połączeniu możliwości każdego z nich, współpraca taka gwarantuje nowy, lepszy rozwój⁸⁴.

Na terenie gmin Partnerstwa funkcjonują m.in.:

- Lokalna Grupa Działania Nasze Bieszczady (gminy: Baligród, Cisna, Komańcza, Lesko, Zagórz)⁸⁵;
- LGD Zielone Bieszczady (gminy: Czarna, Lutowiska, Olszanica, Sanok, Solina, Tyrawa Wołoska, Ustrzyki Dolne)⁸⁶;

Gminy wchodzące w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady współpracują z organizacjami pozarządowymi i przedsiębiorcami – realizowały program współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego.

W Gminie Komańcza celem głównym programu jest kształtowanie i wzmocnienie współpracy między gminą a organizacjami pozarządowymi i podmiotami wymienionymi w art. 3 ust 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie w zakresie definiowania i zaspokajania potrzeb mieszkańców gminy oraz zwiększania aktywności społeczności lokalnej. W 2025 r. priorytetowe zadania publiczne przewidziane do realizacji obejmują m.in.: kulturę, sztukę, ochronę dóbr kultury i dziedzictwa narodowego poprzez wspieranie amatorskiego ruchu

⁸⁴ Internetowy serwis informacyjny, prawo.pl

⁸⁵ Strona internetowa LGD Nasze Bieszczady, nasze-bieszczady.pl

⁸⁶ Strona internetowa LGD Zielone Bieszczady, lgd-zielonebieszczady.pl

artystycznego oraz twórczości ludowej, w tym organizacja imprez promujących zasoby dziedzictwa kulturowego gminy; wspieranie i upowszechnianie kultury fizycznej i sportu; działalność na rzecz rodziny, macierzyństwa, rodzicielstwa, upowszechniania i ochrony praw dziecka poprzez organizowanie przedsięwzięć profilaktycznych skierowanych do mieszkańców Gminy Komańcza, w szczególności do dzieci i młodzieży⁸⁷.

Priorytetem Gminy Cisna jest jak najlepsze zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, którą tworzą jej mieszkańcy. Aktywna współpraca z organizacjami pozarządowymi i liderami środowisk lokalnych jest jednym z elementów efektywnego kierowania gminą. Podstawowymi korzyściami takiej współpracy są m.in.: umacnianie w społecznej świadomości poczucia odpowiedzialności za siebie i swoje otoczenie, budowanie społeczeństwa obywatelskiego poprzez aktywizację społeczności lokalnych, wprowadzanie nowatorskich i bardziej efektywnych działań dzięki dobremu rozpoznaniu występujących potrzeb. Wyrazem dążenia Gminy Cisna do tejże współpracy jest opracowanie *Programu współpracy Gminy Cisna z organizacjami pozarządowymi na 2025 r.*, którego celem jest określenie czytelnych zasad w zakresie wspierania przez gminę działań organizacji pozarządowych poprzez powierzanie im ustawowych zadań gminy. Poprzez określenie i realizację tych zasad samorząd pragnie włączać organizacje pozarządowe w system demokracji lokalnej. Celami szczegółowymi programu są: poprawa jakości życia poprzez pełniejsze zaspokojenie potrzeb mieszkańców gminy, stworzenie warunków do zwiększenia aktywności społecznej mieszkańców gminy, w szczególności wśród seniorów i osób niepełnosprawnych, zwiększenie udziału mieszkańców w rozwiązywaniu lokalnych problemów, budowanie społeczeństwa obywatelskiego poprzez aktywizację społeczności lokalnych, racjonalne wykorzystanie środków budżetowych gminy, otwarcie na innowacyjność i konkurencyjność przy wykonywaniu zadań publicznych, promowanie i wzmacnianie postaw obywatelskich⁸⁸.

Od lat trwa współpraca samorządu Gminy Olszanica z organizacjami samorządowymi, które stały się odpowiedzialnym i kompetentnym partnerem. Zagadnienia priorytetowe realizowane w ramach współpracy, to m.in.: rozwijanie działalności w zakresie kultury fizycznej i sportu, wspieranie przedsięwzięć o charakterze lokalnym, regionalnym i międzynarodowym w zakresie rozwoju kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, wspieranie stowarzyszeń ubiegających się o pozyskanie funduszy zewnętrznych w zakresie oświaty, wychowania oraz edukacyjnej opieki wychowawczej, ochrony zdrowia, pomocy społecznej oraz przeciwdziałania patologiom społecznym, wspierania integracji społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, wyrównywanie szans życiowych osób niepełnosprawnych, wsparcia osób starszych w środowisku zamieszkania poprzez realizację przedsięwzięć skierowanych do tej grupy⁸⁹.

⁸⁷ Uchwała nr X/77/2024 Rady Gminy Komańcza z dnia 28 listopada 2024 r. w sprawie uchwalenia „Programu Współpracy Gminy Komańcza z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie na 2025 rok”.

⁸⁸ Uchwała nr XIII/88/2025 Rady Gminy Cisna z dnia 25 lutego 2025 r. w sprawie przyjęcia „Programu współpracy Gminy Cisna z organizacjami pozarządowymi oraz innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na 2025 r.”

⁸⁹ Uchwała nr VII/38/2024 Rady Gminy Olszanica z dnia 28 października 2024 r. w sprawie uchwalenia „Programu współpracy Gminy Olszanica z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi w art. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie na rok 2025”.

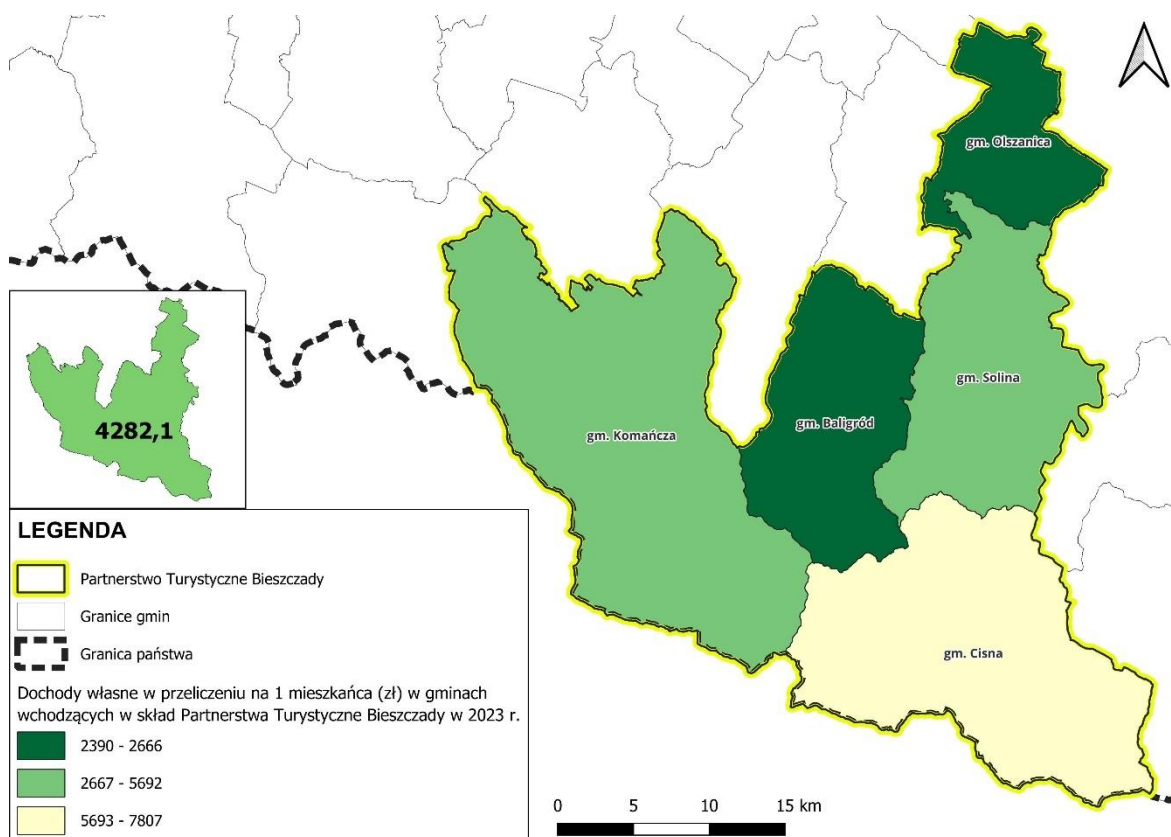
Główne cele Programu współpracy Gminy Solina z organizacjami pozarządowymi to zaspokojenie potrzeb mieszkańców gminy, wzrost aktywności społeczności lokalnej, budowanie partnerstwa między samorządem a sektorem pozarządowym oraz wspieranie organizacji pozarządowych w realizacji ważnych celów społecznych. Priorytetowe obszary współpracy obejmują sferę zadań z zakresu: przeciwdziałania uzależnieniom i patologiom społecznym, ochrony i promocji zdrowia, pomocy społecznej oraz działań na rzecz osób niepełnosprawnych, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego, wspierania i upowszechniania kultury fizycznej, bezpieczeństwa i ochrony przeciwpożarowej⁹⁰.

⁹⁰ Uchwała nr XII/83/24 Rady Gminy Solina z dnia 29 listopada 2024 r. w sprawie uchwalenia „Programu współpracy Gminy Solina z organizacjami pozarządowymi i podmiotami, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie na 2025 rok”.

13. Finanse samorządowe

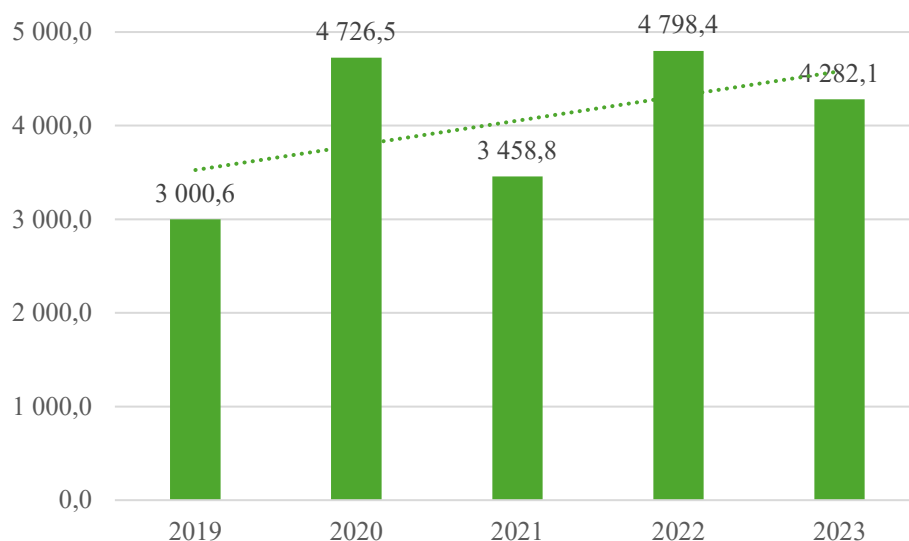
Sytuację finansową Partnerstwa Turystyczne Bieszczady obrazują wskaźniki dochodów i wydatków w przeliczeniu na 1 mieszkańca. Według danych GUS dochody budżetu ogółem Partnerstwa w przeliczeniu na 1 mieszkańca w 2023 r. wynosiły 10 131,6 zł, co stanowiło wartość wyższą niż w województwie (7 039,9 zł) i Polsce (7 561,8 zł). Wartość dochodów własnych na 1 mieszkańca w Partnerstwie w badanych latach wahała się (wykres 35), ostatecznie w 2023 r. wynosiła 4 282,1 zł i była wyższa niż w województwie (2 789,0 zł) i Polsce (3 875,6 zł), co jest pozytywnym zjawiskiem. Na mapie 27 przedstawiono ten sam wskaźnik dla poszczególnych gmin wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady.

Mapa 27 Dochody własne w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2023 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS, za pomocą programu QGIS

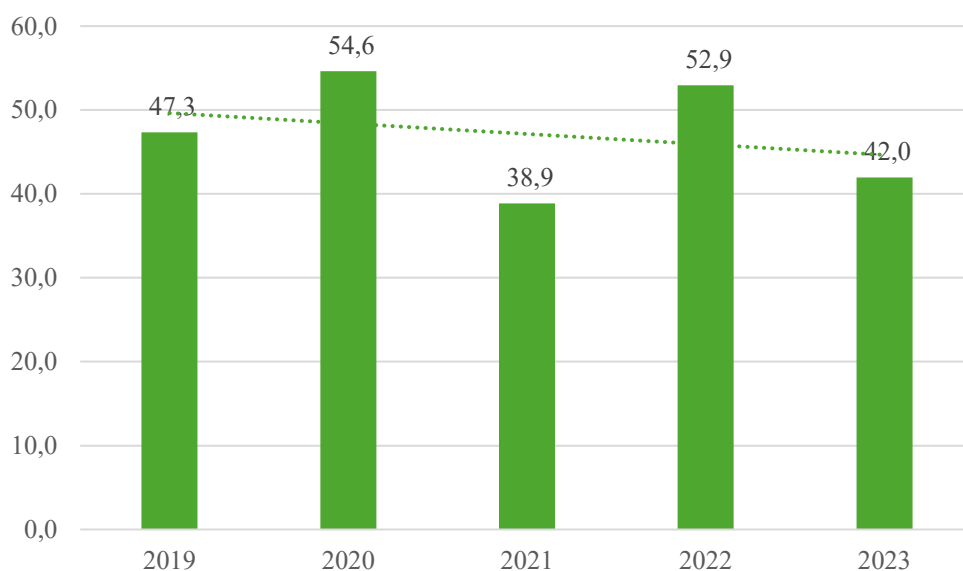
Wykres 35 Dochody własne w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2019–2023

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

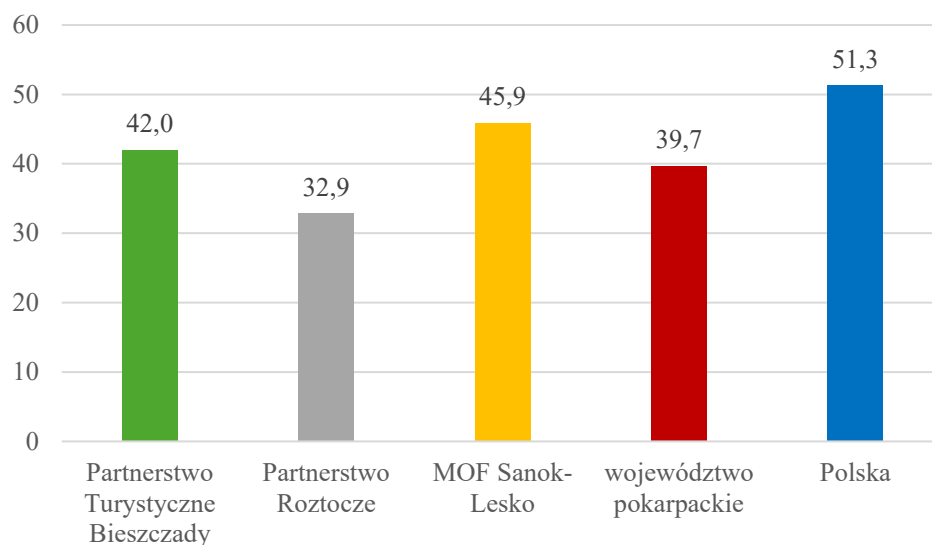
Na podstawie dochodów ogółem i dochodów własnych można określić sprawność finansową danej jednostki – obrazuje ją wskaźnik *udział dochodów własnych w dochodach ogółem*, który dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2023 r. wynosił 42,0% i był niższy niż w roku początkowym (2019), a także przyjął trend malejący (wykres 36). W 2023 r. wartość wskaźnika dla Partnerstwa była wyższa niż w Partnerstwie Roztocze i województwie podkarpackim, ale niższa niż w kraju i MOF Sanok-Lesko (wykres 37).

Wykres 36 Udział dochodów własnych w dochodach ogółem dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2019–2023

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

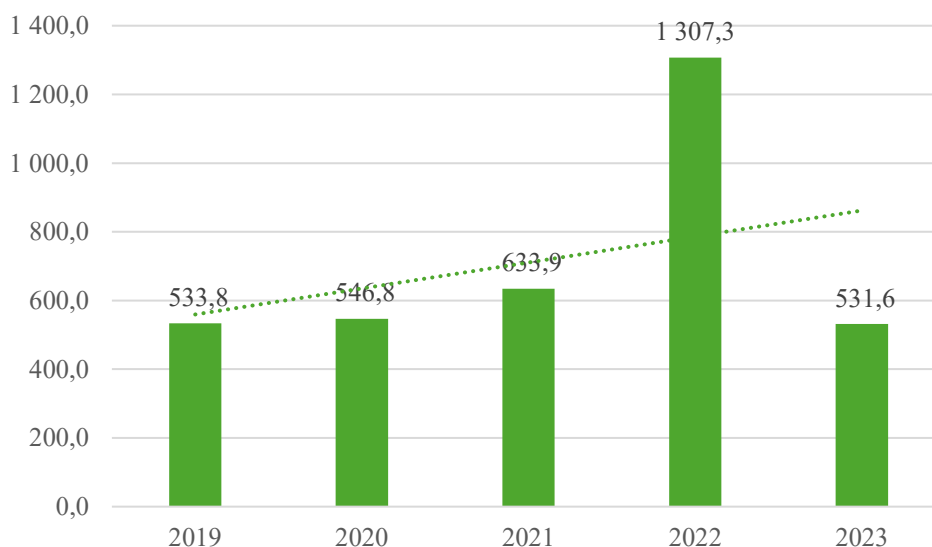
Wykres 37 Udział dochodów własnych w dochodach ogółem dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2023 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

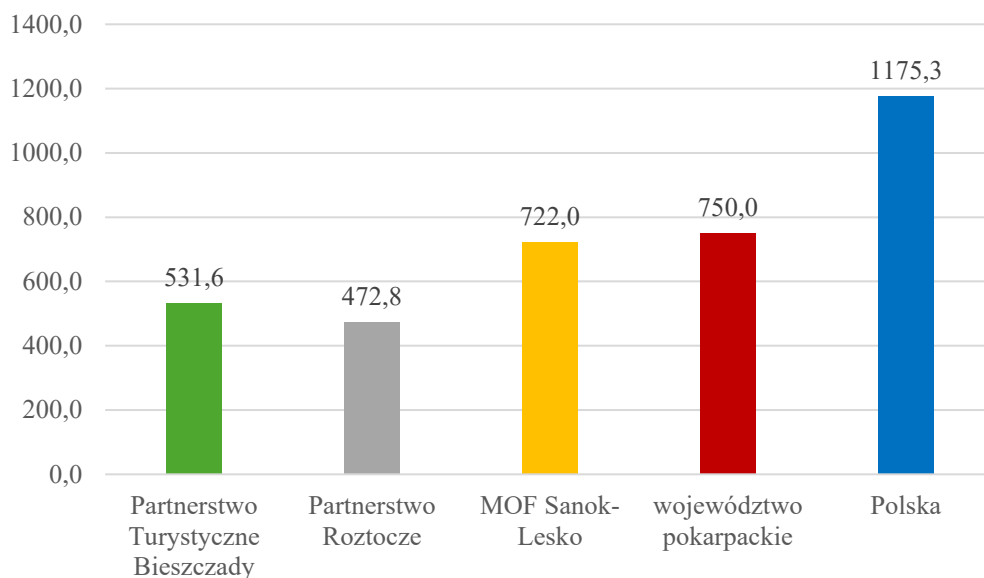
Na dochody własne gmin wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady składają się m.in. udział w podatkach stanowiących dochód budżetu państwa w postaci wpływów z podatku dochodowego od osób fizycznych zamieszkałych na terenie gmin Partnerstwa oraz od osób prawnych mających siedzibę na tym terenie w przeliczeniu na 1 mieszkańca – wykres 38. Wartość wskaźnika w Partnerstwie w analizowanych latach wahała się, ale trend był rosnący. W 2022 r. udział w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa podatek dochodowy od osób fizycznych w przeliczeniu na 1 mieszkańca wynosił 1 307,3 zł, a w kolejnym roku: 531,6 zł i był niższy niż w roku początkowym (2019), a także niższy niż w województwie podkarpackim (750,0 zł) i Polsce (1 175,3 zł) – wykres 39.

Wykres 38 Udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa podatek dochodowy od osób fizycznych w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2019–2023

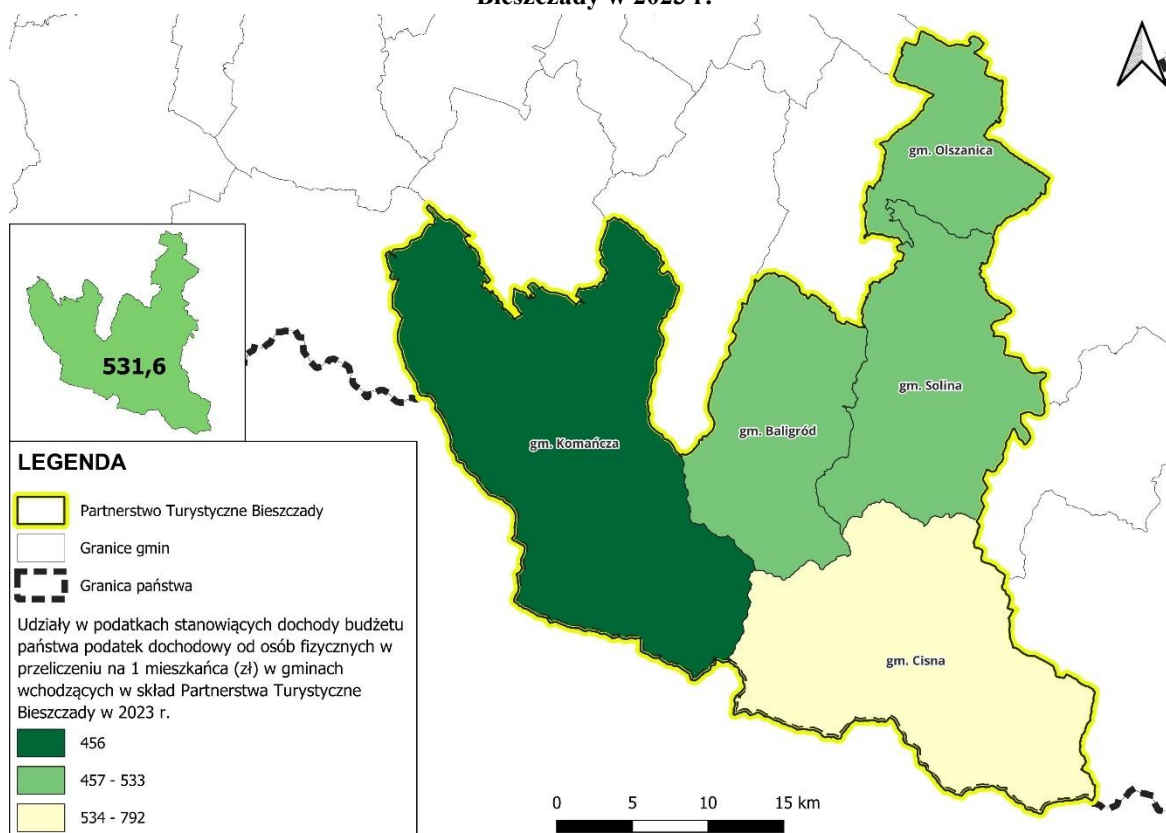
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wykres 39 Udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa podatek dochodowy od osób fizycznych w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2023 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Mapa 28 Udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa podatek dochodowy od osób fizycznych w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2023 r.

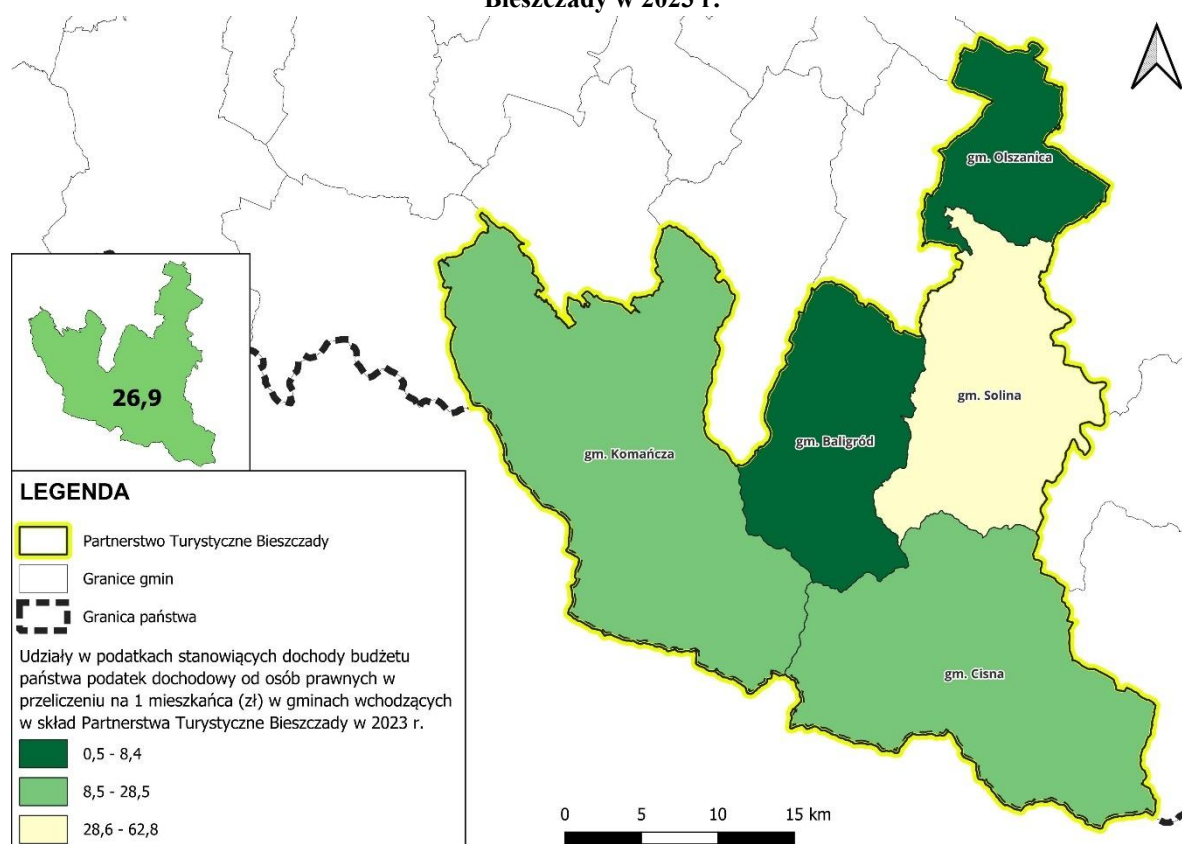

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS, za pomocą programu QGIS

W gminach Partnerstwa najwyższą wartość wskaźnika *udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa podatek dochodowy od osób fizycznych w przeliczeniu na 1 mieszkańca* w 2023 r. osiągnęła Gmina Cisna (791,8 zł), zaś najniższą Gmina Komańcza (455,5 zł).

Udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa podatek dochodowy od osób prawnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca w gminach Partnerstwa zaprezentowano na mapie 29. Najwyższą wartość w 2023 r. osiągnęła Gmina Solina (62,8 zł), zaś najniższą Gmina Olszanica (0,5 zł).

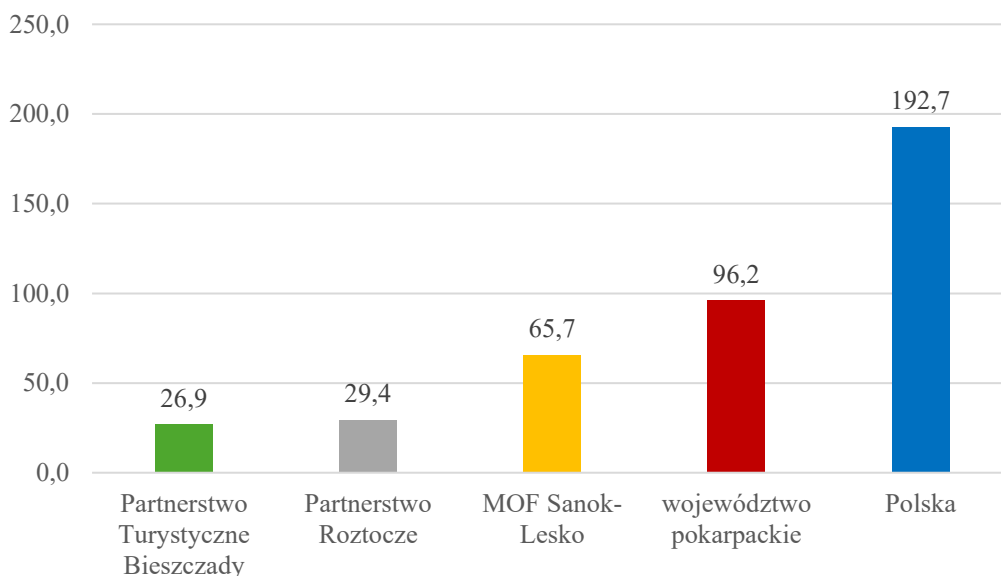
Mapa 29 Udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa podatek dochodowy od osób prawnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2023 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS, za pomocą programu QGIS

Wartość wskaźnika *udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa podatek dochodowy od osób prawnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca* w porównaniu do obszarów podobnych, województwa i Polski w 2023 r. zaprezentowano na wykresie 40.

Wykres 40 Udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa podatek dochodowy od osób prawnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2023 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Należy również zwrócić uwagę na wskaźnik obrazujący relację dochodów własnych na 1 mieszkańca w stosunku do średniej w Polsce (tabela 14) i średniej w województwie (tabela 15). Dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2023 r. relacja w stosunku do średniej w kraju wynosiła 110% i była to najwyższa wartość wśród porównywanych jednostek terytorialnych. Również relacja dochodów własnych na 1 mieszkańca w stosunku do średniej wojewódzkiej w 2023 r. była najwyższa w Partnerstwie Turystyczne Bieszczady i wynosiła 154%.

Tabela 14 Relacja dochodów własnych na 1 mieszkańca w stosunku do średniej w Polsce (ujęcie %) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych oraz województwa podkarpackiego w latach 2019–2023

Jednostka terytorialna	Relacja dochodów własnych na 1 mieszkańca do średniej w Polsce (ujęcie %)				
	2019	2020	2021	2022	2023
Partnerstwo Turystyczne Bieszczady	101	148	99	124	110
Partnerstwo Roztocze	61	74	58	69	61
MOF Sanok-Lesko	77	76	74	72	71
województwo podkarpackie	69	74	70	72	72

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

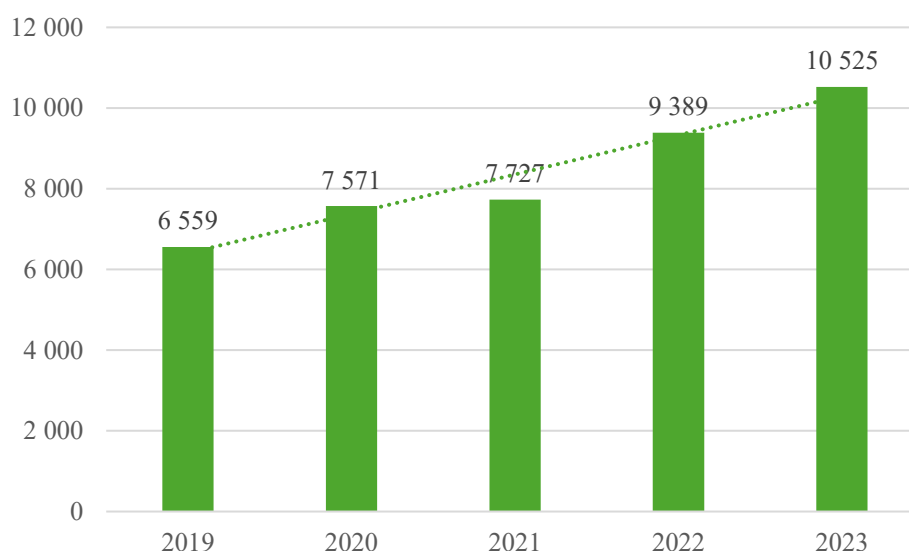
Tabela 15 Relacja dochodów własnych na 1 mieszkańca w stosunku do średniej w województwie podkarpackim (ujęcie %) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych oraz Polski w latach 2019–2023

Jednostka terytorialna	Relacja dochodów własnych na 1 mieszkańca do średniej w województwie (ujęcie %)				
	2019	2020	2021	2022	2023
Partnerstwo Turystyczne Bieszczady	147	199	142	172	154
Partnerstwo Roztocze	88	99	82	95	84
MOF Sanok-Lesko	111	103	106	99	99
Polska	144	134	143	138	139

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

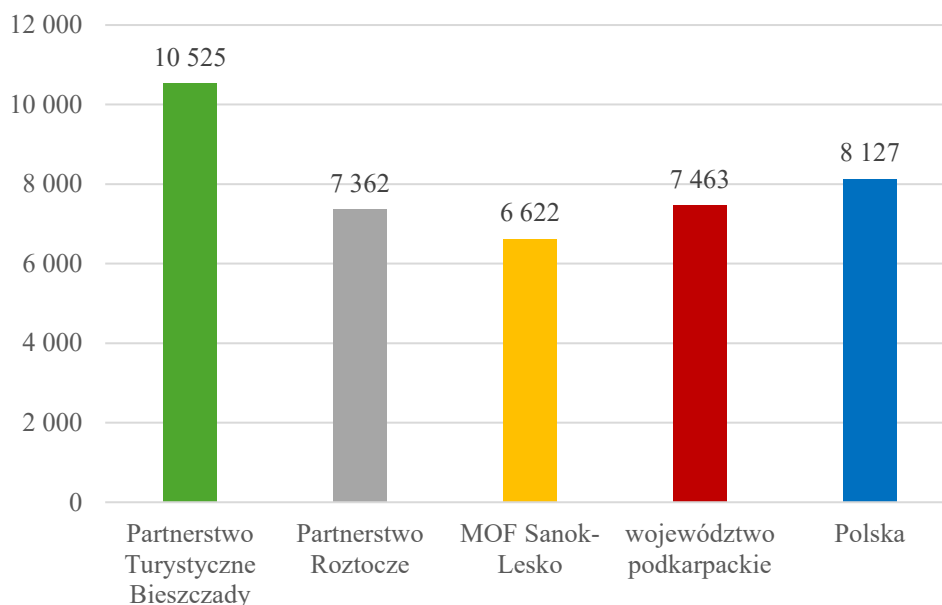
Poza dochodami, odzwierciedleniem sytuacji finansowej gminy są jej wydatki. W przypadku gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady wydatki ogółem w przeliczeniu na 1 mieszkańca z roku na rok były coraz wyższe, w 2019 r. wynosiły 6 559 zł, a w 2023 – 10 525 zł (wykres 41) – wzrost ten jest odzwierciedleniem wyższych dochodów. Na wykresie 42 porównano wydatki ogółem w przeliczeniu na 1 mieszkańca w 2023 r. do obszarów podobnych, województwa i kraju – były najwyższe.

Wykres 41 Wydatki ogółem w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2019– 2023

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

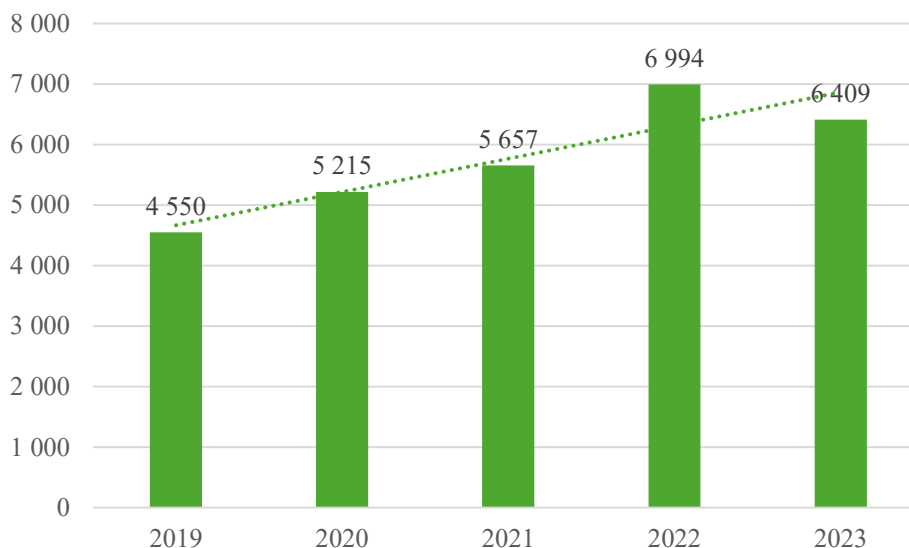
Wykres 42 Wydatki ogółem w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2023 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

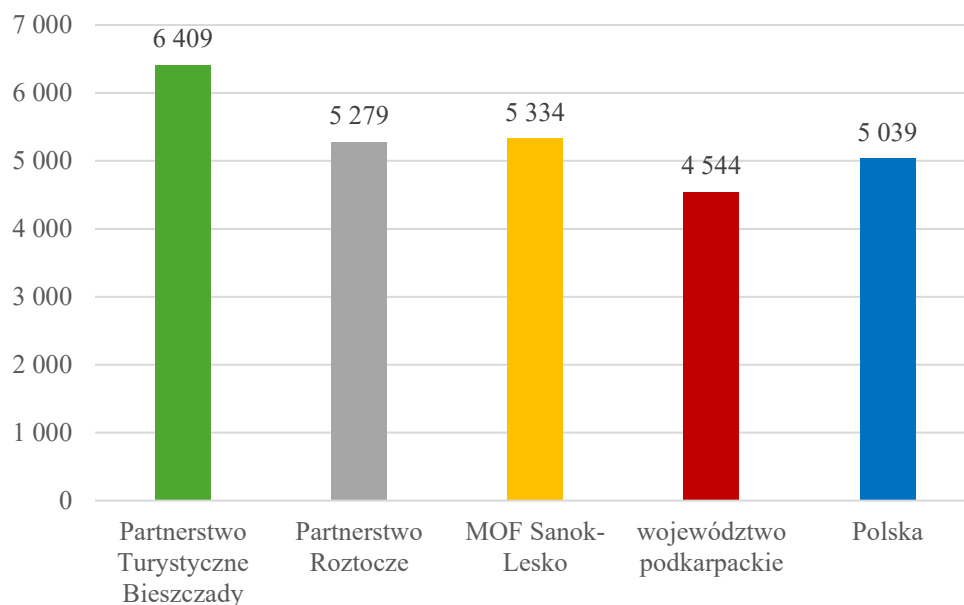
Wydatki bieżące w przeliczeniu na 1 mieszkańca gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady wzrastały w badanym okresie: w 2019 r. wynosiły 4 550 zł, a w 2023 r. wzrosły do 6 409 zł (wykres 43) i były wyższe od wszystkich porównywanych jednostek (wykres 44).

Wykres 43 Wydatki bieżące w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2019–2023

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

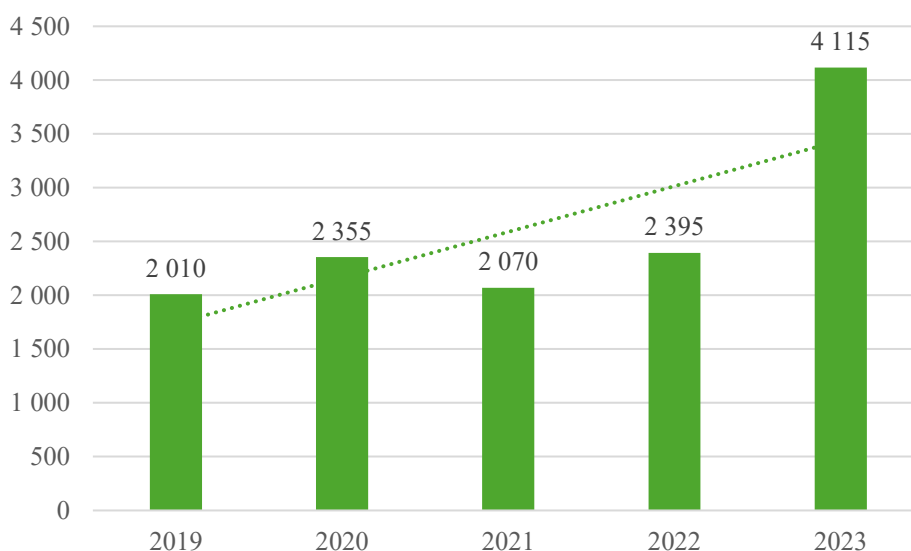
Wykres 44 Wydatki bieżące w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2023 r.

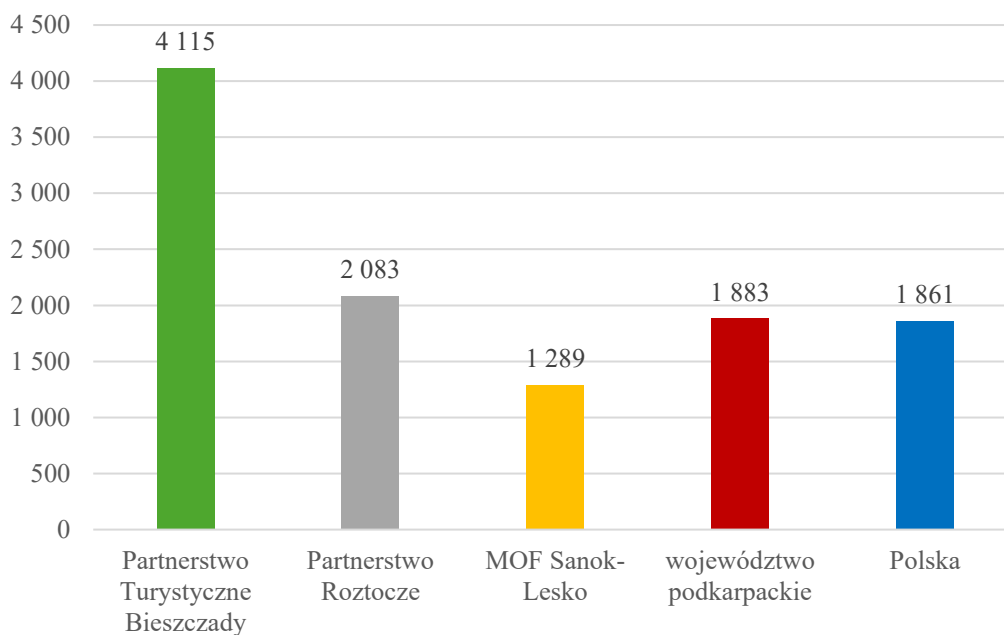
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ostatnią analizowaną kategorią wydatków są wydatki majątkowe w przeliczeniu na 1 mieszkańca. Wartość wskaźnika dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2019–2022 utrzymywała się na podobnym poziomie, natomiast w 2023 r. nastąpił duży wzrost do 4 115 zł (wykres 45), co było najwyższą wartością wśród porównywanych jednostek (wykres 46).

Wykres 45 Wydatki majątkowe w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2019–2023

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wykres 46 Wydatki majątkowe w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2023 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ważnym aspektem zdolności inwestycyjnych Partnerstwa Turystyczne Bieszczady jest wykorzystanie środków unijnych na realizację zadań przez gminy wchodzące w jego skład. W tabeli 16 przedstawiono ogólną liczbę podpisanych umów/decyzji o dofinansowanie w podziale na gminy Partnerstwa oraz w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego oraz Polski (wartości obejmują wszystkie umowy z terenu gmin/obszaru – nie tylko te, w których beneficjentem była gmina, ale też podpisane przez inne podmioty).

Tabela 16 Liczba podpisanych umów/decyzji o dofinansowanie w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego oraz Polski w latach 2021–2024

Jednostka terytorialna	Ogółem			
	2021	2022	2023	2024
Gmina Komańcza	10	10	10	10
Gmina Baligród	13	13	14	14
Gmina Cisna	14	14	15	15
Gmina Olszanica	13	12	12	12
Gmina Solina	38	40	41	41
Partnerstwo Turystyczne Bieszczady	89	92	92	92
Partnerstwo Roztocze	112	115	115	115
MOF Sanok-Lesko	192	201	204	203
województwo podkarpackie	5 775	6 099	6 113	6 064
Polska	97 046	101 972	102 885	102 737

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Łącznie na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r. podpisano 92 umowy/decyzje o dofinansowanie – najwięcej w Gminie Solina. Według danych GUS z 2024 r. większość tych umów (83,7%) stanowiły umowy/decyzje z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego (77 umów/decyzji o dofinansowanie).

Według danych GUS wskaźnik *wartość umów/decyzji o dofinansowanie ogółem w przeliczeniu na 1 mieszkańca* w 2024 r. w Partnerstwie Turystyczne Bieszczady wyniósł 17 591 zł, co było wartością wyższą niż w województwie (15 072 zł) i Polsce (15 866 zł). Wśród gmin Partnerstwa najwyższą wartością w 2024 r. charakteryzowała się Gmina Solina: 38 987 zł w przeliczeniu na 1 mieszkańca.

14. Turystyczny charakter obszaru

Wyjątkowe walory środowiska przyrodniczego gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady oraz interesujące dziedzictwo kulturowe pogranicza stwarzają dogodne warunki do rozwoju funkcji turystycznej. Potencjałem turystycznym charakteryzują się wszystkie gminy Partnerstwa, ze względu na ich indywidualny charakter, ukształtowany przez środowisko przyrodnicze oraz bogate dziedzictwo kulturowe.

Architektura drewniana jest szczególną wizytówką województwa podkarpackiego – drewniana cerkiew w Turzańsku została wpisana na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Szlak Architektury Drewnianej w województwie podkarpackim liczy ponad 130 unikatowych obiektów, wśród których znajdują się kościoły, cerkwie, skanseny, zespoły zabudowy małomiasteczkowej, dworki i pałace. Przez Partnerstwo prowadzą dwie trasy: III ustrzycko-leska i IV sanocko-dukielska, na których zlokalizowane są m.in. cerkwie w Bystrem, Stefkowej, Komańczy, Rzepedzi, Szczawnem, Turzańsku, Wisłoku Wielkim⁹¹. Konieczna jest stała opieka i dbanie o dziedzictwo kulturowe pogranicza ze względu na jego unikatowy charakter i wizytówkę obszaru.

Jednym z cenniejszych walorów przyrodniczych Partnerstwa Turystyczne Bieszczady są lasy. Powierzchnia lasów wynosi 80 444 ha, co stanowi 72,4% lesistości. Kompleksy leśne mają istotne znaczenie dla regionalnej turystyki rowerowej.

Doliny rzek to tereny bardzo atrakcyjne dla ruchu rowerowego, gdyż są to naturalne korytarze, które mogą być wykorzystywane do tego celu. Elementami dodatkowo podnoszącymi ich atrakcyjność turystyczną jest objęcie terenu formą ochrony przyrody, obecność zabytków lub innych atrakcji. Są bardzo ważnymi generatorami turystycznego ruchu rowerowego, ponieważ w tych rejonach występuje zazwyczaj duża koncentracja atrakcji turystycznych, znajduje się duża liczba obiektów i miejsc noclegowych, a także notowany jest tam największy ruch turystyczny. Do gmin o największej liczbie udzielonych noclegów w województwie podkarpackim należą: Ustrzyki Dolne, Czarna, Lutowiska, Iwonicz-Zdrój, Rymanów, Lesko, Baligród, Cisna, Solina, Sanok, Horyniec-Zdrój, Rzeszów. Atrakcje turystyczne są celem pobytu turystów lub mogą wzbogacać inny cel. Do najważniejszych atrakcji przyrodniczych można zaliczyć: obszary leśne, doliny rzek, punkty widokowe umożliwiające podziwianie krajobrazu, szczególnie najcenniejsze elementy przyrody objęte formami ochrony (np. parki narodowe, parki krajobrazowe). Natomiast do najważniejszych atrakcji kulturowych można zaliczyć: obiekty wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, zabytkowe układy urbanistyczne, pomniki historii, uzdrowiska, skanseny, ośrodki pielgrzymkowe⁹².

Przez gminy Partnerstwa Turystyczne Bieszczady przebiegają wyznaczone trzy korytarze rowerowe⁹³ (naznaczone na czerwono na mapie 30):

- Velo Bieszczady (przez gminy Cisna i Komańcza) – korytarz przebiega przez obszary o wysokich walorach przyrodniczych, do głównych atrakcji

⁹¹ Szlak Architektury Drewnianej, Podkarpacka Regionalna Organizacja Turystyczna, *sad.podkarpackie.travel*

⁹² *Regionalna Polityka Rowerowa Województwa Podkarpackiego*, Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego, Gdańsk 2021.

⁹³ K. Szpara, K. Kiwior, *Koncepcja sieci korytarzy tras rowerowych na terenie województwa podkarpackiego*, Załącznik nr 2 do *Regionalnej Polityki Rowerowej Województwa Podkarpackiego*.

turystycznych korytarza należy zaliczyć m.in. krajobraz i przyrodę Bieszczadzkiego Parku Narodowego i jego otuliny w postaci Ciśniańsko-Wetlińskiego Parku Krajobrazowego, Bieszczadzką Kolejkę Leśną, cerkwie w Komańczy.

- Velo San (wariant północny przez Gminę Solina, wariant południowy przez Gminę Komańcza) – korytarz przebiega przez obszary o wysokich walorach przyrodniczych, którymi są: Bieszczadzki Park Narodowy, Park Krajobrazowy Doliny Sanu, Ciśniańsko-Wetliński Park Krajobrazowy, Park Krajobrazowy Gór Słonnych. Do głównych atrakcji turystycznych korytarza należy zaliczyć m.in. krajobraz i przyrodę Bieszczadzkiego Parku Narodowego i jego otuliny w postaci Parku Krajobrazowego Doliny Sanu, Jeziora Solińskiego.
- Velo Beskidy: Solina–Zakopane (wariant północny przez Gminę Solina, wariant południowy przez Gminę Komańcza) – korytarz przebiega przez obszary o wysokich walorach przyrodniczych, do których należy Jaślicki Park Krajobrazowy, do głównych atrakcji turystycznych korytarza zalicza się m.in. Jezioro Solińskie, cerkwie w Komańczy.

Mapa 1 Położenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady na tle Polski i województwa podkarpackiego
Mapa 30 Przebieg wyznaczonych korytarzy rowerowych na terenie Województwa Podkarpackiego

Źródło: Załącznik nr 2 do Regionalnej Polityki Rowerowej Województwa Podkarpackiego, Koncepcja sieci korytarzy tras rowerowych na terenie województwa podkarpackiego

W Nadleśnictwie Cisna została utworzona trasa rowerowa „Singletrack Pod Honem” – ścieżka o jednokierunkowej możliwości jazdy, wkomponowana w naturalny układ terenu. Ma długość 13 kilometrów, a jak rozpoczyna się jazdę spod budynku Nadleśnictwa Cisna, to jej długość wyniesie ponad 14 kilometrów. Szerokość trasy waha się od 0,5 do 1 metra⁹⁴.

Rozpoznawalnym produktem turystycznym jest Bieszczadzka Kolejka Leśna ze stacją w Majdanie. Kursuje na 2 trasach: Majdan – Balnica (9 km) i Majdan – Przysłop (11 km). Historia kolejki sięga do roku 1872 gdy oddano do użytku normalnotorową linię Przemyśl – Łupków, należącą do Pierwszej Węgiersko-Galicyskiej Kolei (EUGE). W ten sposób kolej dotarła w rejon Bieszczadów⁹⁵.

Unikalną atrakcją są Bieszczadzkie Drezyny Kolejowe, które oferują przejażdżkę drezynami rowerowymi po nieczynnej linii kolejowej. Trasa prowadzi przez malownicze tereny, oferując niezapomniane widoki⁹⁶. Dodatkowo w okolicach Olszanicy znajduje się Szlak Nadszańskich Umocnień, znany również jako Linia Mołotowa, biegnący lewym brzegiem Sanu – od Bóbrki koło Soliny, przez Lesko, Sanok, Dynów i Bachów do Krasiczyna⁹⁷.

Na terenie Partnerstwa znajduje się wiele tras biegowych o różnym stopniu trudności – region wykazuje znaczący potencjał w zakresie organizacji wydarzeń biegowych, systematycznie rozwijając infrastrukturę i ofertę dla uczestników. Corocznie organizowane są imprezy biegowe – flagowym wydarzeniem jest Bieg Rzeźnika o długości 80 km, ale Festiwal Biegu Rzeźnika oferuje również inne dystanse, takie jak Maraton Rzeźnika (ok. 52 km), Rzeźnik Ultra (ok. 110 km), Rzeźniczek (ok. 28 km) oraz trasy wirtualne⁹⁸.

Ciekawą formą turystyki są wędrowki konne, najbardziej znanym szlakiem jest Bieszczadzki Szlak Konny PTTK, rozpoczynający się w Woli Michniowej i kończący bieg w Wołosatem, przez teren Partnerstwa przebiega też Transbeskidzki Szlak Konny PTTK⁹⁹ oraz tzw. Bieszczadzki Trakt¹⁰⁰. Wędrowki konne umożliwiają ośrodki jeździeckie i stadniny koni.

Dwa zbiorniki zaporowe na rzece San: Solina i Myczkowce stanowią olbrzymią atrakcję turystyczną regionu, napędzającą rozwój turystyki. Dzięki atrakcyjnemu położeniu Jezioro Solińskie stało się ośrodkiem rekreacji i sportów wodnych – można uprawiać żeglarstwo, kajakarstwo, windsurfing, wędkarstwo, a wokół zbiornika znajdują się przystanie i wypożyczalnie sprzętu wodnego. Na Jeziorze Myczkowieckim możliwe jest pływanie po jeziorze kajakiem lub rowerem wodnym. W okresie letnim w Solinie i Polańczyku funkcjonują wyznaczone kąpieliska. Pomiędzy górami Płasza i Jawor przebiega kolej gondolowa, wzdłuż zapory wodnej na Jeziorze Solińskim. Przy górnej stacji kolejki, na zboczach góry Jawor znajduje się wieża widokowa oraz park rozrywki¹⁰¹.

⁹⁴ Strona internetowa Nadleśnictwa Cisna, cisna.krosno.lasy.gov.pl

⁹⁵ Strona internetowa kolejka.bieszczady.pl

⁹⁶ Podkarpackie.eu, serwis internetowy Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego, podkarpackie.eu/turystyka/odkryj_podkarpackie/najciekawsze_atrakcje/przygoda-z-bieszczadzkimi-drezynami-rowerowymi-17586

⁹⁷ Portal internetowy WirtualneSzlaki.pl, wirtualneszlaki.pl/szlaki-rowerowe/szlak-nadsanskich-umocnien-linia-molotowa

⁹⁸ Strona internetowa Fundacji Bieg Rzeźnika, biegrzeznika.pl

⁹⁹ Strona internetowa Górska Turystyka Jeździecka PTTK, gtj.pttk.pl

¹⁰⁰ Portal internetowy Stolica Bieszczad, stolicabieszczad.pl/szlak-konny-bieszczadzki-trakt.html

¹⁰¹ Podkarpacka Regionalna Organizacja Turystyczna, podkarpackie.travel/produkt/kolejka-gondolowa-nad-solinia

W zimie panują dobre warunki do uprawiania sportów zimowych, w szczególności narciarstwa i snowboardu, popularne jest również narciarstwo biegowe, dla którego przygotowane są specjalne trasy w okolicach Wetliny. Na terenie Partnerstwa funkcjonują dwie stacje narciarskie: Bieszczad.ski Wańkowa i Bystre Ski oraz wyciąg narciarski w Kalnicy.

W ostatnich latach zyskuje na popularności caravanning – forma turystyki polegająca na podróżach przyczepą lub samochodem campingowym. Coraz więcej osób decyduje się na ten sposób spędzania wolnego czasu, odkrywając uroki mobilnego życia. Jednym z głównych powodów jest możliwość bliskiego obcowania z naturą, gdyż podróżując samochodem kempingowym można zatrzymać się w miejscach niedostępnych dla tradycyjnych turystów. To również doskonała okazja, aby na chwilę oderwać się od miejskiego zgiełku i cieszyć się ciszą oraz spokojem. Niezależność, jaką daje własny środek transportu, pozwala na elastyczne planowanie trasy i dostosowywanie jej do własnych potrzeb i upodobań. Caravanning daje ogromną swobodę w planowaniu podróży – nie trzeba martwić się o rezerwacje noclegów czy bilety lotnicze. Można w każdej chwili zmienić plan, zatrzymać się w dowolnym miejscu i spędzić tam tyle czasu, ile się chce. Taka elastyczność jest szczególnie cenna w dzisiejszych czasach, kiedy wiele osób pragnie uciec od codziennej rutyny i poczuć prawdziwą wolność. Według Podkarpackiej Regionalnej Organizacji Turystycznej w województwie podkarpackim znajduje się 21 miejsc obsługi kamperów, natomiast na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady – trzy¹⁰²:

- Camping „Górna Wetlinka” – może przyjąć 120 kamperów i przyczep kempingowych, jest wyposażony w przyłącza prądu i wody¹⁰³.
- Camp Jawor nr 248 w Solinie – punkt serwisowy dla kamperów (woda pitna i wc chemiczne) oraz 6 stanowisk Premium z węzłem sanitarnym wyposażonym w media i przyłącza elektryczne¹⁰⁴.
- Stephova Vola Camper Park Olszanica – 6 miejsc dla kamperów lub przyczep kempingowych, punkt serwisowy, możliwość podłączenia prądu i uzupełniania wody¹⁰⁵.

Jednak wg Centralnego Wykazu Obiektów Hotelarskich w Polsce funkcjonuje 120 kempingów, z czego w województwie podkarpackim nie ma ani jednego¹⁰⁶.

Na terenie Partnerstwa występuje nieliczna infrastruktura kamperowa. Podróże kamperowe są bardzo popularne w Europie Zachodniej, szczególnie w Niemczech, Francji i Wielkiej Brytanii. W ostatnich latach na terenie Polski obserwowany był wzrost rynku kamperów. Według danych Centralnej Ewidencji Pojazdów i Kierowców (CEPiK) w 2018 roku zarejestrowano 518 nowych pojazdów kempingowych, co stanowiło wzrost o ponad 50% w stosunku do poprzedniego roku. Trend wzrostowy utrzymywał się również w kolejnych latach: w 2019 roku liczba ta wyniosła 724, a w 2020 osiągnęła 1 040. Szczyt liczby rejestracji

¹⁰² Strona internetowa Podkarpackiej Regionalnej Organizacji Turystycznej, podkarpackie.travel/artykuly/kamperowiska-na-podkarpaciu-

¹⁰³ Portal Góry bez Granic, Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej PTTK w Krakowie, Klub Slovenských Turistov, Województwo Podkarpackie, Podkarpacka Regionalna Organizacja Turystyczna, gorybezgranic.pttk.pl/487-gory-bez-granic-camping-gorna-wetlinka

¹⁰⁴ Strona internetowa ośrodka Kamp Jawor, kampjawor.pl/camping

¹⁰⁵ Strona ośrodka Stephova Vola Camper Park Olszanica na Facebooku, www.facebook.com/stephovavola

¹⁰⁶ Strona internetowa <https://turystyka.gov.pl/cwoh>

nastąpił w 2021 roku i wyniósł 2 191 sztuk, czyli ponad 2 razy więcej niż w 2020 roku. Obecnie obserwowany jest spadek liczby rejestracji nowych pojazdów kempingowych – 1 746 szt. W roku 2022 (spadek o ponad 20% w stosunku do roku poprzedniego) i 1 408 w roku 2023. Są to jednak wciąż wartości wyższe niż w roku 2020. Większość sprzedawanych kamperów stanowią pojazdy o Dopuszczalnej Masie Całkowitej (DMC) do 3,5 tony, co jest związane z wygodą w prowadzeniu oraz mniejszymi ograniczeniami prawnymi dla kierowców posiadających prawo jazdy kategorii B. Oprócz zakupu nowych kamperów popularne jest wykonanie zabudowy samochodów ciężarowych i po zmianie przeznaczenia, zarejestrowanie ich jako samochody specjalne kempingowe. W latach 2018–2020 liczba takich zmian oscylowała w granicach 100 szt. (89 w 2018, 106 w 2019 i 103 w 2020), a następnie zaobserwowano ich wzrost do 245 w 2021 r. (ponad 2 razy więcej niż w roku poprzednim) i odpowiednio 1445 i 1436 w latach 2022 i 2023. Dane te świadczą o dużym wzroście zainteresowania turystyką kamperową. Istnieje zapotrzebowanie na utworzenie takich miejsc na terenie Partnerstwa z uwagi na występowanie miejsc i obszarów atrakcyjnych turystycznie i przyrodniczo. Powstanie infrastruktury w zakresie pól kamperowych przyczyni się do wzbudzenia ruchu turystycznego na tych obszarach. W związku ze wzrostem zainteresowania turystyką kamperową, rośnie potrzeba zapewnienia im miejsc postojowych i infrastruktury serwisowej, dzięki czemu zminimalizowany będzie negatywny wpływ kamperów na środowisko.

Gminy Partnerstwa oferują sieć szlaków turystycznych dostosowanych do różnych preferencji i poziomów trudności, a także wiele ciekawych ścieżek przyrodniczo-historycznych, przyrodniczo-edukacyjnych, spacerowych, m.in.:

- Ścieżka przyrodniczo-historyczna (Gmina Komańcza) – przebiega na pograniczu Beskidu Niskiego i Bieszczadów, prowadzi przez Komańczę oraz okalające ją lasy należące do Nadleśnictwa Komańcza (Leśnictwo Turzańsk) i Leśnej Wspólnoty Gruntowej Komańczy. Prezentuje Komańczę jako miejscowość letniskową o walorach klimatyczno-uzdrowiskowych i krajobrazowych w otoczeniu pięknej i dzikiej przyrody. Jednocześnie pokazuje bogatą historię zamieszkujących tu przed wojną Łemków, Polaków, Cyganów i Żydów: zachowane zabytkowe budownictwo wiejskie, różnorodność obyczajów, tradycji i religii, wynikających z położenia wsi na pograniczu narodów i kultur¹⁰⁷.
- Ścieżka Dolina Rabskiego Potoku (Gmina Baligród) – na trasie ścieżki można zrealizować tematy dotyczące warstwowej budowy lasu, roli martwego drewna w lesie, walorów kulturowych (kapliczka Synarewo, cerkwisko Huczvice), tematy związane z geologią (rezerwat Gołoborze, ścieżka geologiczna do kamieniołomu drobnego z widocznym „fliszem karpackim”)¹⁰⁸.
- Ścieżka Do Lasumiły – najgrubszej jodły w Polsce (Gmina Baligród), która jest pomnikiem przyrody. Na trasie ścieżki można zrealizować m.in. tematy

¹⁰⁷ Strona internetowa Gminy Komańcza, komancza.pl/s/150/sciezka-przyrodniczo-historyczna-w-gminie-komancza

¹⁰⁸ Strona internetowa Nadleśnictwa Baligród, baligrod.krosno.lasy.gov.pl

dotyczące warstwowej budowy lasu, runa leśnego, form ochrony przyrody, retencji wody w górach, można obserwować ptactwo wodne¹⁰⁹.

- Wieża widokowa na Korbani i Dolina Łopienki (Gmina Solina) – wieża widokowa dostępna jest przez cały rok, na szczycie Korbani znajduje się niewielki schron. Tematy do zrealizowania, to m.in.: tropy, ślady zwierząt, ochrona czynna, gospodarka leśna, budowa geologiczna Bieszczadów, zasady bezpieczeństwa¹¹⁰.
- Ścieżka edukacyjno-informacyjna Otaczarnia (Gmina Solina) – możliwość realizacji m.in. tematów: rośliny chronione, geofity, siedliska Natura 2000, budowa warstwowa lasu, ptaki rzek i potoków, gatunki drzew, praca leśnika¹¹¹.
- Ścieżka przyrodniczo-historyczna „Dziki Hon” (Gmina Cisna) – prowadzi grzbietem górskim nieopodal szczytu Hon i schodzi w kierunku Cisnej na cmentarz z I wojny światowej przez co pozwala poznać przyrodnicze i historyczne walory tej części Bieszczadów (teren leśnictwa Habkowce)¹¹².
- Ścieżka przyrodnicza „Stary Majdan” (Gmina Cisna) – to jedyny wariant pozwalający dotrzeć na Łopiennik bezpośrednio z Cisnej i zatoczyć koło schodząc czarnym szlakiem do Dołżycy. Wędrując tą trasą możemy podziwiać oprócz pięknych widoków jej walory przyrodnicze oraz ślady walk z I wojny światowej w postaci umocnień u podnóża Łopiennika¹¹³.
- Perła Polańczyka (Gmina Solina) – trasa prowadzi na punkt widokowy na Kabajce, skąd roztacza się widok na jezioro oraz otaczające je wzgórza, a stamtąd kieruje przez las sosnowy w kierunku punktu widokowego Horb¹¹⁴.
- Zielone Wzgórza nad Soliną (Gmina Solina) – trasa z Polańczyka do Soliny, wzdłuż brzegu Jeziora Solińskiego, następnie lasem na Horbek – w prześwitach pomiędzy drzewami można dostrzec zaporę solińską i przystań statków znajdujących się u podnóża góry Jawor. W drodze powrotnej widok na Jezioro Myczkowieckie, Bóbrkę i masyw Koziańca z nieczynnym kamieniołomem. Ścieżka wzdłuż potoku Wola, który kilka razy trzeba przekroczyć, doprowadza do Muzeum Bojków, w którym można obejrzeć dwie budowle sakralne obok siebie¹¹⁵.
- Niebieska Łezka (Gmina Solina) – trasa wokół Jeziora Myczkowieckiego, przez koronę ziemno-betonowej zapory w Myczkowcach, skąd roztacza się ładny widok na jezioro i w drugą stronę na dolinę Sanu. Następnie prowadzi przez skalistą grań Koziańca (rezerwat przyrody), skąd jest widok na Jezioro Myczkowieckie i położone po jego drugiej stronie Berdo. Dalej szlak wyprowadza nad skraj przepaścistej skalnej ściany – pozostałości po nieczynnym już kamieniołomie, który dostarczał niegdyś kruszywo

¹⁰⁹ jw.

¹¹⁰ jw.

¹¹¹ jw.

¹¹² Strona internetowa Gminnego Centrum Kultury i Ekologii w Cisnej, cisna.pl

¹¹³ jw.

¹¹⁴ Strona internetowa Gminnego Ośrodka Kultury, Sportu i Turystyki w Solinie z/s w Polańczyku, esolina.pl

¹¹⁵ Strona internetowa Gminnego Ośrodka Kultury, Sportu i Turystyki w Solinie z/s w Polańczyku, esolina

budowniczym bieszczadzkich zapór – widać stąd obydwie jeziora i koronę zapory w Solinie, a przy dużej przejrzystości powietrza również szczyt Połoniny Wetlińskiej¹¹⁶.

Na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady znajdują się: Nordic Walking Park „Gmina Olszanica” oraz Nordic Walking Park „Gmina Solina” – to dwa parki z siedmiu wytyczonych na obszarze Lokalnej Grupy Działania „Zielone Bieszczady”. Oferta skierowana jest zarówno do entuzjastów nordic walkingu, jak i do biegaczy, rowerzystów czy narciarzy biegowych¹¹⁷.

Podkarpacka Regionalna Organizacja Turystyczna przeprowadziła w 2024 r. badania ruchu turystycznego i wizerunku turystycznego województwa podkarpackiego, z których wynika, że najlepiej w województwie podkarpackim kojarzone są Bieszczady – 76,6% odpowiedzi. Zbadano także rozpoznawalność poszczególnych miejscowości w województwie podkarpackim, a pośrednio również krain turystycznych, na terenie których się znajdują. Prawie 70% badanych kojarzy wybrane miejscowości województwa podkarpackiego, w tym 19,5% deklaruje, że odwiedzili to miejsce. Do najlepiej rozpoznawanych miejsc (suma odpowiedzi „kojarzę, ale tam nie byłem” i „byłem tam”) należą: Rzeszów (91,6%) i Przemyśl (90,7%), a także powyżej 80%: m.in. Sanok i Solina. Respondenci mieli także możliwość wymienić dodatkowe znane im miejscowości z terenu województwa – wymieniono m.in. Komańczę. Wśród ogólnych skojarzeń z hasłem „województwo podkarpackie”, w spontanicznych odpowiedziach respondentów najczęściej pojawiały się: Bieszczady, góry, Rzeszów, krajobraz, Solina, Karpaty, dzika przyroda, zwierzęta, zabytki, cisza i spokój¹¹⁸. Warto zwrócić uwagę, że część tych skojarzeń jest związana z gminami Partnerstwa Turystyczne Bieszczady.

Corocznie na terenie Partnerstwa odbywają się liczne wydarzenia kulturalne, które przyciągają rzesze turystów, m.in.:

- Bieszczadzkie Spotkania Muzyczne Bies Czaad Blues,
- Festiwal Biegu Rzeźnika,
- Festiwal Natchnieni Bieszczadem,
- Festiwal Produktów Podkarpackich,
- Festiwal Wdzięczności,
- Festiwal ZEW się budzi,
- „Harasymiada”,
- Karpacki Jarmark w Baligrodzie Festiwal Kapel Bojkowskich,
- Noc Muzeów w Muzeum Kultury Bojków,
- Vision Flyfishing Festival.

¹¹⁶ jw.

¹¹⁷ Portal internetowy Czas na Marsz.pl, czasnamarsz.pl/pl/park/gmina-olszanica, czasnamarsz.pl/pl/park/gmina-solina

¹¹⁸ *Podkarpacki Barometr Turystyczny 2023/2024*, Podkarpacka Regionalna Organizacja Turystyczna, Rzeszów 2024.

Na turystyczny charakter duży wpływ ma również Uzdrawisko Polańczyk Zdrój, leżące nad zachodnim brzegiem Jeziora Solińskiego. Polańczyk Zdrój to największy w Bieszczadach ośrodek uzdrowiskowo – wypoczynkowy, a miano uzdrowiska zyskał dzięki występowaniu na jego terenie wód mineralnych, pozwalających na leczenie wielu schorzeń. Wśród nich wymieniane są wody wodorowo–węglanowo–chlorkowo–sodowe, wody wodorowo–chlorowo–sodowe, wody wodorowo–węglanowo–chlorkowo–sodowo–bromkowe oraz wody jodowe¹¹⁹.

¹¹⁹ Portal Internetowy www.podkarpackie.eu/turystyka/odkryj_podkarpackie/zdrowie_i_uroda/uzdrowisko-polanczyk-zdroj-17640

15. Podsumowanie i wnioski z Diagnozy

15.1 Analiza SWOT

Analiza SWOT jest to jedna z najpopularniejszych i najskuteczniejszych metod analitycznych wykorzystywanych we wszystkich obszarach planowania strategicznego. Jej nazwa pochodzi od akronimów angielskich słów *Strengths* (mocne strony), *Weaknesses* (słabe strony), *Opportunities* (szanse) i *Threats* (zagrożenia). Polega ona na zidentyfikowaniu wymienionych wyżej czterech grup czynników, dzięki czemu można je odpowiednio wykorzystać w procesie zaplanowanego rozwoju lub zniwelować skutki ich negatywnego wpływu. Dzięki tej metodzie można również pogrupować czynniki na pozytywne (mocne strony i szanse) oraz negatywne (słabe strony i zagrożenia). Często dzieli się je również na czynniki wewnętrzne (opisujące mocne i słabe strony danej jednostki) oraz czynniki zewnętrzne (czyli szanse i zagrożenia wynikające z jej mikro- i makrootoczenia). Czynniki wewnętrzne (mocne i słabe strony) są zależne m.in. od władz lokalnych i lokalnej społeczności, natomiast czynniki zewnętrzne (szanse i zagrożenia) należące do otoczenia bliższego i dalszego są niezależne od władz danej jednostki, a także jej mieszkańców (tabela 18).

Tabela 17 Schemat analizy SWOT

S	<i>Strengths</i>	Silne strony, atuty, zalety	ZASOBY
W	<i>Weaknesses</i>	Słabe strony, słabości, wady	
O	<i>Opportunities</i>	Szanse, możliwości, okazje	OTOCZENIE
T	<i>Threats</i>	Zagrożenia, trudności	

Źródło: Opracowanie własne

Analiza SWOT została przeprowadzona dla gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w celu łatwiejszego i trafnego wyznaczenia celów działań, mających przyczynić się do wykorzystania potencjałów tego obszaru, zniwelowania jego problemów i podniesienia dynamiki jego rozwoju. Obejmuje ona główne elementy mające wpływ na rozwój obszaru. Analizy dokonano w oparciu o dostępne dane, w tym dane GUS, materiałów wypracowanych na warsztatach i spotkaniach oraz na podstawie obserwacji własnych (tabela 18).

Tabela 18 Analiza SWOT Partnerstwa Turystyczne Bieszczady

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
- Wskaźnik pozwoleń wydanych na budowę i zgłoszeń budowy z projektem budowlanym na 10 tys. mieszkańców wyższy niż w obszarach podobnych, województwie podkarpackim i Polsce. - Dodatni wskaźnik rozwoju w wymiarze społecznym na terenie 4 z 5 gmin Partnerstwa. - Duża liczba podmiotów wpisanych i nowo rejestrowanych w rejestrze REGON w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców – wartość wskaźników wyższa niż w obszarach podobnych i województwie podkarpackim oraz wyższa lub równa wartości dla Polski.	- Odległość do dużych miast (utrudniony dostęp do szerokiego wyboru usług, rynku zbytu, ofert pracy, edukacji). - Coroczny spadek ludności w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym, a wzrost ludności w wieku poprodukcyjnym. - Szybszy niż w porównywanych jednostkach wzrost wskaźników obciążenia demograficznego. - Spadek liczby mieszkańców spowodowany ujemnym saldem migracji i ujemnym przyrostem naturalnym.

4. Wartość wskaźnika <i>osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 10 tys. mieszkańców</i> wyższa niż w obszarach podobnych, województwie podkarpackim i Polsce. 5. Atrakcje wykorzystujące dziedzictwo kulturowe i naturalne obszaru. 6. Inicjatywy podtrzymujące lokalne tradycje i kulturę. 7. Obiekty dziedzictwa wielokulturowego, w tym obiekt wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. 8. Wysoka wartość wskaźnika określającego walory turystyczne: atrakcyjne zasoby krajobrazowe, walory uzdrowiskowe, bogate obszary chronionej przyrody (obszar w 100% pokryty formami ochrony przyrody), w tym Bieszczadzki Park Narodowy. 9. Liczne ścieżki edukacyjno-przyrodnicze, spacerowe, szlaki. 10. Niematerialne dziedzictwo kulturowe i naturalne obszaru. 11. Warunki do uprawiania turystyki uzdrowiskowej, pieszej, rowerowej, wodnej, konnej, zimowej. 12. Bardzo wysoki udział terenów leśnych (lesistość: 72,4%) – lasy to unikatowy zasób. 13. Coroczne imprezy plenerowe, festiwale itp. imprezy zaspokajające potrzeby mieszkańców i przyciągające turystów – wartość wskaźnika <i>liczba organizowanych imprez przez centra, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice na 10 tys. mieszkańców</i> wyższa niż w obszarach podobnych, województwie podkarpackim i Polsce. 14. Wysoki poziom kapitału społecznego – wartość wskaźnika <i>fundacje, stowarzyszenia, organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców</i> wyższa niż w obszarach podobnych, województwie podkarpackim i Polsce. 15. Średnia wartość dochodów własnych Partnerstwa w przeliczeniu na 1 mieszkańca wyższa niż w województwie podkarpackim i Polsce. 16. Wysoka wartość wskaźnika <i>wartość umów/decyzji o dofinansowanie ogółem w przeliczeniu na 1 mieszkańca</i> – wyższa niż w województwie podkarpackim i Polsce. 17. Na terenie Partnerstwa znajduje się 30,3% obiektów noclegowych z województwa podkarpackiego, co przekłada się na 29,2% miejsc noclegowych w województwie wg bazy GUS. 18. Rozpoznawalna i pozytywnie kojarzona marka turystyczna Bieszczady. 19. Czystość powietrza.	5. Wysokie, niekorzystne wskaźniki dotyczące bezrobocia: <i>udział % bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym</i> dwukrotnie wyższy niż w obszarach podobnych i województwie podkarpackim, natomiast w porównaniu do średniej Polski – trzykrotnie wyższy, a także <i>liczba długotrwale bezrobotnych zarejestrowanych na 1 000 mieszkańców</i> dużo wyższa niż w gminach podobnych. 6. Ujemny wskaźnik rozwoju w wymiarze gospodarczym w 4 z 5 gmin Partnerstwa. 7. Niewystarczająco atrakcyjna oferta pracy na lokalnym rynku, szczególnie dla ludzi młodych. 8. Brak terenów inwestycyjnych. 9. Powolne unieszkodliwianie zinwentaryzowanych wyrobów azbestowych. 10. Mała ilość odpadów komunalnych zebranych z gmin Partnerstwa w przeliczeniu na 1 mieszkańca – wartość wskaźnika dużo niższa niż średnia w Polsce i województwie podkarpackim. 11. Mała liczba obiektów noclegowych o wysokim standardzie. 12. Niskie wartości wskaźnika charakteryzującego stan infrastruktury technicznej: <i>udział % korzystających z instalacji w ogóle ludności</i>. 13. Niewystarczająca oferta atrakcji dla rodzin z dziećmi. 14. Wysoka wartość wskaźników: <i>rodziny otrzymujące zasiłki rodzinne na dzieci w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców ogółem oraz udział % dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku</i> – wyższa niż w województwie podkarpackim i Polsce. 15. Utrudniony dostęp do opieki zdrowotnej – wartość wskaźnika <i>podstawowa opieka zdrowotna – porady lekarskie na 100 mieszkańców</i> niższa niż w obszarach podobnych, województwie podkarpackim i kraju. 16. Brak miejsc opieki nad dziećmi do lat 3. 17. Niewystraszająca ilość miejsc opieki dla dzieci w wieku 3–5 lat – wartość wskaźnika <i>odsetek % dzieci w wieku 3–5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym</i> niższa niż w obszarach podobnych, województwie podkarpackim i kraju. 18. Nieistniejący regularny transport publiczny drogą wodną w obrębie miejscowości nad Jeziora Solińskiego. 19. Słaba koordynacja terminów wydarzeń kulturalnych i turystycznych na obszarze Partnerstwo jak i w gminach ościennych.
---	---

20. Uzdrowisko Polańczyk – całoroczny produkt turystyczny. 21. Jezioro Solińskie i Myczkowieckie. 22. Publiczny inwestor strategiczny – Grupa Polskie Koleje Linowe S.A. 23. Rosnąca liczba osób pracujących na etacie i dodatkowo świadczących usługi turystyczne. 24. Rozpoznawalne miejscowości turystyczne – ośrodki koncentracji ruchu turystycznego: Polańczyk, Solina, Cisna, Komańcza, Baligród, Wetlina.	20. Brak organizacji zajmującej się marketingiem i turystycznym rozwojem Bieszczad. 21. Sezonowość ruchu turystycznego. 22. Niewystarczająca ilość sprzętu umożliwiającego dojazd do szlaków w sytuacji zagrożenia zdrowia lub życia turystów. 23. Zmiany klimatyczne – częste susze powodujące pożary (brak odpowiedniego sprzętu do patrolowania). 24. Wzrost liczby turystów korzystających z różnych wodnych pojazdów i sprzętów do pływania, generujący problemy związane z zapewnieniem bezpieczeństwa na akwenach wodnych. 25. Napływ „inwestorów” nie utożsamiających się z dziedzictwem Bieszczad. 26. Rdzenni mieszkańcy Bieszczad posiadają niewystarczające kompetencje i możliwości do swojego rozwoju. 27. Mało funkcjonalna i estetyczna przestrzeń publiczna w miejscowościach turystycznych. 28. Usługi i infrastruktura publiczna niedostosowana do potrzeb ruchu turystycznego 29. Słaby zasięg telefonii komórkowej i Internetu 30. Wg CWOH w Polsce funkcjonuje 120 kempingów, z czego w Województwie Podkarpackim nie ma ani jednego. 31. Według danych z GUS z 2023 r. wartość wskaźnika długość dróg rowerowych ogółem w Partnerstwie Turystyczne Bieszczady wynosiła 0,2 km – drogi rowerowe występowały tylko w Gminie Cisna. Natomiast wartość wskaźnika drogi rowerowe na 100 km² wyniosła 0,07 km, podczas gdy w województwie podkarpackim: 4,53 km, a w Polsce: 6,87 km. 32. Średnio na obszarze Partnerstwa liczba zdarzeń z udziałem jednostek OSP na 1000 mieszkańców jest dwukrotnie wyższa od średniej dla województwa i polski.
SZANSE	ZAGROŻENIA
1. Wzrost mobilności społeczeństwa. 2. Moda na zdrowy styl życia. 3. Członkostwo Polski w Unii Europejskiej. 4. Wzrost popytu na aktywny wypoczynek w miejscach o bogatych walorach krajobrazowych. 5. Wzrost popytu na turystykę uzdrowiskową. 6. Wzrost zamożności Polaków. 7. Wzrost podróży krajowych Polaków. 8. Cyfryzacja życia codziennego. 9. Wzrost świadomości obywatelskiej. 10. Wzrost średniej długości życia.	1. Konsekwencje gospodarcze i społeczne związane z sytuacją geopolityczną. 2. Wzrost kosztów życia mieszkańców. 3. Wykluczenie cyfrowe. 4. Zmiany klimatu. 5. Wzrost poziomu antropopresji. 6. Wzrost ilości zadań własnych JST bez wystarczającego zabezpieczenia środków na ich realizację. 7. Wzrost kosztów utrzymania infrastruktury i usług publicznych.

11. Rozwój popularności turystyki rowerowej, caravaningu i geoturystyki. 12. Rosnący poziom świadomości ekologicznej i przyrodniczej. 13. Upowszechnianie się zjawiska kształcenia przez całe życie i na odległość. 14. Wzrost świadomości społecznej w zakresie zrównoważonego rozwoju. 15. Ogólnoświatowy rozwój idei „slow life” i „leczenie lasem”. 16. Otwarcie drogi krajowej S19 jako trasy ekspresowej. 17. Przyjęcie przez Zarząd Województwa Podkarpackiego Programu Strategicznego Rozwoju Bieszczad	
---	--

Źródło: Opracowanie własne

15.2 Ogólny wskaźnik rozwoju gmin

Podsumowując sytuację społeczno-gospodarczą Partnerstwa Turystyczne Bieszczady należy zwrócić szczególną uwagę na ogólny wskaźnik rozwoju gmin, określony w Monitorze Rozwoju Lokalnego Związku Miast Polskich. W poprzednich rozdziałach zostały zaprezentowane wskaźniki syntetyczne w wymiarach społecznym, gospodarczym i środowiskowym. Najlepszą sytuację zanotowało Partnerstwo w wymiarze społecznym, bowiem w I ćwiartce znalazły się cztery gminy z pięciu (Baligród, Cisna, Olszanica, Solina), co oznacza, że mają sytuację lepszą niż średnia w grupie porównawczej oraz następuje poprawa sytuacji względem zmiany sytuacji w grupie. Gmina Komańcza znalazła się w II ćwiartce, co oznacza, iż jej sytuacja w tym wymiarze jest gorsza niż w grupie porównawczej, ale następuje poprawa.

W wymiarze środowiskowym trzy z pięciu gmin Partnerstwa znalazły się w I ćwiartce (Baligród, Cisna, Olszanica), co oznacza, że mają sytuację lepszą niż średnia w grupie porównawczej oraz następuje poprawa sytuacji względem zmiany sytuacji w grupie. Gminy Komańcza i Solina znalazły się w II ćwiartce, co oznacza, iż ich sytuacja w tym wymiarze jest gorsza niż w grupach porównawczych, ale następuje poprawa. Niekorzystnie wypadły gminy Partnerstwa w wymiarze gospodarczym – gminy Komańcza, Baligród, Olszanica i Solina zanotowały ujemną wartość wskaźnika, a dodatkowo w gminach Olszanica i Solina niekorzystna sytuacja pogłębia się (IV ćwiartka). Dobra sytuacja w wymiarze gospodarczym panuje tylko w Gminie Cisna, która znalazła się w I ćwiartce.

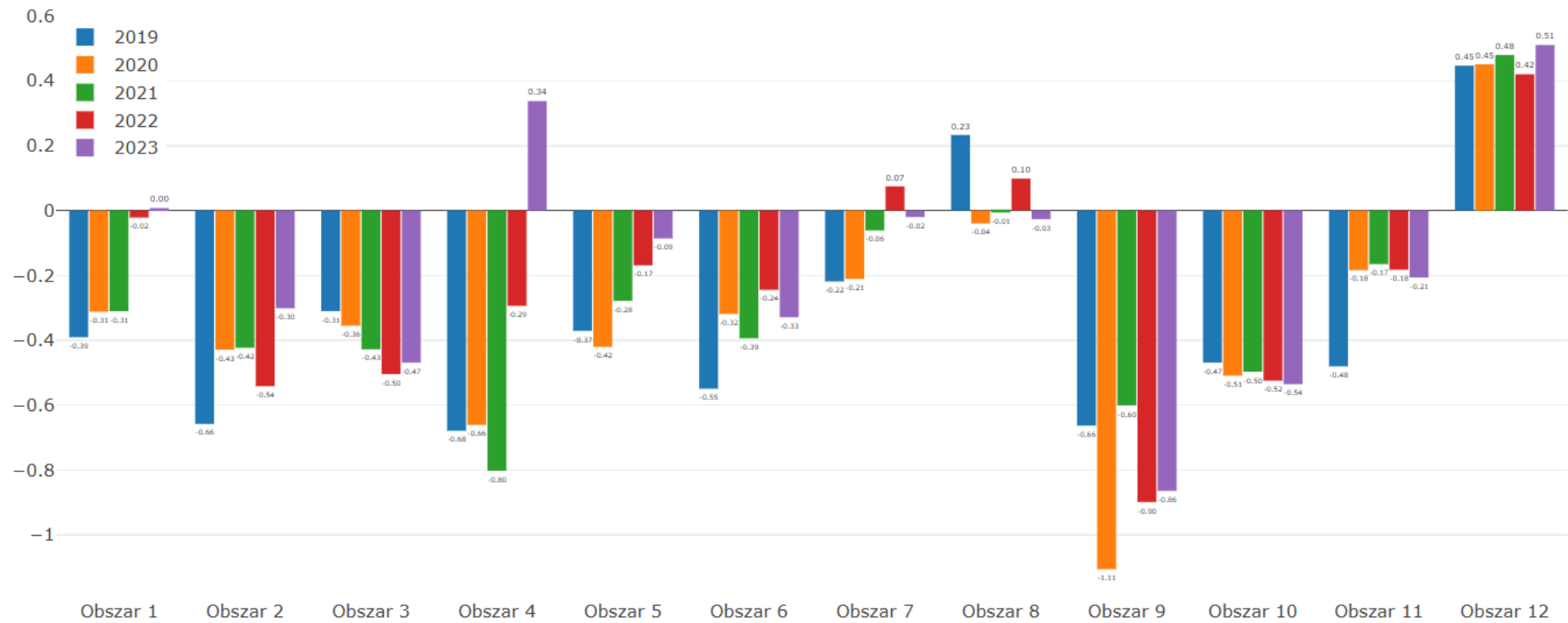
Na rysunkach 22–26 przedstawiono graficznie ogólny wskaźnik rozwoju gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2019–2023, z podziałem na 12 różnych obszarów, są to:

- potencjał i konkurencyjność lokalnej gospodarki (Obszar 1);
- rynek pracy i kwalifikacje siły roboczej (Obszar 2);
- sytuacja materialna mieszkańców (Obszar 3);

- stan finansów lokalnych (zdolność finansowania rozwoju) (Obszar 4);
- dostępność i jakość usług oraz infrastruktury (Obszar 5);
- dostępność i jakość zasobów mieszkaniowych w gminie (Obszar 6);
- zasoby instytucjonalne, integracja i kapitał społeczny gminy (Obszar 7);
- poziom bezpieczeństwa (Obszar 8);
- sytuacja demograficzna (Obszar 9);
- dostępność komunikacyjna (zewnętrzna i wewnętrzna) (Obszar 10);
- ład i struktura przestrzenna obszaru (Obszar 11);
- lokalne środowisko przyrodnicze (Obszar 12).

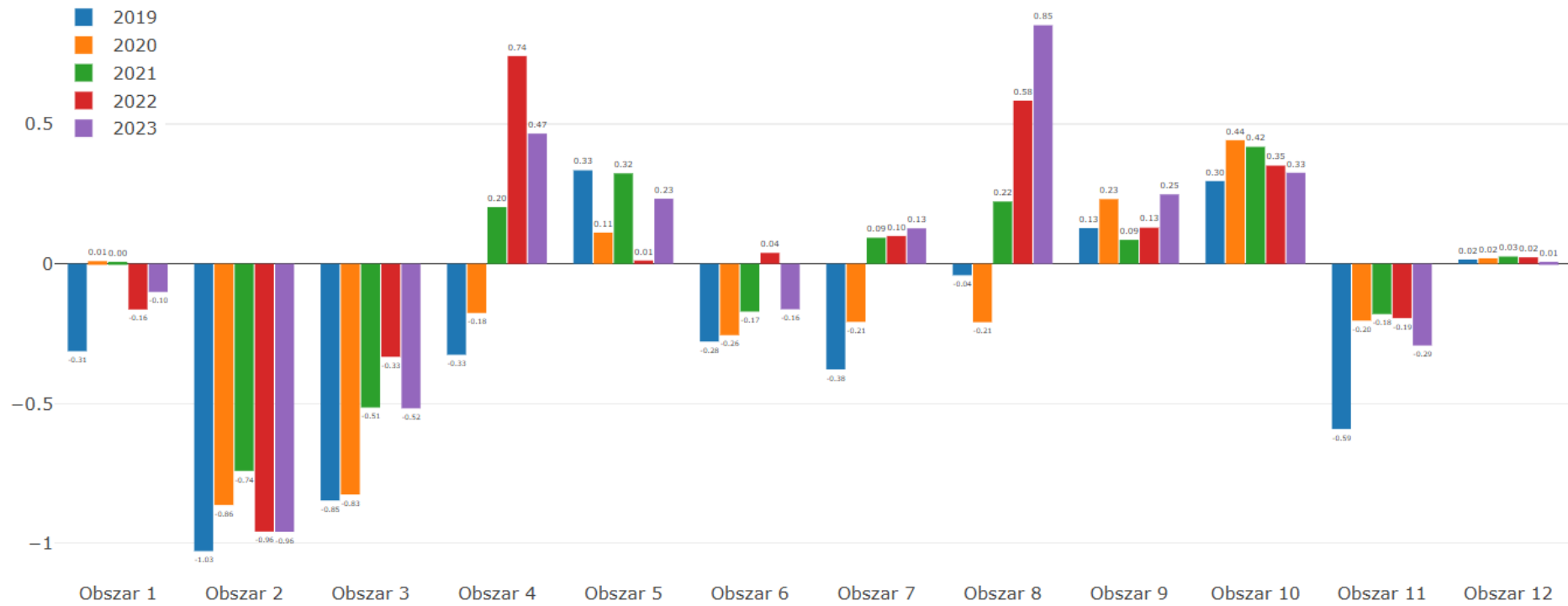
Jak wynika z rysunków 22–26, gminy Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2023 r. najlepiej wypadły w obszarach: 8 *poziom bezpieczeństwa* (gminy Baligród, Cisna, Olszanica i Solina), 4 *stan finansów lokalnych (zdolność finansowania rozwoju)* (gminy Komańcza, Baligród i Solina), 10 *dostępność komunikacyjna (zewnętrzna i wewnętrzna)* (gminy Baligród i Olszanica), 7 *zasoby instytucjonalne, integracja i kapitał społeczny gminy* (gminy Cisna i Solina) oraz 12 *lokalne środowisko przyrodnicze* (Gmina Komańcza). Natomiast najbardziej ujemne wartości w 2023 r. wystąpiły w obszarach: 2 *rynek pracy i kwalifikacje siły roboczej* (gminy Baligród, Cisna Olszanica i Solina), 11 *ład i struktura przestrzenna obszaru* (gminy Baligród, Cisna i Solina), 9 *sytuacja demograficzna* (Gmina Komańcza), 3 *sytuacja materialna mieszkańców* (gminy Baligród i Komańcza), a także 10 *dostępność komunikacyjna (zewnętrzna i wewnętrzna)* (Gmina Komańcza) i 6 *dostępność i jakość zasobów mieszkaniowych w gminie* (Gmina Olszanica). W 2023 r. Gmina Cisna tylko w dwóch obszarach zanotowała ujemny wskaźnik rozwoju (rysunek 24), Gmina Solina w trzech obszarach (rysunek 26), gminy Baligród (rysunek 23) i Olszanica (rysunek 25) w pięciu, natomiast Gmina Komańcza miała w dziewięciu obszarach wskaźnik ujemny, a w jednym obszarze – wartość 0,0 (rysunek 22).

Rysunek 22 Wskaźnik rozwoju w Gminie Komańcza w latach 2019–2023 (obszary)

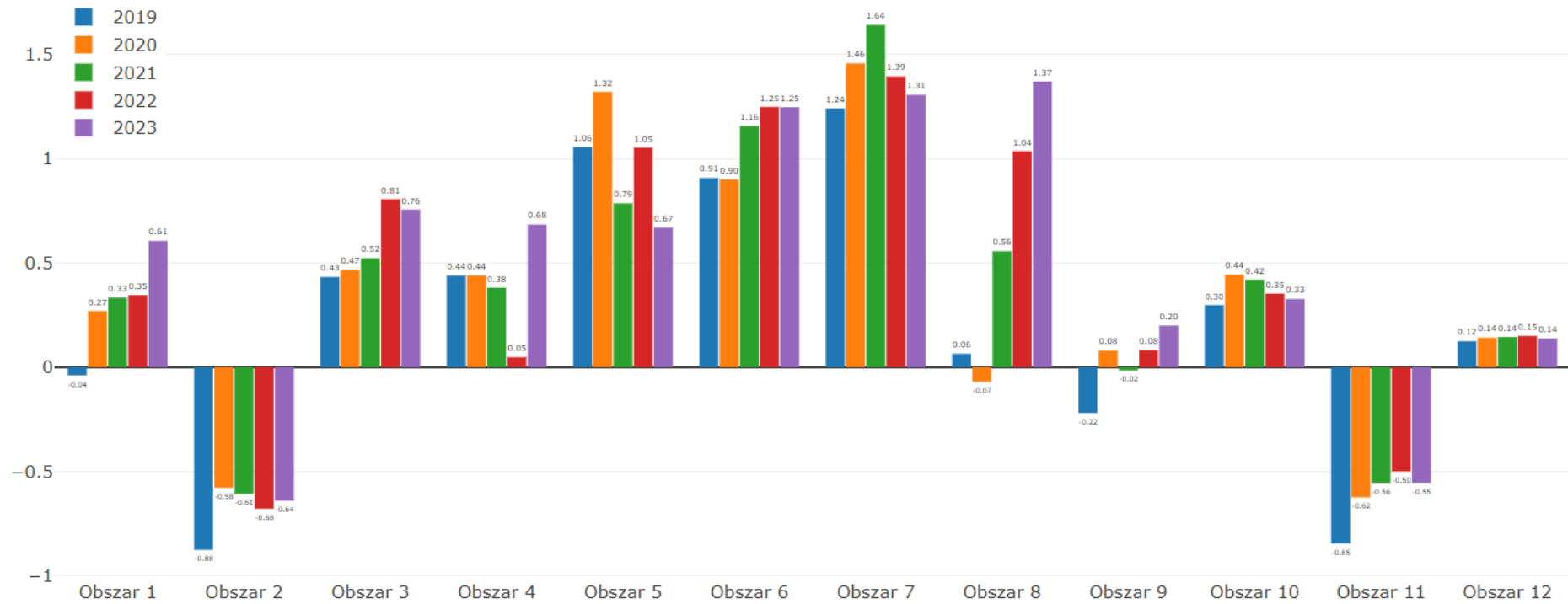
Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 16.06.2025 r.

Rysunek 23 Wskaźnik rozwoju w Gminie Baligród w latach 2019–2023 (obszary)

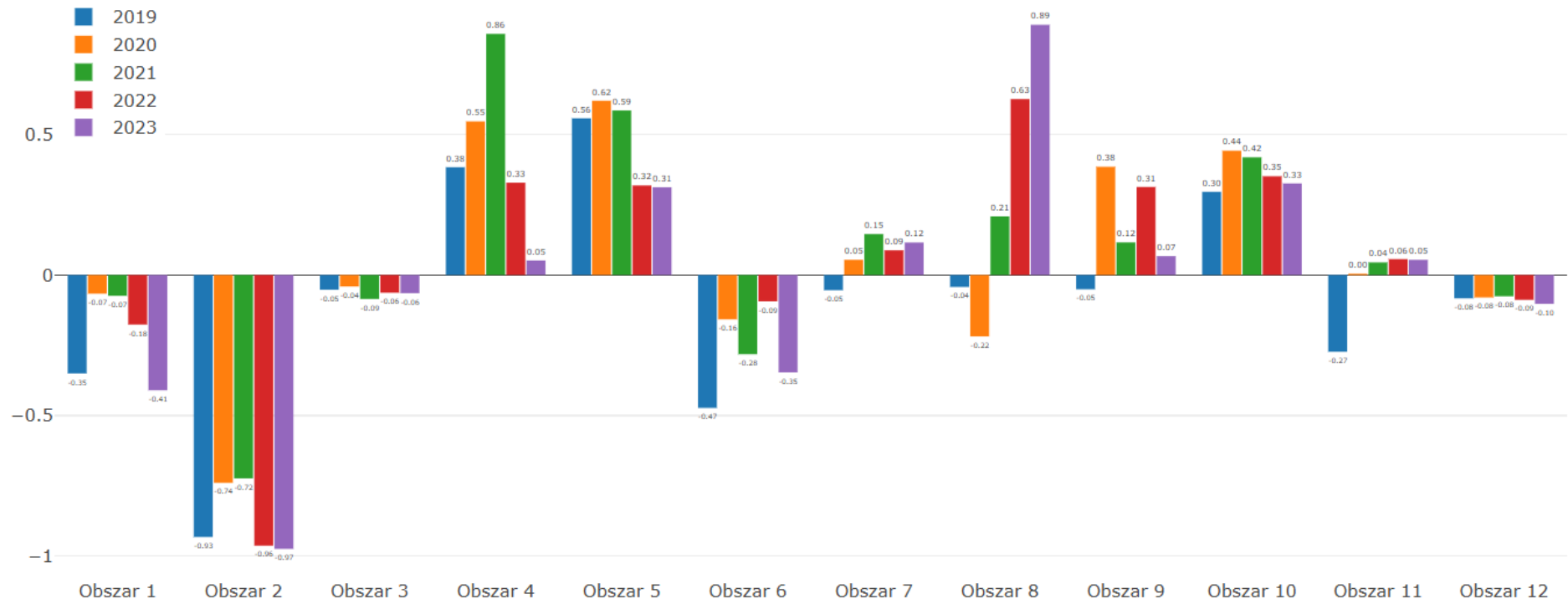
Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 16.06.2025 r.

Rysunek 24 Wskaźnik rozwoju w Gminie Cisna w latach 2019–2023 (obszary)

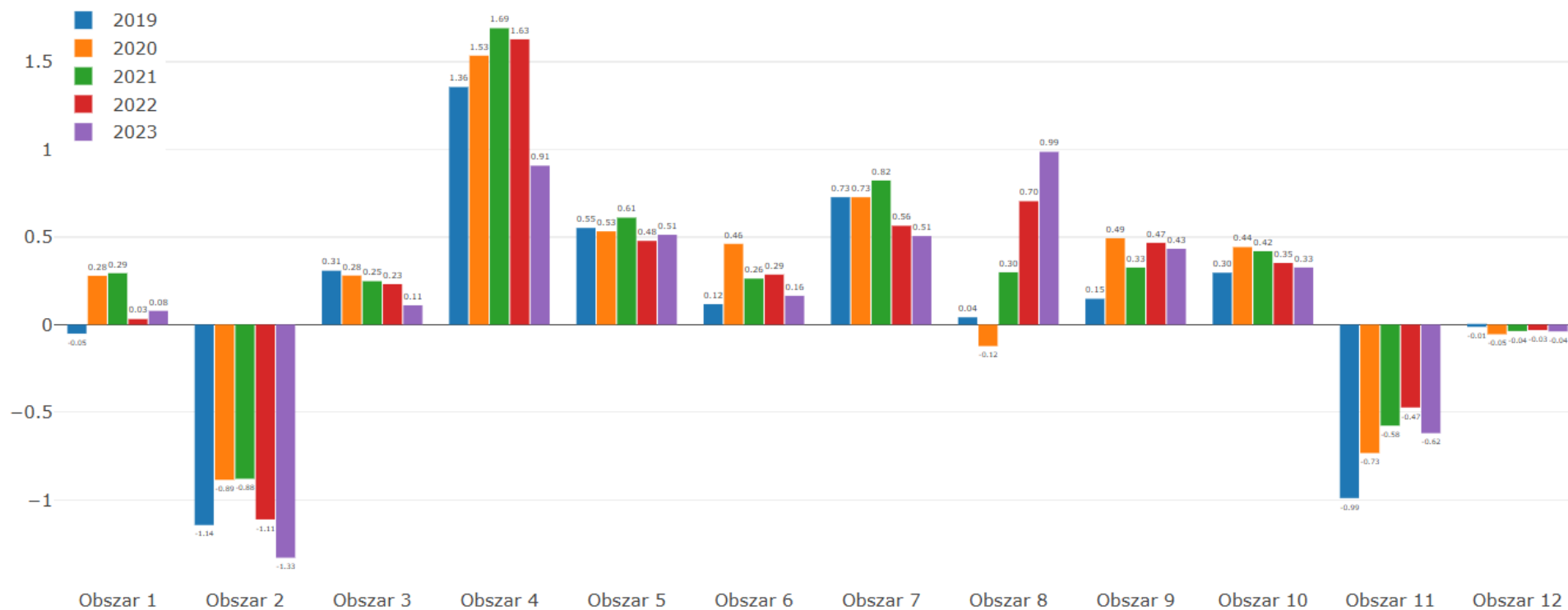
Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 16.06.2025 r.

Rysunek 25 Wskaźnik rozwoju w Olszanica w latach 2019–2023 (obszary)

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 16.06.2025 r.

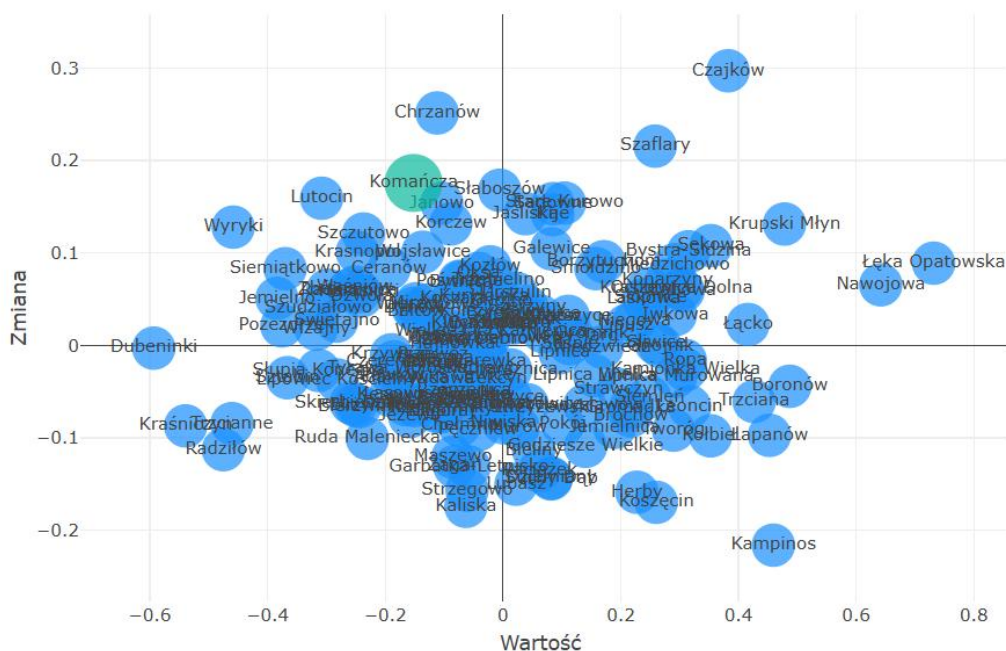
Rysunek 26 Wskaźnik rozwoju w Gminie Solina w latach 2019–2023 (obszary)

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 16.06.2025 r.

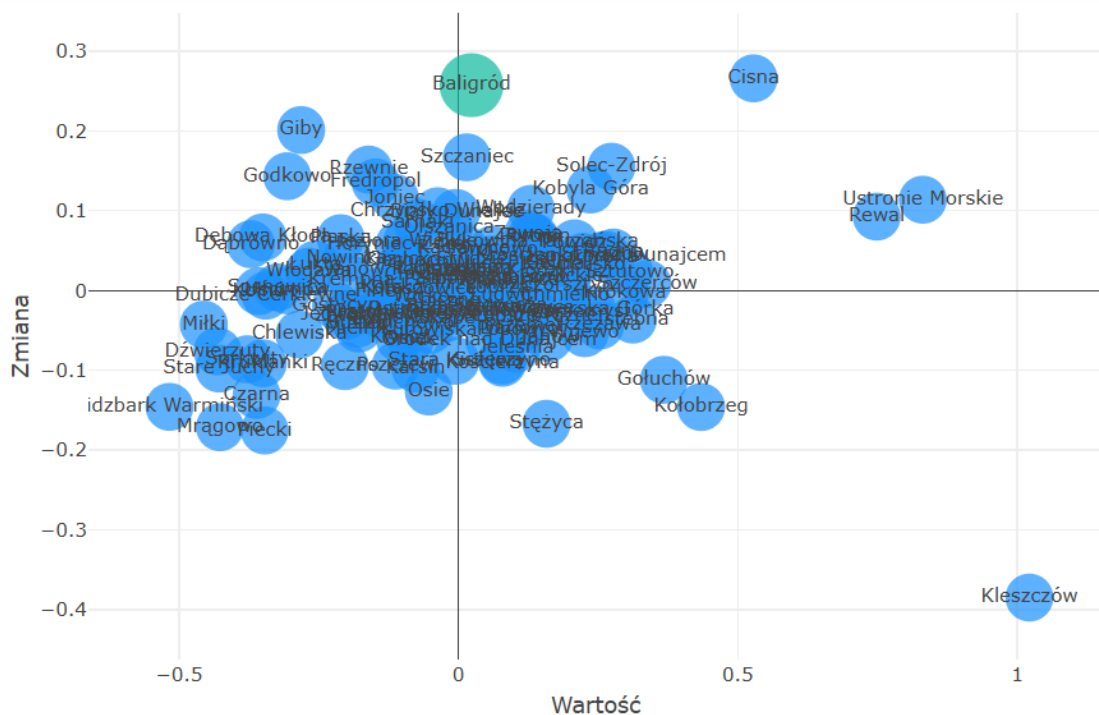
Na rysunkach 27–31 przedstawiona została pozycja każdej z gmin Partnerstwa w swojej grupie porównawczej – wszystkie gminy zanotowały dodatnią dynamikę zmian. Gminy Cisna, Solina i Baligród znalazły się w I ćwiartce, co oznacza, że ich sytuacja jest lepsza niż średnia w grupie porównawczej, a dodatkowo następuje polepszenie sytuacji względem grupy. Natomiast gminy Olszanica i Komańcza znalazły się w II ćwiartce, co oznacza, że sytuacja gmin jest gorsza niż w grupie porównawczej, ale następuje poprawa sytuacji (gminy te „gonią” grupę).

Rysunek 27 Pozycja Gminy Komańcza w grupie porównawczej

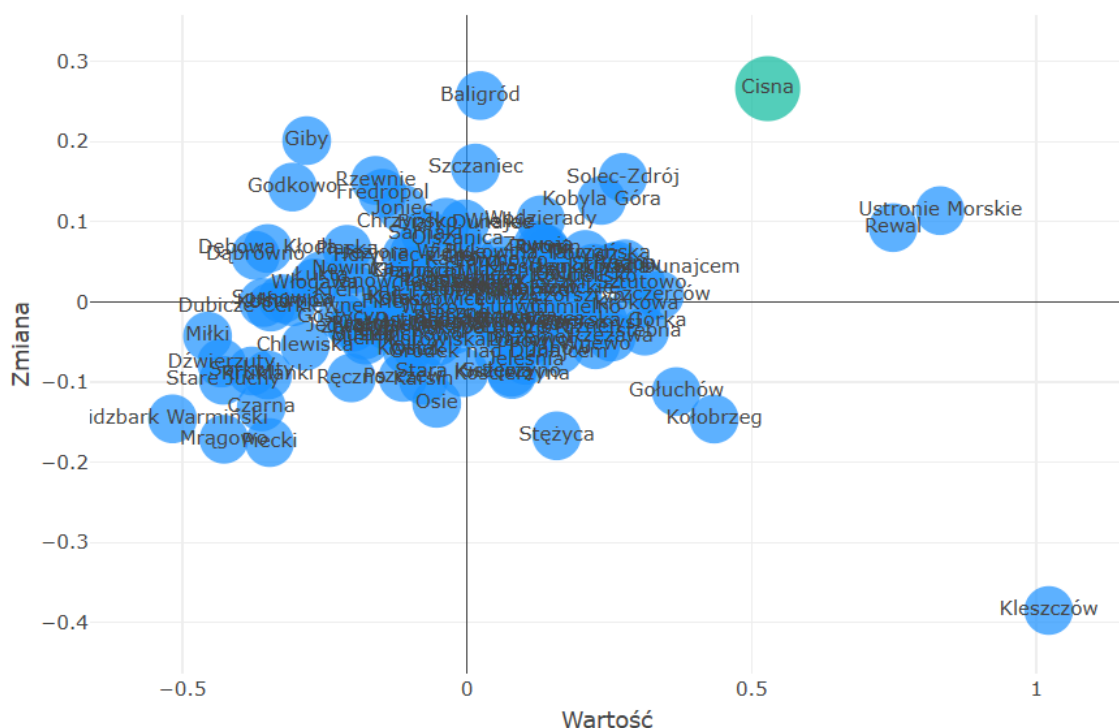
Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 15.06.2025 r.

Rysunek 28 Pozycja Gminy Baligród w grupie porównawczej

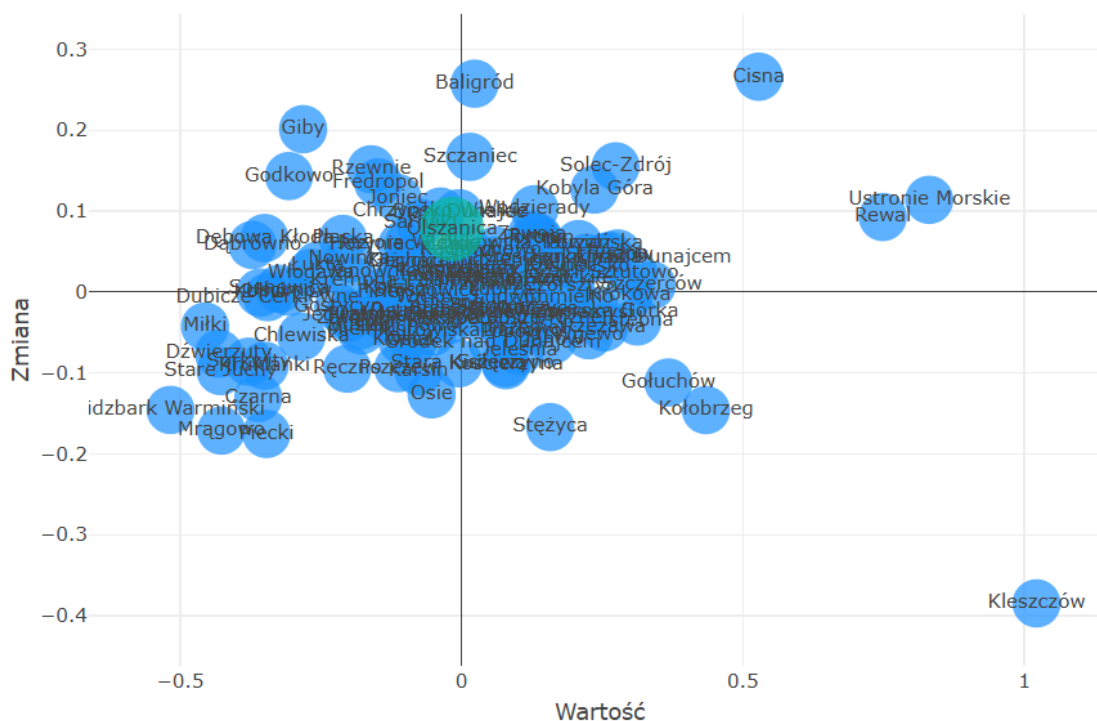
Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 15.06.2025 r.

Rysunek 29 Pozycja Gminy Cisna w grupie porównawczej

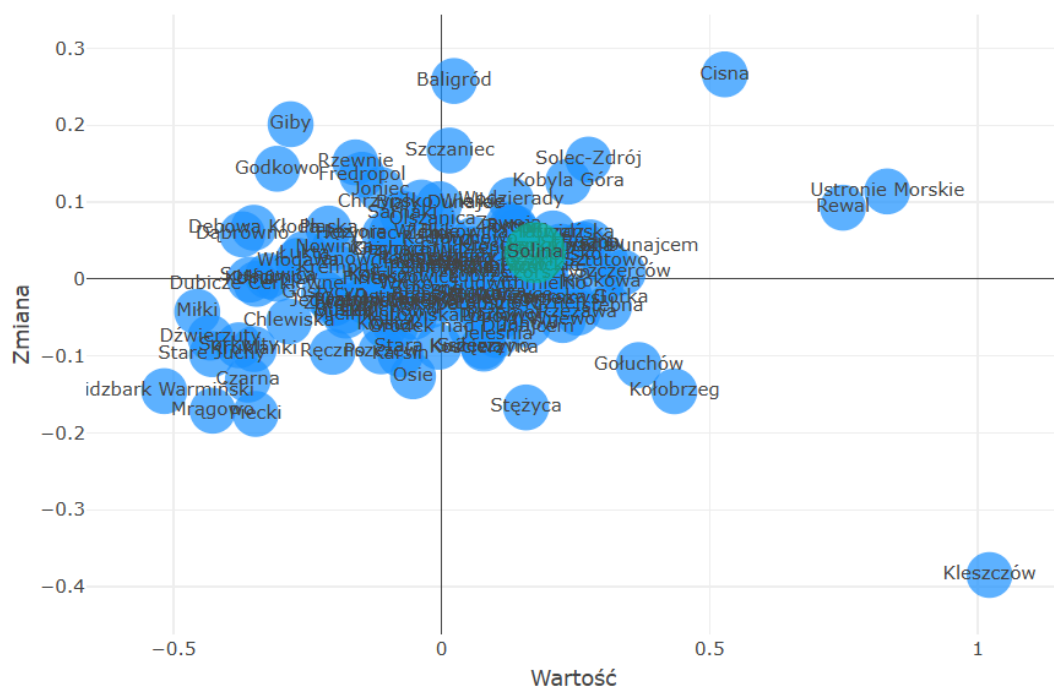
Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 15.06.2025 r.

Rysunek 30 Pozycja Gminy Olszanica w grupie porównawczej

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 15.06.2025 r.

Rysunek 31 Pozycja Gminy Solina w grupie porównawczej

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego, gminy.monitorrozwoju.pl, inf. z dnia 15.06.2025 r.

15.3 Wyniki badań ankietowych

W dniach 19.06-11.07.2025 r. przeprowadzone zostało badanie ankietowe wśród mieszkańców gmin wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady na potrzeby procesu diagnostycznego, w celu opracowania Strategii Rozwoju Ponadlokalnego dla obszaru Partnerstwa Turystyczne Bieszczady na lata 2025–2030. Udział w badaniu wzięło 117 osób.

Pierwsze pytanie dotyczyło oceny funkcjonowania poszczególnych obszarów Partnerstwa Turystyczne Bieszczady. Ankietowani najlepiej ocenili: Walory przyrodniczo-krajobrazowe (94% oceniło dobrze i bardzo dobrze), Potencjał turystyczny (78% oceniło dobrze i bardzo dobrze), Stan środowiska naturalnego (77% oceniło dobrze i bardzo dobrze). Najgorzej oceniono między innymi: Jakość i dostępność opieki żłobkowej (71% oceniło źle i bardzo źle), Dostęp do miejsc pracy (61% oceniło źle i bardzo źle), Połączenia komunikacyjne wewnętrzne (60% oceniło bardzo źle i źle), Jakość i dostępność usług dla młodzieży (57% oceniło bardzo źle i źle).

W kolejnym pytaniu ankietowani zostali poproszeni o wskazanie maksymalnie 5 istniejących problemów, barier lub wyzwań rozwoju obszaru Partnerstwa Turystyczne Bieszczady, wskazali przede wszystkim na: Niedostatecznie rozwinięta komunikacja publiczna - wewnętrzna i zewnętrzna – 69%, Sezonowość ruchu turystycznego – 59%, Słaba infrastruktura dla turystyki rowerowej – 49%, Niska aktywność społeczna mieszkańców – 42% oraz Niewystarczająca oferta kulturalna, sportowa, rekreacja itp. – 40%.

Następnie ankietowani zostali poproszeni o wskazanie maksymalnie 5 priorytetów, które mają lub mogłyby mieć największy wpływ na rozwój obszaru Partnerstwa Turystyczne Bieszczady, wskazali przede wszystkim na: Rozwój turystyki, w tym uzdrowiskowej, rowerowej i wydłużenie sezonu – 69%, Rozwój oferty usług czasu wolnego - kultura, sport, rekreacja itp. – 52%, Budowa nowej infrastruktury technicznej - wodociągi, kanalizacja, drogi itp. – 49%, Tworzenie warunków do osiedlania się nowych mieszkańców – 45% oraz Wspieranie przedsiębiorczości, w tym producentów produktów i usług lokalnych – 42%.

W dniach 19.06-11.07.2025 r. przeprowadzone zostało również badanie ankietowe osób / podmiotów turystycznych z obszaru Partnerstwa Turystyczne Bieszczady. Udział w badaniu wzięło 75 osób.

Ankietowani zostali poproszeni między innymi o wskazanie jakiego rodzaju wsparcia/jakich działań, które mogłyby mieć realny wpływ na prowadzoną działalność turystyczną, oczekujesz od samorządów gminnych Bieszczad: Wydłużenia sezonu turystycznego – 67%, Tworzenia szlaków i ścieżek rowerowych z infrastrukturą towarzyszącą – 64%, Budowania marki Bieszczady – 52%, Poprawy estetyki i funkcjonalności ogólnodostępnej przestrzeni publicznej – 51% oraz Kreowania nowych i wzmacniania istniejących produktów turystycznych – 44%.

15.4 Wnioski

1. Obszar gmin Partnerstwa Turystyczne Bieszczady stanowi potencjał rozwojowy Województwa Podkarpackiego. Należy dążyć do rozwoju Bieszczad poprzez wykorzystanie zasobów endogenicznych z poszanowaniem dziedzictwa kulturowego i naturalnego oraz tworzenie warunków trwałej współpracy międzysektorowej. Niezbędne jest instytucjonalizowanie współpracy na rzecz turystyki, samorządów np. związek międzygminny, jak i partnerstw międzysektorowych np. w formie LOT. Budowanie turystycznej marki Bieszczady powinno być najważniejszym celem działań wszystkich partnerów z obszaru Partnerstwa jak i gmin sąsiednich. Bieszczady to obszar natury, który może być eksploatowany, ale z poszanowaniem i zachowaniem.
2. Przyjęcie przez Zarząd Województwa Podkarpackiego Programu Strategicznego Rozwoju Bieszczad – kontynuacja już podjętego kierunku wsparcia jest bardzo ważna dla obszaru. Działania w tym zakresie wymagają współdziałania wielu osób, ale za kilka lat jest szansa na realne efekty.
3. Współistnienie rdzennych mieszkańców, turystów i dzikich zwierząt jest wyzwaniem, a zarazem ogromną odpowiedzialnością zarządzających obszarem. Nie może być rozwoju bez zadbania o „ducha” i tożsamość Bieszczad. Mieszkańcy muszą mieć możliwości i umiejętności czerpania wymiernych korzyści z ruchu turystycznego w Bieszczadach. Potrzebują wsparcia w otwieraniu i prowadzeniu działalności turystycznych, jak i oczekują odpowiedniej jakości i dostępności usług publicznych.
4. Jezioro Solińskie i Myczkowieckie oraz Bieszczadzki Park Narodowy z otuliną to naturalny zasób wymagający odpowiedniego zagospodarowania i udostępniania z poszanowaniem przyrody i zachowaniem bezpieczeństwa korzystających. Lasy Państwowe są partnerem przy udostępnianiu lasów dla ludzi jak i zajmują się zrównoważonym gospodarowaniem zasobami leśnymi, czyli tak, by służyły obecnym i przyszłym pokoleniom. Wszystkie 4 elementy uzupełnione o rdzennego mieszkańca składają się na produkt jakim są Bieszczady.
5. Miejsca pracy – całoroczne, dobrze płatne. Duża liczba mieszkańców pracuje w sektorze publicznym (lasy, administracja, więziennictwo). Jest mała rotacja atrakcyjnych miejsc pracy, nowe nie powstają. Widoczny kierunek „pracy na etacie” oraz dorabiania w turystyce powinien być objęty odpowiednim wsparciem, wręcz promowany. Dają stabilizację i jednocześnie możliwość zarobienia dodatkowych środków – niezależnie od tego co jest głównym źródłem dochodów.
6. Sezonowość ruchu turystycznego nie sprzyja zatrudnianiu na etat, czy budowaniu trwałych podstaw rozwoju – a to nie przekłada się na dochody mieszkańców. A jak nie ma stałych dochodów to niejednokrotnie podejmuje się decyzję o wyjeździe z danego regionu. Całoroczne produkty turystyczne, atrakcje niezależne od pogody czy pod dachem oraz odpowiedni marketing to szansa na poprawę sezonowości w turystyce i pozytywny wpływ na stabilizację liczby mieszkańców i ich włączenie w rozwój obszaru i korzyści z tego płynące.
7. Produkty lokalne i ich wytwórcy – klimat miejsca tworzą ludzie i ich dzieła. Integracja twórców i prezentacja ich dzieł jest szansą na zachowanie i budowanie tożsamości Bieszczad.

8. Na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady istnieje konieczność kompleksowego rozwijania istniejącej oraz tworzenie nowej infrastruktury turystycznej. Obecnie istniejącą sieć można określić jako zadawalającą, jednak wymaga dalszego podejmowania działań w zakresie budowy i rozbudowy ścieżek rowerowych, miejsc obsługi rowerzystów oraz dalszego wyznaczania i oznakowania tras, tak aby powstała kompleksowa sieć szlaków turystycznych na obszarze wraz z właściwą standaryzacją dostosowaną do obsługi ruchu turystycznego. Znaczna część obecnie wyznaczonych szlaków rowerowych widocznych np. w portalach z mapami rowerowymi czy w jakiś sposób częściowo wyznaczona na obszarze Partnerstwa nie posiada uregulowanego stanu prawnego, nie jest monitorowana i konserwowana oraz nie spełnia wytycznych Regionalnej Polityki Rowerowej Województwa Podkarpackiego.
9. Jednym z kluczowych produktów turystycznych jest Bieszczadzka Kolej Leśna. Stan infrastruktury związany z obsługą ruchu turystycznego wymaga dalszych działań w zakresie dostosowania do oczekiwanych przez turystę standardów. Dlatego konieczne jest podejmowanie dalszych działań zarówno w zakresie rozwijania infrastruktury związanej z samą kolejką tj. stacji czy torowisk ale również zagospodarowania obszaru stacji i terenów otaczających aby dalej rozwijać kompleksowe warunki obsługi turystów oraz przedłużać sezon tego produktu. Na obszarze Bieszczad wciąż widoczny jest deficyt nowoczesnej infrastruktury związanej ze sportami zimowymi. Brakuje odpowiednio przygotowanych tras narciarskich, wyciągów, zaplecza technicznego dostosowanych do obowiązujących standardów bezpieczeństwa. Niedostatek takiej infrastruktury ogranicza możliwości rozwoju turystyki zimowej, a tym samym potencjał gospodarczy regionu, co wskazuje na potrzebę intensyfikacji działań inwestycyjnych i lepszego wykorzystania walorów przyrodniczo-krajobrazowych Bieszczad. Niewystarczająca jest również infrastruktura towarzysząca w postaci zagospodarowanych miejsc obsługi dla turystów, tych przemieszczających się zarówno pieszo, rowerem, a także kamperem w obrębie szlaków rowerowych, a także bazy noclegowej i gastronomicznej.
10. W zakresie infrastruktury caravaningowej widoczny jest znaczący deficyt dobrze wyposażonych pól kempingowych oraz miejsc postojowych dla kamperów i przyczep. Brakuje punktów serwisowych umożliwiających uzupełnienie wody, podłączenie do sieci elektrycznej czy zrzut nieczystości, co ogranicza atrakcyjność regionu dla turystów podróżujących w ten sposób. Niewystarczające jest także oznakowanie tras i lokalizacji takich miejsc oraz ich powiązanie z lokalną ofertą turystyczną i gastronomiczną. Rozwój nowoczesnej infrastruktury caravaningowej stanowi istotną potrzebę w zakresie podnoszenia konkurencyjności turystycznej regionu.
11. Obszar prezentuje się jako atrakcyjne miejsce do mieszkania, ale wymaga poprawy dostępności do niektórych usług – konieczne jest zapewnienie jak najwyższej jakości i dostępności usług społecznych (np. żłobek, więcej miejsc w przedszkolach) oraz zdrowotnych (dostępność lekarzy specjalistów). Wyzwaniem jest system komunikacji publicznej wewnątrz obszaru – po dogach, jak i po Jeziorze Solińskim do miejscowości nad nim położonych. Należy również tworzyć warunki do odpowiedniego zagospodarowania czasu wolnego mieszkańców – kultura, sport, rekreacja, samorozwój itp. oraz cyfryzować usługi publiczne.

12. Obszar jest również atrakcyjnym miejscem do prowadzenia działalności gospodarczej, jednak niepokojące są wysokie wskaźniki bezrobocia, w tym bezrobocia długotrwałego. Niski poziom zatrudnienia wśród mieszkańców może być związany z niechęcią do podejmowania pracy u sezonowych pracodawców, ze względu na poszukiwanie zatrudnienia zapewniającego stabilność i bezpieczeństwo przez cały rok. Może też być związany z opieką nad dziećmi z powodu braku możliwości skorzystania ze żłobka czy niewystarczającej ilości miejsc w przedszkolach. Zjawisko bezrobocia łączy się z wysokimi wskaźnikami dotyczącymi udzielanych zasiłków rodzinnych.
13. Na obszarze Partnerstwa postępuje proces starzenia się społeczeństwa przy jednoczesnym spadku liczby osób w wieku produkcyjnym. W perspektywie czasu wpłynie to negatywnie na rozwój demograficzny i ekonomiczny. Spadek liczby mieszkańców, który wynika z ruchu migracyjnego może prowadzić do stagnacji demograficznej oraz ekonomicznej obszaru. Odpływ mieszkańców dotyczy przede wszystkim ludzi młodych, wykształconych, innowacyjnych i aktywnych, co przyczynia się do zmniejszenia zasobów pracy, a także obniżenia jej jakości.
14. Uzdrowisko Polańczyk z największą bazą noclegową, generuje stały ruch turystyczny kuracjuszy, jednak nie wypełnia zapotrzebowania na turystykę całoroczną w Bieszczadach. Istniejące stacje narciarskie nie są w stanie zapewnić stałego, znaczącego ruchu turystycznego.
15. Obecny jak i prognozowany wzrost ruchu turystycznego wymaga odpowiedniego dostosowania usług publicznych, przede wszystkim przestrzeni, bezpieczeństwa oraz dostępu i przepływu informacji. Samorządy powinny weryfikować legalność usług oferowanych przez podmioty świadczące usługi turystyczne i wspierać ich samoorganizację. Nierzetelność i niska jakość usług wpływa na wizerunek Bieszczad oraz uszczupla dochody własne samorządu.
16. Wydarzenia turystyczne i dla mieszkańców – brakuje koordynacji działań i współdziałania partnerów z obszaru jak i gmin sąsiednich. Wydarzenia turystyczne generują ruch turystyczny – najlepiej powinny być organizowane poza wysokim sezonem. Wydarzenia dla mieszkańców integrują, tworzą relację i budują tożsamość – należy również tworzyć warunki do włączania mieszkańców i ich organizacji społecznych do wspólnej jak i samodzielnej organizacji wydarzeń z wykorzystaniem infrastruktury publicznej.
17. Obszar potrzebuje publicznej ogólnodostępnej infrastruktury turystycznej oraz tworzenia podstaw zrównoważonej turystyki, z poszanowaniem dziedzictwa kulturowego i naturalnego (materialnego i niematerialnego) oraz tożsamości miejsca. Kanalizacja ruchu turystycznego, zwłaszcza rowerowego, dynamicznie rozwijającego się, poprawa estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznych, czy profesjonalizacja obsługi turystyki rowerowej i kempingowej, to konkretne zadania do realizacji.
18. Bieszczadzka Kolejka Leśna przewozi średnio rocznie ok. 150 000 osób, Kolejka Gondolowa w Solinie ponad 600 000 osób, do Polańczyka przyjeżdża rocznie ponad 20 000 kuracjuszy, a Bieszczadzki Park Narodowy odwiedza ponad 650 000 osób. Wg CWOH prawie 1/3 wszystkich obiektów i miejsc noclegowych Województwa Podkarpackiego znajduje się na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady. Te liczby jednoznacznie pokazują jak ważna jest turystyka dla rozwoju obszaru Partnerstwa oraz turystyki w Województwie Podkarpackim.

Zgodnie z obowiązującym prawem, Diagnoza nie stanowi tylko dobrej praktyki czy standardu opracowania, ale jest obowiązkiem ustawowym, który wynika z art. 10 a ust. 1 (wymóg przeprowadzenia „diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej, z uwzględnieniem obszarów funkcjonalnych, w tym miejskich obszarów funkcjonalnych) *Ustawy z dnia 15 lipca 2020 r. o zmianie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz niektórych innych ustaw* (Dz. U. z 2020 r. poz. 1378 z późn. zm.).

Niniejsze opracowanie to nie tylko ocena stanu zastanego i tendencji rozwojowych, ale również wskazanie trendów i potencjalnych kierunków rozwoju. Diagnoza nie jest więc celem samym w sobie, ale stanowi podstawę dla dalszych prac i opracowywania dokumentów strategicznych.

Spis map

Mapa 1 Położenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady na tle Polski i województwa podkarpackiego	8
Mapa 2 Główna sieć komunikacyjna na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady	9
Mapa 3 Średni czas dojazdu do wybranych ośrodków miejskich z Partnerstwa Turystyczne Bieszczady	10
Mapa 4 Udział % ludności w wieku przedprodukcyjnym w ludności ogółem w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r.	14
Mapa 5 Udział % ludności w wieku produkcyjnym w ludności ogółem w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r.	14
Mapa 6 Udział % ludności w wieku poprodukcyjnym w ludności ogółem w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r.	15
Mapa 7 Przyrost naturalny na 1 000 ludności w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2023 r.	19
Mapa 8 Saldo migracji na 1 000 ludności w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2023 r.	20
Mapa 9 Budowa mieszkań, na które wydano pozwolenia lub przyjęto zgłoszenia zgodnie z projektem	22
Mapa 10 Pozwolenia wydane na budowę i zgłoszenia budowy z projektem budowlanym – nowe budynki mieszkalne w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r.	24
Mapa 11 Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r.	28
Mapa 12 Podmioty nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r.	31
Mapa 13 Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 10 tys. mieszkańców w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r.	32

Mapa 14 Udział % podmiotów wyrejestrowanych w ogólnej liczbie podmiotów wpisanych do rejestru REGON w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r.....	33
Mapa 15 Udział % bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r.	35
Mapa 16 Formy ochrony przyrody na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady	48
Mapa 17 Zasięg obszarów przekroczeń średniorocznego poziomu docelowego benzo(a)pirenu ze względu na ochronę zdrowia w województwie podkarpackim w 2024 r.	51
Mapa 18 Zasięg obszarów przekroczeń poziomu celu długoterminowego ozonu dla 8-godz. stężenia O ₃ ze względu na ochronę zdrowia w województwie podkarpackim w 2024 r.	51
Mapa 19 Zasięg obszaru przekroczenia poziomu celu długoterminowego (wskaźnika AOT40) dla O ₃ ustanowionego ze względu na ochronę roślin w województwie podkarpackim w 2024 r.....	52
Mapa 20 Zmieszane odpady komunalne zebrane na obszarach wiejskich na 1 mieszkańca w 2023 r.....	53
Mapa 21 Odpady zebrane selektywnie w relacji do ogółu odpadów zebranych na obszarach wiejskich w 2023 r.	54
Mapa 22 Obszary szczególnego zagrożenia powodzią na terenie gmin wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady oraz położenie gmin obszaru względem JCWPd oraz GZWP.....	55
Mapa 23 Budowle piętrzące na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady	56
Mapa 24 Ludność korzystająca z sieci kanalizacyjnej na obszarach wiejskich w 2023 r.	59
Mapa 25 Udział gospodarstw domowych w zasięgu Internetu stacjonarnego o przepustowości co najmniej 1 Gb/s w 2023 r.	59
Mapa 26 Wskaźnik walorów turystycznych w 2023 r.	74
Mapa 27 Dochody własne w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2023 r.	99
Mapa 28 Udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa podatek dochodowy od osób fizycznych w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2023 r.....	102
Mapa 29 Udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa podatek dochodowy od osób prawnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2023 r.....	103
Mapa 30 Przebieg wyznaczonych korytarzy rowerowych na terenie Województwa Podkarpackiego	111

Spis rysunków

Rysunek 1 Pozycja Gminy Komańcza w grupie porównawczej – wskaźnik rozwoju w wymiarze społecznym	25
Rysunek 2 Pozycja Gminy Baligród w grupie porównawczej – wskaźnik rozwoju w wymiarze społecznym.....	26
Rysunek 3 Pozycja Gminy Cisna w grupie porównawczej – wskaźnik rozwoju w wymiarze społecznym.....	26

Rysunek 4 Pozycja Gminy Olszanica w grupie porównawczej – wskaźnik rozwoju w wymiarze społecznym.....	27
Rysunek 5 Pozycja Gminy Solina w grupie porównawczej – wskaźnik rozwoju w wymiarze społecznym.....	27
Rysunek 6 Pozycja Gminy Komańcza w grupie porównawczej – wskaźnik rozwoju w wymiarze gospodarczym.....	39
Rysunek 7 Pozycja Gminy Baligród w grupie porównawczej – wskaźnik rozwoju w wymiarze gospodarczym.....	40
Rysunek 8 Pozycja Gminy Cisna w grupie porównawczej – wskaźnik rozwoju w wymiarze gospodarczym.....	40
Rysunek 9 Pozycja Gminy Olszanica w grupie porównawczej – wskaźnik rozwoju w wymiarze gospodarczym.....	41
Rysunek 10 Pozycja Gminy Solina w grupie porównawczej – wskaźnik rozwoju w wymiarze gospodarczym.....	41
Rysunek 11 Potencjał techniczny energetyki wodnej w województwie podkarpackim	60
Rysunek 12 Potencjał techniczny upraw z roślin energetycznych w województwie podkarpackim	61
Rysunek 13 Pozycja Gminy Komańcza w grupie porównawczej – wymiar środowiskowy ...	62
Rysunek 14 Pozycja Gminy Baligród w grupie porównawczej – wymiar środowiskowy	62
Rysunek 15 Pozycja Gminy Cisna w grupie porównawczej – wymiar środowiskowy	63
Rysunek 16 Pozycja Gminy Olszanica w grupie porównawczej – wymiar środowiskowy	63
Rysunek 17 Pozycja Gminy Solina w grupie porównawczej – wymiar środowiskowy	64
Rysunek 18 Fragment mapy: Środowisko przyrodnicze i kulturowe	68
Rysunek 19 Legenda do treści mapy: Środowisko przyrodnicze i kulturowe	69
Rysunek 20 Fragment mapy: Struktura funkcjonalno-przestrzenna	80
Rysunek 21 Legenda do treści mapy: Struktura funkcjonalno-przestrzenna	81
Rysunek 22 Wskaźnik rozwoju w Gminie Komańcza w latach 2019–2023 (obszary)	123
Rysunek 23 Wskaźnik rozwoju w Gminie Baligród w latach 2019–2023 (obszary)	124
Rysunek 24 Wskaźnik rozwoju w Gminie Cisna w latach 2019–2023 (obszary)	125
Rysunek 25 Wskaźnik rozwoju w Olszanica w latach 2019–2023 (obszary).....	126
Rysunek 26 Wskaźnik rozwoju w Gminie Solina w latach 2019–2023 (obszary)	127
Rysunek 27 Pozycja Gminy Komańcza w grupie porównawczej.....	128
Rysunek 28 Pozycja Gminy Baligród w grupie porównawczej.....	128
Rysunek 29 Pozycja Gminy Cisna w grupie porównawczej.....	129
Rysunek 30 Pozycja Gminy Olszanica w grupie porównawczej	129
Rysunek 31 Pozycja Gminy Solina w grupie porównawczej	130

Spis tabel

Tabela 1 Liczba ludności ogółem gmin wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w latach 2020–2024	12
Tabela 2 Udział % ludności wg ekonomicznych grup wieku dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w latach 2020–2024	17

Tabela 3 Wskaźniki obciążenia demograficznego dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w latach 2020–2024.....	17
Tabela 4 Mieszkania oddane do użytkowania w przeliczeniu na 1 000 osób w Partnerstwie Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego oraz Polski w latach 2020–2024.....	22
Tabela 5 Pozwolenia wydane na budowę i zgłoszenia budowy z projektem budowlanym w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego oraz Polski w latach 2022–2024.....	23
Tabela 6 Wskaźniki gospodarcze w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w latach 2020–2024.....	29
Tabela 7 Długość sieci kanalizacyjnej w relacji do długości sieci wodociągowej (%) w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w latach 2019–2023.....	58
Tabela 8 Turystyczne obiekty i miejsca noclegowe ogółem (stan na 31 lipca) w gminach Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2020–2024.....	76
Tabela 9 Gospodarstwa domowe korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej wg kryterium dochodowego na 10 tys. mieszkańców w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w latach 2019–2023.....	87
Tabela 10 Zasiłki rodzinne w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w latach 2019–2023.....	88
Tabela 11 Wskaźniki wychowania przedszkolnego w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w latach 2019–2023.....	91
Tabela 12 Wyniki egzaminu ósmoklasisty w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do województwa podkarpackiego i Polski w 2024 r.....	93
Tabela 13 Wskaźniki kapitału społecznego w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w latach 2020–2024.....	95
Tabela 14 Relacja dochodów własnych na 1 mieszkańca w stosunku do średniej w Polsce (ujęcie %) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych oraz województwa podkarpackiego w latach 2019–2023.....	104
Tabela 15 Relacja dochodów własnych na 1 mieszkańca w stosunku do średniej w województwie podkarpackim (ujęcie %) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych oraz Polski w latach 2019–2023.....	105
Tabela 16 Liczba podpisanych umów/decyzji o dofinansowanie w gminach wchodzących w skład Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego oraz Polski w latach 2021–2024.....	108
Tabela 17 Schemat analizy SWOT.....	118
Tabela 18 Analiza SWOT Partnerstwa Turystyczne Bieszczady.....	118

Spis wykresów

Wykres 1 Liczba ludności ogółem w Partnerstwie „Turystyczne Bieszczady w latach 2020–2024.....	11
Wykres 2 Piramida wieku i płci dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2024 r.	13
Wykres 3 Udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2020–2024.....	16
Wykres 4 Udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2024 r.	16
Wykres 5 Wskaźniki obciążenia demograficznego dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2024 r....	18
Wykres 6 Przyrost naturalny na 1 000 ludności dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2019–2023	18
Wykres 7 Przyrost naturalny na 1 000 ludności dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2023 r....	19
Wykres 8 Saldo migracji na 1 000 ludności dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2023 r....	21
Wykres 9 Pozwolenia wydane na budowę i zgłoszenia budowy z projektem budowlanym – nowe budynki mieszkalne w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2024 r.....	23
Wykres 10 Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2020–2024	30
Wykres 11 Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2024 r.	30
Wykres 12 Podmioty nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2020–2024.....	31
Wykres 13 Podmioty nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2024 r.	32
Wykres 14 Udział % podmiotów wyrejestrowanych w ogólnej liczbie podmiotów wpisanych do rejestru REGON dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2020–2024.....	34
Wykres 15 Udział % podmiotów wyrejestrowanych w ogólnej liczbie podmiotów wpisanych do rejestru REGON dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2024 r.	34
Wykres 16 Udział % bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2020–2024	36
Wykres 17 Udział % bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2024 r.	36
Wykres 18 Liczba długotrwale bezrobotnych zarejestrowanych na 1 000 mieszkańców w Gminie Komańcza i średnia w gminach podobnych w latach 2019–2023	37

Wykres 19 Liczba długotrwale bezrobotnych zarejestrowanych na 1 000 mieszkańców w Gminie Baligród i średnia w gminach podobnych w latach 2019–2023	37
Wykres 20 Liczba długotrwale bezrobotnych zarejestrowanych na 1 000 mieszkańców w Gminie Cisna i średnia w gminach podobnych w latach 2019–2023	38
Wykres 21 Liczba długotrwale bezrobotnych zarejestrowanych na 1 000 mieszkańców w Gminie Olszanica i średnia w gminach podobnych w latach 2019–2023.....	38
Wykres 22 Liczba długotrwale bezrobotnych zarejestrowanych na 1 000 mieszkańców w Gminie Solina i średnia w gminach podobnych w latach 2019–2023	39
Wykres 23 Udział % powierzchni gruntów leśnych w powierzchni ogółem w gminach należących do Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2023 r.	49
Wykres 24 Udział % powierzchni gruntów leśnych w powierzchni ogółem w Partnerstwie Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego oraz Polski w 2023 r.	49
Wykres 25 Udział % korzystających z instalacji w ogóle ludności w Partnerstwie Turystyczne Bieszczady, województwie podkarpackim i Polsce w 2023 r.....	57
Wykres 26 Liczba organizowanych imprez przez centra, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2020–2024.....	70
Wykres 27 Liczba uczestników imprez organizowanych przez centra, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2020–2024	70
Wykres 28 Liczba organizowanych imprez przez centra, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice na 10 tys. mieszkańców na terenie Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2024 r....	71
Wykres 29 Wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego (zł) w przeliczeniu na 1 mieszkańca w gminach Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w 2023 r.	72
Wykres 30 Powierzchnia gmin objęta obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego (w ha) w gminach Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2013–2023	82
Wykres 31 Gospodarstwa domowe korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej ogółem na 10 tys. mieszkańców dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2024 r.	87
Wykres 32 Podstawowa opieka zdrowotna – porady lekarskie na 100 mieszkańców Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego oraz Polski w 2024 r.	89
Wykres 33 Fundacje, stowarzyszenia, organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2020–2024.....	95
Wykres 34 Fundacje, stowarzyszenia, organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2024 r.	96
Wykres 35 Dochody własne w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2019–2023	100
Wykres 36 Udział dochodów własnych w dochodach ogółem dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2019–2023	100

Wykres 37 Udział dochodów własnych w dochodach ogółem dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2023 r.....	101
Wykres 38 Udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa podatek dochodowy od osób fizycznych w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2019–2023	101
Wykres 39 Udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa podatek dochodowy od osób fizycznych w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2023 r.....	102
Wykres 40 Udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa podatek dochodowy od osób prawnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2023 r..	104
Wykres 41 Wydatki ogółem w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2019– 2023	105
Wykres 42 Wydatki ogółem w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2023 r.....	106
Wykres 43 Wydatki bieżące w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2019–2023	106
Wykres 44 Wydatki bieżące w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2023 r.....	107
Wykres 45 Wydatki majątkowe w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w latach 2019–2023	107
Wykres 46 Wydatki majątkowe w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) dla Partnerstwa Turystyczne Bieszczady w porównaniu do obszarów podobnych, województwa podkarpackiego i Polski w 2023 r.	108